

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Odsjek za pedagogiju

Diana Panjković

UČESTALOST KORIŠTENJA MEDIJA I NASILNIČKO PONAŠANJE
DJECE PREMA VRŠNJACIMA

Diplomski rad

Mentori:

Dr. sc. Krunoslav Nikodem, izv. prof.

Dr. sc. Sandra Car

Zagreb, 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. TEORIJSKI PREGLED RADA	5
2.1. Nasilje među vršnjacima	5
2.1.1. Povijesni pregled	5
2.1.2. Definiranje nasilničkog ponašanja među vršnjacima	6
2.1.3. Oblici nasilja.....	10
2.1.4. Faktori rizika (uzroci) pojave nasilja među vršnjacima	12
2.1.4.1. Individualni faktori rizika.....	13
2.1.4.2. Kontekstualni (odgojni i situacijski) faktori rizika - mikrosustav	15
2.1.4.3. Mezosustav i vršnjačko nasilje	17
2.1.4.4. Egzosustav i vršnjačko nasilje.....	17
2.1.4.5. Makrosustav i vršnjačko nasilje	17
2.1.5. Obilježja uloga u nasilničkom ponašanju među djecom	18
2.1.6. Posljedice izloženosti vršnjačkom nasilju	20
2.1.7. Podaci o istraživanjima vršnjačkog nasilja.....	21
2.2. Medijsko nasilje	23
2.2.1. Mediji – važan čimbenik u svakodnevnom životu i socijalizaciji djece i mladih	23
2.2.2. Učestalost i sadržajna dimenzija korištenja medija	24
2.2.3. Učinci izloženosti medijskim sadržajima	25
2.2.4. Definiranje medijskog nasilja.....	28
2.2.5. Utjecaj medijskog nasilja na ponašanje djece i mladih	29
2.2.5.1. Djeca – pasivni promatrači medijskog nasilja.....	31
2.2.5.2. Aktivna uključenost djece u nasilne medijske sadržaje.....	32
2.2.6. Obilježja i utjecaji televizijskog nasilja.....	33
2.2.7. Obilježja i utjecaji elektroničkog nasilja	36
2.2.8. Obilježja i utjecaji nasilja u videoigrama	39
3. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA	42
4. HIPOTEZE.....	42
5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	43
5.1. Ispitanici	43
5.2. Mjerni instrumenti.....	44
5.3. Postupak provođenja istraživanja	44

5.4. Statistička obrada podataka	45
6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	45
6.1. Deskriptivna analiza	45
6.2. Provjere hipoteza.....	56
6.2.1. Povezanost učestalosti korištenja medija i nasilnog ponašanja prema vršnjacima	56
6.2.2. Spolne i dobne razlike u izloženosti nasilnim medijskim sadržajima	57
6.2.3. Povezanost spola, dobi i izloženosti nasilnim medijskim sadržajima sa stavovima o nasilju	58
6.2.4. Dob, spol, izloženost nasilnim medijskim sadržajima i stavovi o nasilju kao prediktori činjenja nasilja nad vršnjacima.....	59
7. RASPRAVA.....	60
7.1. Rasprava o rezultatima istraživanja.....	60
7.2. Metodološki nedostaci istraživanja	64
8. ZAKLJUČAK	65
9. SAŽETAK.....	67
10. SUMMARY	68
11. LITERATURA	69
12. PRILOZI.....	75

1. UVOD

Razvoj tehnologije ima snažan utjecaj na čovjekov život te htjeli mi to ili ne, utječe na našu svakodnevicu. Moderna tehnologija postaje bitan faktor u našoj socijalizaciji, formiranju identiteta, stjecanju društvenih normi i vrijednosti i uopće, poimanju svijeta koji nas okružuje (Bilić, 2010; Mandarić, 2012). Aspekt moderne tehnologije na koji će u ovom radu biti stavljen poseban naglasak, jesu elektronički mediji. Naime, elektronički mediji postaju važan čimbenik u odrastanju. Djeca i mladi sve više vremena provode pred televizijskim i računalnim ekranima te ekranima mobilnih telefona, što može utjecati na promjene u njihovu ponašanje i socijalnim odnosima s vršnjacima. Kako roditelji zbog užurbanog načina života sve manje vremena provode sa svojom djecom usadujući im pozitivne navike, stavove i vrijednosti, mediji sve više preuzimaju ulogu odgajatelja (Kanižaj i Ciboci, 2011). Tako mediji djeci i adolescentima postaju sredstva za informiranje, komunikaciju, učenje, zabavu i u njihovom društvu djeca i mladi provode velik dio svog slobodnog vremena. Pozitivni učinci medija su neosporni, no jednako tako, moramo biti svjesni i negativnih utjecaja koje mediji (posebice elektronički) mogu imati na djecu kao vrlo osjetljivu populacijsku skupinu (Anderson i sur., 2003; Laniado i Pietra, 2005; Miliša, Tolić i Vertovšek, 2010; Pšunder i Cvek, 2012).

Istovremeno raste zabrinutost zbog porasta nasilja u društvu, osobito među djecom i mladima. Taj se fenomen pokušava objasniti različitim čimbenicima koje povezujemo uz osobnost djece, obiteljske, školske, društvene i druge utjecaje pa tako i uz utjecaj medija (Bilić, 2010). Može se reći da su djeca korištenjem medija izložena visokim razinama medijskog nasilja. Osim pasivne izloženosti televizijskom nasilju, sve se više pažnje pridaje aktivnoj uključenosti u nasilne postupke na internetu i u videoigrama. Također, kada govorimo o utjecaju medija na nasilje i nasilničko ponašanje, važno je razumijeti kako funkcioniraju sami mediji, ali i kakva je njihova uloga u životu pojedinaca te koje su karakteristike šireg društvenog konteksta.

Obzirom da se pokazalo da je korištenje različitih medija, nakon druženja s vršnjacima, najčešća aktivnost u slobodnom vremenu djece, u ovom će radu biti riječi upravo o medijima kao jednom od mnogobrojnih uzročnika agresivnog ponašanja djece i adolescenata (Ilišin, 2003). Konkretnije, cilj je ovog rada ispitati povezanost između učestalosti gledanja televizije, korištenja interneta i igranja računalnih igara te prisutnosti nasilničkih sadržaja u njima s

agresivnim ponašanjem učenika prema vršnjacima. Također, istraživanjem se provjerilo i jesu li izloženost nasilnim medijskim sadržajima te stavovi o nasilju različiti s obzirom na demografske varijable učenika, dob i spol, a ispitanici su i prediktori počinjenog nasilja nad vršnjacima.

2. TEORIJSKI PREGLED RADA

2.1. Nasilje među vršnjacima

2.1.1. Povijesni pregled

Nasilje među školskom djecom vrlo je stara pojava te je malo onih koji se ne sjećaju pojedinaca u svom razredu koji su bili odbačeni, s kojima se nitko nije želio družiti niti sjediti u školskoj klupi, kojima su se svi rugali i koji su čak bili žrtve tjelesnog zlostavljanja ostalih učenika u razredu. Iako se radi o starom i svima poznatom fenomenu, istraživanja vezana uz nasilje u kojem su glavni akteri djeca, započeta su tek kasnih 60-ih i ranih 70-ih godina prošlog stoljeća u skandinavskim zemljama (Olweus, 1998).

Razlog relativno kasnog početka zanimanja za ovaj problem vidimo u sustavu školstva koji se kroz povijest mijenjao i usavršavao kako bi postigao svoj cilj, odnosno optimizirao uvjete za razvoj djeteta kao tjelesnog, moralnog, intelektualnog i društvenog bića u skladu s njegovim sposobnostima i potrebama. Tada se uviđa da nasilje među djecom uvelike otežava ostvarenje tog cilja te se više pažnje počinje posvećivati problemu nasilja, njegovim uzrocima i posljedicama na djetetova postignuća i njegov socio-emocionalni razvoj (Šimić, 2004).

Još jedan razlog zakašnjelog interesa za problem nasilja je shvaćanje vršnjačkog nasilja sastavnim dijelom ljudskog razvoja, odnosno prolaznom fazom karakterističnom za djetinjstvo. Takvo je stajalište bilo zastupljeno sve do kraja 1960-ih i ranih 1970-ih godina. Do promjene u stavu prema vršnjačkom nasilju dolazi 1972. godine kada švedski liječnik Heinemann provodi prvu studiju nasilja među školskom djecom promatrajući njihovo ponašanje na školskom igralištu. Navedeno istraživanje bilo je popraćeno istraživanjem znanstvenika čije se ime najčešće vezuje uz početak sustavnog istraživanja problema nasilja među školskom djecom. Riječ je o Danu Olweusu, profesoru psihologije sa Sveučilišta u Bergenu u Norveškoj. On se 70-ih godina prošlog stoljeća počeo sustavno baviti ovom

problematikom, definiranjem problema nasilja među djecom u školi te utvrđivanjem raširenosti i posljedica ove pojave (Sesar, 2011).

Prekretnica u istraživanju ovog problema je 1982. godina kada su trojica dječaka iz Norveške počinila samoubojstvo zbog nasilništva koje su nad njima vršili njihovi vršnjaci. Zato je Ministarstvo obrazovanja Norveške 1983. godine pokrenulo nacionalnu kampanju za rješavanje problema nasilja među djecom u školi, što je označilo novo razdoblje u rješavanju ovog problema. Naime, ova kampanja problem nasilja u školi pomiče s pozicije predmeta interesa nekolicine znanstvenika na poziciju širokog društvenog problema koji zahtijeva sustavan interdisciplinarni pristup i poseban program integriran u sustav školstva. Ubrzo nakon toga, krajem 80-ih i početkom 90-ih godina, znanstvenici ostalih skandinavskih zemalja te ostalih razvijenih zemalja poput Japana, SAD-a, Australije, Nizozemske i Velike Britanije, također počinju pokazivati interes za ovaj problem (Olweus, 1998).

I dok je početkom novog tisućljeća problem nasilja među djecom u školi u Hrvatskoj tek u početnoj fazi istraživanja, odnosno u fazi istraživanja raširenosti pojave, u razvijenom je dijelu svijeta ovaj problem već prošao kroz nekoliko faza koje uključuju: utvrđivanje raširenosti pojave, rad na senzibilizaciji javnosti, razvijanje svijesti o potrebi za interdisciplinarnim pristupom problemu, povećan angažman i podršku vladajućih institucija, izradu preventivskih i intervencijskih programa te na kraju evaluaciju tih programa (Sesar, 2011; Šimić, 2004). Prema Pişkin (2002) te Smith i Brain (2000), u posljednjih 30-ak godina prisutan je trend porasta broja istraživanja problematike nasilja među školskom djecom. Osim u skandinavskim zemljama, istraživanja su provođena i u Irskoj, Ujedinjenom Kraljevstvu, Italiji, Njemačkoj, Švicarskoj, Belgiji, Španjolskoj, Portugalu, Grčkoj, kao i van granica Europe, u Australiji, Novom Zelandu, SAD-u, Kanadi i Japanu.

2.1.2. Definiranje nasilničkog ponašanja među vršnjacima

Kao što je istaknuto u prethodnom poglavlju, istraživanja nasilja među djecom započeta su najprije u skandinavskim zemljama 70-ih godina prošlog stoljeća. Prvo takvo istraživanje proveo je Heinemann koji uvodi termin *mobbing*, koristeći ga u kontekstu rasne diskriminacije. Ta riječ proizlazi iz engleske riječi *mob*, a označava veliku i anonimnu skupinu ljudi uključenu u djelovanje prema devijantnom pojedincu. Međutim, korištenjem ovog termina postojala je opasnost da se u kontekstu nasilja među djecom u školi žrtva označi

kao uzrok problema drugih „normalnih“ učenika. Zato su Olweus i drugi autori, u objavljivanju radova na engleskom jeziku, bili skloniji korištenju termina *bullying*, *bully/victim problems* i *victimization*, termina koji su sad već i međunarodno prihvaćeni. U hrvatskom jeziku se za bullying koriste termini: *nasilje među djecom*, *zlostavljanje među djecom*, *viktimizacija*, *problem žrtva – zlostavljač*, *vršnjačko nasilje*, *školsko nasilje* (Olweus, 1998, U: Šimić, 2004). I iako pojedini autori razlikuju nasilje od zlostavljanja, u hrvatskom se jeziku svi navedeni pojmovi najčešće koriste kao sinonimi pa će se i za potrebe ovog rada koristiti u istom smislu.

Postoji čitav niz definicija bullying-a različitih stranih i hrvatskih autora, a neke od njih bit će iznesene u nastavku rada.

Jednu od definicija bullying-a dao je Farrington (1993, U: Baldry, 2003) koji bullying definira kao bilo kakav oblik fizičkog ili psihičkog učestalog nanošenja štete od strane moćnijeg i snažnijeg učenika ili skupine učenika prema slabijem učeniku ili skupini učenika. Sličnu definiciju nasilja među djecom daje i već spomenuti Dan Olweus, koji je svoje djelovanje u najvećoj mjeri usmjerio istraživanju ovog problema.

Olweus (1998) smatra kako je dijete zlostavljano kada je učestalo i trajno izloženo negativnim postupcima od strane jednog djeteta ili više njih. U okviru ove definicije, jednako kao i prethodne, ističu se tri bitna elementa: trajanje, negativni postupci i neravnotežan odnos snaga. Iako se i pojedinačni slučajevi ozbiljnijeg nasilja mogu smatrati nasilništvom, u definiciji se naglašava trajnost i ponavljanje negativnih postupaka. Pod negativnim postupcima podrazumijeva se djelovanje pojedinca kojim on zadaje ili nastoji zadati ozljedu ili drugu neugodnost drugom pojedincu. Negativni postupci mogu se izvesti riječima, (primjerice, prijetnjom, izrugivanjem, zadirkivanjem i sl.), činom (primjerice, guranjem, udaranjem i sl.), ali jednako tako, negativne postupke moguće je izvesti i bez upotrebe riječi ili tjelesnog dodira (primjerice, izbjegavanjem, ignoriranjem, isključivanjem iz skupine i drugim sličnim radnjama). Nasilništvo može činiti pojedinac (nasilnik) ili skupina. Meta nasilja također može biti pojedinac (žrtva) ili skupina, no u kontekstu nasilništva u školi, meta je obično pojedinačni učenik. Nadalje, bitno je istaknuti da se pojam „nasilništva“ ne bi trebao koristiti u slučajevima kada se tuku ili prepiru učenici približno jednake tjelesne ili duševne snage. Da bi se pojam „nasilništva“ koristio, nužno je postojanje nesrazmjera snaga između žrtve i nasilnika, što je u ranije spomenutoj Olweusovoj definiciji istaknuto kao jedan od tri bitna elementa nasilja među vršnjacima.

Nasilje među djecom možemo definirati i kao učestalu i sustavnu okrutnost jednog djeteta prema drugom, s namjerom stjecanja premoći ponavljanim nanošenjem psihičke i fizičke boli pri čemu nasilnik dobiva ono što želi, bilo da je to samo zadovoljstvo zbog tuđe patnje i straha ili iznuda nečega čemu pridaje važnost kao što je, primjerice, imovina žrtve (Middelton-Moz i Zawadski, 2003, U: Hanižjar, 2011). Smith i Brain (2000), nasilje definiraju slično kao mnogi njihovi kolege, kao ponavljajuće neugodno ponašanje koje se odvija tijekom dužeg vremenskog perioda, a usmjereno je na jednu osobu ili više njih. Bowie (2000, U: Cowie, 2011) također nudi svoju definiciju pa tako kaže da je nasilje prijetnja psihičkom zdravlju osobe ili fizički napad na osobu ili njenu imovinu od strane individualca, grupe ili organizacije.

Rigby (2002, U: Sesar, 2011) navodi kriterije koji bi se trebali uzeti u obzir kada se prosuđuje o ozbiljnosti nasilnog ponašanja, a koji se uvelike slažu s kriterijima mnogih drugih autora i njihovim definicijama vršnjačkog nasilja. Prvi kriterij odnosi se na oblik nasilnog ponašanja (npr. blago zadirkivanje nasuprot fizičkom napadu), drugi kriterij odnosi se na trajanje nasilja, odnosno traje li ono kraći ili duži vremenski period, a treći kriterij tiče se frekvencije, odnosno učestalosti nasilnog ponašanja (dogada li se dnevno, tjedno, češće ili rjeđe od toga). Dok o žrtvama nasilja najčešće razmišljamo kao o pojedincima, nasilje je često usmjereno i na grupe djece. Djeca se najčešće grupiraju prema nekim zajedničkim obilježjima (npr. rasno ili etničko podrijetlo, tjelesni nedostaci i dr.), zajedničkim interesima (npr. sudjelovanje u istim izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima) ili zajedničkom mjestu boravka (npr. djeca u razrednom odjeljenju) te kao takve, grupe bivaju izložene nasilničkom ponašanju od strane drugih pojedinaca i grupa.

Problemom nasilja među školskom djecom bavi se i Vlada Republike Hrvatske kao i druge nadležne institucije pa tako na raspolaganju imamo i njihove definicije nasilja među vršnjacima. Tako prema Vladinu Protokolu o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (2004), nasilje među djecom je svako namjerno tjelesno ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane vršnjaka, učinjeno sa svrhom povrjeđivanja, a koje se, neovisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju i koje uključuje ponavljanje istog obrasca i odražava neravnopravan odnos snaga. Nasiljem među djecom i mladima smatra se osobito namjerni fizički napad u bilo kojem obliku (udaranje, guranje, šamaranje, gađanje, pljuvanje, čupanje, napad različitim predmetima) bez obzira je li žrtva pretrpjela fizičku ozljedu ili ne. Nadalje, nasiljem smatramo i psihičko i emocionalno nasilje uzrokovano negativnim postupcima kao

što su: vrijeđanje, ogovaranje, ismijavanje, zastrašivanje, nazivanje pogrdnim imenima, isključivanje iz skupine, zabranjivanje sudjelovanja u različitim aktivnostima, oduzimanje stvari ili novca, uništavanje ili oštećivanje imovine, ponižavanje i dovođenje djeteta u podređeni položaj kao i sva druga ponašanja počinjena od strane djeteta ili mlade osobe kojima se drugom djetetu nanosi duševna bol i sramota.

„O nasilju među djecom govorimo kada jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može obraniti.“ (Buljan Flander, 2010a, 3) Radi se o definiciji autorice Buljan Flander čiju brošuru izdaje Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba. Osim toga, ista autorica ističe kako je važno razlikovati izravno od neizravnog nasilja. Izravno nasilje uključuje: guranje, udaranje, rujanje, ponižavanje, vrijeđanje i druge slične postupke, dok je neizravno teže uočljivo i češće kod djevojčica, a radi se o, primjerice, ogovaranju, ignoriranju, namjernom isključivanju djeteta iz zajedničkih aktivnosti itd. Jednako kao i na izravno nasilje, važno je obratiti pozornost i na ovaj drugi, manje vidljiv oblik nasilja, no o različitim oblicima nasilja bit će više riječi kasnije u radu (Buljan Flander, 2010a).

Kao što možemo zaključiti nakon navođenja čitavog niza definicija različitih autora, većina se autora uglavnom slaže oko toga što valja podrazumijevati pod pojmom nasilja te se u svakoj definiciji pojavljuju određeni elementi koji čine nasilje. Prvi element su svakako negativni postupci koje možemo okarakterizirati agresivnima. Naime, poistovjećivanjem negativnih postupaka s agresivnim postupcima iz nasilja se isključuju postupci koji su drugoj osobi nanijeli ozljedu ili neugodnost, ali su izvedeni slučajno i bez namjere da se druga osoba povrijedi. Međutim, ako su postupci namjerni i agresivni (bez obzira jesu li izvedeni fizičkim kontaktom, riječima, ili bez upotrebe jednog i/ili drugog), smatramo ih negativnima i tada takve situacije opravdano smatramo nasiljem. Također, trajnost i učestalost ponavljanja nekog negativnog postupka još je jedan ključan element koji obilježava nasilje među djecom. Ovaj element uključen je u definiciju kako bi se iz pojave nasilja u školi isključili povremeni beznačajni postupci usmjereni protiv učenika, poput zadirkivanja, a koji su sastavni dio igre i odrastanja. Kao treći element nasilja možemo izdvojiti asimetričan odnos snaga. Naime, žrtva je izložena nasilju ako je nasilnik fizički i/ili mentalno superiorniji, kao i ako postoji brojčani nesrazmjer između žrtve i nasilnika (Šimić, 2004).

Ono što ni u jednoj ovdje ponuđenoj definiciji nije izričito navedeno jest je li vršnjačko nasilje posljedica djelovanja pojedinca ili grupe. Većina se autora slaže da nasilnici mogu biti

i pojedinci i grupe te da nasilje, jednako tako, može biti usmjereno kako na pojedinca tako i na grupu. No, postoje i autori koji tvrde jedno ili drugo. Tako švedski psiholog Pikas (1989, U: Sesar, 2011) smatra kako je uključenost grupe gotovo univerzalna čak i kada je nasilje provedeno od strane pojedinca. S druge strane, Ross (1996, U: Sesar, 2011) na vršnjačko nasilje gleda kao na pretežno individualno djelovanje. Ovo pitanje je vrlo važno jer planiranje intervencija u slučajevima vršnjačkog nasilja ovisi o tome gleda li se nasilno ponašanje kao da je određeno ličnošću pojedinca ili je funkcija grupe.

2.1.3. Oblici nasilja

Postoje različiti oblici nasilja među djecom, ali općenito razlikujemo dva pristupa klasifikaciji. Prvi pristup razlikuje nasilje s obzirom na njegove pojavne oblike, a drugi razlikuje izravna i neizravna nasilnička ponašanja. Klasifikaciju nasilja s obzirom na njegove pojavne oblike daju, primjerice, Buljan Flander (2010a) i Coloroso (2004), a kod drugog navedenog pristupa klasifikaciji potrebno je spomenuti Olweusa (1998).

Što se prvog pristupa klasifikaciji nasilja tiče, Buljan Flander (2010a) dijeli vršnjačko nasilje na 2 glavna oblika: *tjelesno* i *verbalno*. Tjelesno je nasilje najuočljiviji oblik nasilja te podrazumijeva udaranje, guranje i sl. Verbalno nasilje najčešće prati tjelesno, a uključuje vrijeđanje, dobacivanje, izrugivanje, prijetnje i dr. U navedenim oblicima nasilja možemo izdvojiti četiri podvrste nasilničkog ponašanja: *emocionalno* koje je usko povezano s prethodna dva te uključuje izbjegavanje, ignoriranje, isključivanje žrtve iz zajedničkih aktivnosti razreda ili grupe; *ekonomsko ili materijalno* koje uključuje krađu, iznuđivanje novca, uništavanje imovine; *kulturalno nasilje* odnosi se na vrijeđanje na nacionalnoj, vjerskoj i rasnoj osnovi; *seksualno nasilje* podrazumijeva neželjene fizičke kontakte i uvredljive komentare. Coloroso (2004), pokraj *fizičkog* i *verbalnog*, razlikuje i *nasilje kroz odnose*. Za nju fizičko nasilje, osim udaranja, guranja i ostalih oblika fizičkog napada, uključuje i uništavanje i otuđivanje imovine žrtve. Verbalno nasilje se, jednako kao i kod Buljan Flander, odnosi na vrijeđanje, dobacivanje, prijetnje, izrugivanje, a u nasilje kroz odnose Coloroso uključuje ignoriranje, izbjegavanje, izolaciju i isključivanje, odnosno oblike nasilja koji mogu, ali i ne moraju biti popraćeni tjelesnim i verbalnim nasiljem.

Kada govorimo o drugom pristupu klasifikaciji nasilja, spomenut ćemo Olweusovu podjelu nasilja na izravno i neizravno. On u izravne oblike nasilja ubraja sve direktne i otvorene napade na žrtvu, bilo da su verbalni ili fizički. Neizravni oblici nasilja među djecom

su suptilniji i teže ih je uočiti, a uključuju ignoriranje, isključivanje iz društva i slično (Olweus, 1998). Još prije Olweusa, Crick i Grotpeter (1995) navode razlike između očigledne tjelesne i skrivene relacijske agresije. Relacijsku agresiju definirali su kao povređivanje drugih kroz manipulaciju, dok je tjelesna agresija definirana u skladu s neskrivenim aktivnostima, kao što su udaranje i guranje.

Postoje i mnogi drugi načini kategorizacije vršnjačkog nasilja. Tako, primjerice, možemo razlikovati različite oblike nasilja s obzirom na prirodu ciljne grupe prema kojoj je nasilje usmjereno. Ako je nasilje usmjereno prema učeniku različite rase grupe u odnosu na učenika koji je počinitelj nasilja, onda to nazivamo *rasnim nasiljem*. Jednako tako, ako je različita vjera učenika faktor koji utječe na pojavu vršnjačkog nasilja, riječ je o *vjerskom nasilju*. Ako se radi o uvredljivim komentarima koji nose seksualnu konotaciju ili o neželjenom fizičkom kontaktu po intimnim dijelovima tijela, onda govorimo o *seksualnom nasilju* (Sesar, 2011).

Rigby (2002, U: Sesar, 2011) smatra kako o vršnjačkom nasilju treba razmišljati kao o aktivnosti koja se javlja duž kontinuuma težine te s obzirom na to klasificira oblike nasilja na *blage, umjerene i teške*. *Blagi oblici nasilja* podrazumijevaju povremeno zadirkivanje, nazivanje pogrdnim imenima i situacijsko isključivanje. Ovaj oblik nasilja je za žrtvu neugodan te može eskalirati i prerasti u ozbiljnije oblike nasilja. Na ovoj razini odvija se većina nasilja među vršnjacima. *Umjereno vršnjačko nasilje* uključuje dugotrajnije sustavno i bolno nasilje. To može biti okrutno ruganje, kontinuirano isključivanje, prijetnje ili umjereno teški oblici fizičkog nasilja kao što je naguravanje ili udaranje. *Teški oblici nasilja* javljaju se kad je nasilje dugotrajno i intenzivno, a uključuju potpuno isključivanje iz grupe i ozbiljne oblike tjelesnog nasilja.

Rigby (2002, 2006, U: Sesar, 2011) također smatra kako nije lako postići dogovor o tome što predstavlja blage, umjerene, a što ekstremne forme vršnjačkog nasilja. To je djelomično do toga što posljedice različitih oblika vršnjačkog nasilja mogu varirati od osobe do osobe. Tako se, primjerice, neka osoba može osjećati uvrijeđenom zbog zadirkivanja na neku temu na koju je ona visoko osjetljiva, ali istovremeno se ta ista osoba ne mora osjećati povrijeđenom ako je doživjela blagi fizički napad. Prema tome, ono što se nekome može činiti nestašnim zadirkivanjem, nekom drugom može biti krajnje povređujuće, i obrnuto. Stoga možemo zaključiti da moguća šteta nastala kao posljedica vršnjačkog nasilja uvelike ovisi o ranjivosti žrtve.

Ortega i Mora-Merchan (1999, U: Sesar, 2011) smatraju da postoji potreba za identifikacijom stvarnog vršnjačkog nasilja koje se javlja kada dijete, koje je žrtva nasilja, osjeća potpunu bespomoćnost te ne može pobjeći od nasilja koje može biti vidljivo kao šala ili igra. Međutim, ako se kao nasilje klasificiraju samo oni oblici zlostavljanja na koje Ortega i Mora-Merchan gledaju kao na realne, može se dogoditi da ignoriramo velik dio nasilja koji je jasno nepoželjan, iako uzrokuje blagu anksioznost i bespomoćnost. Jednako tako, ako sugeriramo da je svo nasilje jednako, možemo stvoriti impresiju da bi se sa svim oblicima nasilja trebalo suočavati na isti način. Primjerice, na isti način bi se trebao tretirati slučaj povremenog ruganja kao i ponavljano tjelesno nasilje (Rigby, 2002, U: Sesar, 2011).

Žužul (1989) dijeli nasilje s obzirom na funkciju na *instrumentalno* i *neprijateljsko*. Instrumentalno nasilje za funkciju ima pribavljanje koristi počinitelju nasilja, dok je funkcija neprijateljskog nasilja prvenstveno nanošenje boli i štete drugoj osobi.

2.1.4. Faktori rizika (uzroci) pojave nasilja među vršnjacima

Kada govorimo o uzrocima nasilničkog ponašanja djece, nije lako jednoznačno odrediti zašto se dijete počinje nasilno ponašati. Međutim, postoje faktori rizika koji utječu na razvoj nasilničkog ponašanja. Scott (1975, U: Žužul, 1989) navodi da su agresivne reakcije rezultat zajedničkog djelovanja agresivne ličnosti i okolinske stimulacije. Dakle, hoće li se neko dijete agresivno ponašati uvjetovano je individualnim i kontekstualnim (odgojnim i situacijskim) čimbenicima. Drugim riječima, faktori rizika su osobine samog djeteta kao i osobine obitelji iz koje dolazi. Jednako tako, škola može poticati ili sprječavati pojavu nasilja pa će i o njoj biti riječi u ovom poglavlju (Buljan Flander, 2010a). U novije vrijeme javljaju se kompleksniji i sveobuhvatniji integrativni modeli agresivnog ponašanja. Jedan od najpoznatijih i najčešće istraživanih integrativnih modela je Bronfenbrennerov ekološki model razvoja, koji omogućuje holistički pogled na problem vršnjačkog nasilja. Prema ovom modelu, nasilničko ponašanje djece prema vršnjacima može se objasniti pomoću nekoliko sustava rizičnih čimbenika koji okružuju dijete i djeluju na njega izravno ili neizravno. Djetetove interakcije s članovima obitelji, prijateljima, vršnjacima, nastavnicima i drugima iz njihovog neposrednog okruženja predstavljaju čimbenike mikrosustava. Međusobne interakcije mikrosustava (obitelji, vršnjaka i škole) čine mezosustav koji također ima izravan utjecaj na pojavu ili izostanak vršnjačkog nasilja. Osim neposrednog utjecaja, posredan utjecaj na

pojavu nasilja imaju i od djeteta udaljeniji sustavi poput uže društvene zajednice, susjedstva i medija (egzosustav), ali i šira društvena zajednica, kultura i državna politika (makrosustav). Osim spomenutih sustava, i individualni čimbenici, odnosno biološke, psihološke i tjelesne karakteristike djeteta, utječu na to hoće li ono sudjelovati u vršnjačkom nasilju i u kojoj ulozi (Swearer, Espelage i sur., 2010, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

2.1.4.1. Individualni faktori rizika

Demografske značajke (spol i dob) najistraživanije su individualne dječje osobine povezane s nasiljem. Ranija istraživanja pokazuju kako je, općenito govoreći, više nasilnika među dječacima nego među djevojčicama (Olweus, 1998). Jednako tako, dječaci su skloniji fizičkom nasilju, a djevojčice, budući da su fizički slabije, češće koriste relacijski oblik vršnjačkog nasilja (ogovaranje, isključivanje iz grupe i sl.) (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Nalazi oko povezanosti dobi i nasilja ukazuju na porast nasilnog ponašanja s dobi te pokazuju da je nasilje među vršnjacima najviše prisutno među učenicima završnih razreda osnovne škole (Buljan Flander, Durman Marijanović i Čorić Špoljar, 2007). Međutim, neki su utvrdili suprotno, tj. da s porastom dobi djeteta dolazi do smanjenja nasilja (Espelage i Horne, 2008. U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Do takvih razmimoilaženja dolazi jer porast nasilničkog ponašanja s dobi nije linearan, već ima oblik obrnute U-krivulje (Olweus, 1998). Naime, tijekom osnovnoškolske dobi dolazi do porasta nasilja među vršnjacima. Vrhunac je zabilježen u dobi od 14 - 15 godina nakon čega slijedi pad (Murray-Harvey, Slee i Taki, 2010, Sušac, Rimac i Ajduković, 2012, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Najvišu razinu nasilja u višim razredima osnovne škole možemo objasniti pokušajem djece da nasiljem uspostave dominantan status u grupi (Vejmela, 2012). Postupno smanjenje razine nasilja nakon 15. godine života objašnjava se učenjem socijalno prihvatljivijih oblika ponašanja tijekom srednje škole, boljom emocionalnom regulacijom i ozbiljnim sankcijama koje snose za nasilno ponašanje (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Od ostalih demografskih značajki, važno je spomenuti još rasnu ili etničku pripadnost te socioekonomski status (ujedno i obiteljski faktor rizika) kao eventualne čimbenike koji mogu utjecati na pojavu nasilja među vršnjacima.

Neke psihološke značajke djece također mogu biti činitelji koji ih čine sklonijima upuštati se u nasilno ponašanje nad vršnjacima ili biti žrtve takvog ponašanja. Tu se prije svega misli na nedostatak empatije. Istraživanja su pokazala da djeca s višom razinom empatije nasilničko ponašanje prema vršnjacima procjenjuju negativnije te sama čine manje nasilja od djece s nižom razinom empatije (Espelage, Mebane i Swearer, 2004, Gini i sur.,

2007, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Nadalje, stavovi i vjerovanja o nasilju pokazali su se kao dobri prediktori vršnjačkog nasilja. Nasilnici agresiju smatraju uobičajenim obrascem ponašanja, očekuju uspjeh kada se njome koriste i ne očekuju negativne posljedice takvog ponašanja (Marini, Dane i Bosacki, 2006, Perry, Williard i Perry, 1990, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Također, u riziku za bivanje žrtvom vršnjačkog nasilja su kako djeca sniženih intelektualnih sposobnosti i lošijeg školskog uspjeha, tako i djeca iznimnih intelektualnih sposobnosti i akademskih postignuća koju se često isključuje iz društva i zadirkuje zbog uspjeha. Međutim, neki od njih i sami vrše nasilje nad drugima, što je u skladu s nalazima da su neki nasilnici vrlo inteligentni i socijalno vješti (Peterson i Ray, 2006, Saylor i Leach, 2009, Woods i Wolke, 2004, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Neki emocionalni problemi poput anksioznosti i depresivnosti također igraju ulogu u nasilničkom ponašanju. Istraživanja su utvrdila simptome depresivnosti kod svih sudionika vršnjačkog nasilja, bez obzira na njihov status (Majvald Bjedov, 2011, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). No ipak, počinitelji nasilja pokazali su višu razinu depresivnosti nego žrtve nasilja (Swearer i sur., 2001, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Također, istraživanja su pokazala značajnu povezanost između anksioznosti i nasilja jer za neku djecu anksioznost predstavlja slabost koju pokušavaju kompenzirati nasiljem prema vršnjacima (Kashani, Dueser i Reid, 1991, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

Buljan Flander (2010a) slaže se da su pojedine karakteristike ličnosti rizični faktori za pojavu nasilja među djecom. Ona smatra kako su nasilničkom ponašanju podložnija djeca koja su po prirodi impulzivna, živahna, imaju višak energije, nemaju strpljenja, često pronalaze brza „rješenja“ frustrirajućih situacija ili su emocionalno traumatizirana. Okolina takvu djecu često doživljava „zločestima“ te se djeca počinju ponašati u skladu s tim.

Nadalje, osim psiholoških, utvrđeno je kako i tjelesne razlike među djecom mogu predstavljati faktor rizika za izloženost nasilju, što također ubrajamo u skupinu individualnih čimbenika. Djeca s određenim poteškoćama i posebnim potrebama češće su izložena nasilju u odnosu na drugu djecu. Također se pokazalo da je vidljivost nedostatka važan čimbenik rizika pa su tako, primjerice, djeca u invalidskim kolicima, izložena većem riziku nego djeca s oštećenjem sluha (Dawkins, 1996, Maras i Brown, 2000, Olweus, 1993, Yude, Goodman i McConachie, 1998, U: Sesar, 2011). Također, očigledne tjelesne različitosti poput povećane tjelesne težine ili pretilosti povećavaju rizik da dijete bude žrtva vršnjačkog nasilja, ali i da samo bude nasilnik (Kukaswadia, 2009, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

2.1.4.2. Kontekstualni (odgojni i situacijski) faktori rizika - mikrosustav

Kontekstualne faktore rizika čine obitelj, škola i vršnjaci. Prema već spomenutom Bronfenbrennerovom modelu, to su okolinski čimbenici razvoja s kojima je dijete u izravnoj interakciji i koji čine mikrosustav. Nakon osobina samog djeteta, mikrosustav je najistraživaniji ekološki sustav kada se radi o vršnjačkom nasilju.

Obitelj je primarna okolina u kojoj dijete odrasta te ima ključnu ulogu u dječjem razvoju. Istraživanja pokazuju kako struktura obitelji, odnosi članova obitelji, kao i roditeljska ponašanja igraju važnu ulogu u nasilničkom ponašanju djece. Od strukturalnih čimbenika jednoroditeljske obitelji se ističu kao rizične za nasilno ponašanje djece, a značajan čimbenik je i kvaliteta odnosa među roditeljima (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Svjedočenje nasilnom ponašanju kod kuće, a koje uključuje kako fizičku i verbalnu agresiju prema djetetu, tako i fizičku i verbalnu agresiju među roditeljima, plodno je tlo za razvoj nasilničkog ponašanja kod djece (Buljan Flander, 2010a). Dakle, loši odnosi među roditeljima te intenzivno kažnjavanje djece od strane roditelja i restriktivne odgojne mjere pokazali su se kao čimbenici rizika za agresivno ponašanje. Utvrđeno je da djeca koja se nasilno ponašaju imaju roditelje koji im ne posvećuju dovoljno pažnje, hladni su, autoritarni, nesuportivni i skloni kažnjavanju svoje djece. Previše popustljivo ponašanje roditelja također se može povezati s agresivnošću djece (Eron i sur., 1963, Levy, 1966, Pettit, Dodge i Brown, 1988, Sears i sur., 1953, U: Sesar, 2011). Ako je roditelj previše popustljiv kada je dijete tvrdoglavo i bez pravog razloga zahtijeva nešto, šalje mu poruku kako takvo ponašanje uspijeva kada se nešto želi postići (Buljan Flander, 2010a). Značajan broj istraživanja bavio se i utjecajem braće i sestara na razvoj nasilničkog ponašanja kod djece. Utvrđeno je da su djeca koja u obitelji imaju nasilne odnose s braćom/sestrama češće uključena u vršnjačko nasilje u školi (Menesini, Camodeca i Nocentini, 2010, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Kada govorimo o povezanosti socioekonomskog statusa obitelji (koji može biti ujedno i individualni faktor rizika) i vršnjačkog nasilja, istraživanja te povezanosti daju vrlo neujednačene rezultate. Neke studije pokazuju da je manje vjerojatno da će nasilnici biti djeca čiji su roditelji na rukovodećim pozicijama. Za djecu čiji roditelji obavljaju manualne poslove vjerojatnije je da će trpjeti nasilje, ali se i nasilno ponašati prema drugima (Mellor, 1999, U: Sesar, 2011). Međutim, u nekim drugim studijama (npr. Almeida, 1999, Olweus, 1999, Ortega i Mora-Merchan, 1999, U: Sesar, 2011) nije utvrđena statistički značajna povezanost između socijalnog statusa i uloge u vršnjačkom nasilju. Neki autori (Eisenberg, Damon i Lerner, 2006,

Rivers, Duncan i Besag, 2007, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014) ističu kako socioekonomski status obitelji nije izravno, već neizravno povezan s vršnjačkim nasiljem. Naime, u obiteljima lošijeg socioekonomskog statusa siromaštvo povećava stres u roditelja što dovodi i do povećanja sukoba u obitelji, neadekvatnog roditeljstva ili čak zlostavljanja i zanemarivanja, te slabog nadzora djece što vodi povećanju nasilnosti kod djece.

Škola je također važan mikrosustav u kojem djeca, kroz interakciju s nastavnicima i vršnjacima, stvaraju sliku o sebi i o svijetu u kojem žive (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Rigby (2006) je sumirao utjecaj škole na raširenost vršnjačkog nasilja kroz tri glavna aspekta školske okoline. Tu je, prije svega, opći stav škole prema nasilju, koji uključuje prevladavajuće stavove i uvjerenja učenika o tome kako bi se trebali ophoditi jedni prema drugima u školi. Drugo, školska klima je bitan faktor koji moramo uzeti u obzir kada govorimo o vršnjačkom nasilju. Naime, Buljan Flander (2010a) ističe da negativni emocionalni odnosi djece s nastavnicima, nedostatak bliskosti, osjećaja prihvaćenosti te međusobnog poštovanja, dovode do nasilničkog ponašanja. S time povezano, nereagiranje nastavnika i stručnih suradnika na agresivna ponašanja i izostanak nadzora na lokacijama gdje se nasilje najčešće događa (wc, hodnici, školsko igralište itd.), navode se kao čimbenici za pojavu vršnjačkog nasilja. Nadalje, Rigbyjev treći aspekt školske okoline je politika škole vezana uz prevenciju nasilja. Ona se tiče ne samo onoga što je napisano o rješavanju problema nasilja, već uključuje pravila i potupke koji se u školi primjenjuju da bi se na određen način utjecalo na međuvršnjačko nasilje. Velki i Kuterovac Jagodić (2014) ističu da je najbolja ona politika koja aktivno traži rješenja problema, uspostavlja jasna pravila ponašanja i kazne za nepoželjna ponašanja te je dosljedna u provođenju tih mjera.

Utjecaj vršnjaka sastavni je dio socijalizacije i od velike je važnosti za razdoblje adolescencije, a značajan je i za razumijevanje nasilja među djecom i mladima. Uloga vršnjaka dobiva na važnosti ulaskom u adolescentsko razdoblje kada se od vršnjaka traži odobravanje, a nasilničko ponašanje može biti jedan od načina zadobivanja socijalnog statusa u vršnjačkoj grupi (Vejmelka, 2012). Iako je poznato da utjecaj vršnjaka može biti kako negativan, tako i pozitivan, većina istraživanja usmjerena je upravo na negativne posljedice utjecaja vršnjaka i njihovu povezanost s rizičnim ponašanjima mladih poput pušenja, konzumiranja alkohola i droga ili pak agresivnim ponašanjima. To je djelomično uvjetovano činjenicom da direktan ili indirektan negativan utjecaj snažnije utječe na ponašanje nego pozitivan utjecaj (Jaccard, Blanton i Dodge, 2005, U: Padilla-Walker i Bean, 2009). Neka ranija istraživanja vršnjačkog utjecaja ukazuju na razlike po spolovima. Iako neke studije

pokazuju da su dječaci podložniji vršnjačkom utjecaju u području antisocijalnih ponašanja (Brown, Clasen i Eicher, 1986, U: Lebedina-Manzoni, Lotar i Ricijaš, 2008), većina novijih istraživanja pokazuje suprotno – da su utjecaju vršnjaka, kada se radi o nasilništvu, podložnije djevojke (Zimmerman i Messner, 2010, U: Vejmelka, 2012).

2.1.4.3. Mezosustav i vršnjačko nasilje

Mezosustav čine međusobne interakcije mikrosustava (obitelji, škole i vršnjaka), a najčešće proučavani mezosustavi su interakcije obitelji i škole te interakcije obitelji i vršnjaka. Istraživanja pokazuju da uključenost roditelja u obrazovanje djeteta (npr. dolasci na roditeljske sastanke, sudjelovanje u djetetovim školskim aktivnostima i dr.) igra važnu ulogu u sprječavanju pojave vršnjačkog nasilja (Rumberger, 1995, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Osim toga, veliku ulogu ima i roditeljsko poznavanje i utjecaj na odabir vršnjaka s kojima se dijete druži. Djeca čiji roditelji poznaju njihove prijatelje i obitelji prijatelja te pokazuju više interesa za njihove vršnjake, pokazuju manje nasilničkog ponašanja (Orpinas i Horne, 2006a, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

2.1.4.4. Egzosustav i vršnjačko nasilje

Egzosustav čine uža društvena zajednica, susjedstvo i mediji. Život u zajednici (susjedstvu) s visokom razinom nasilja daje djetetu priliku za učenje agresivnih ponašanja i mogućnost priključivanja skupini delinkventnih vršnjaka (Marini, Dane i Bosacki, 2006, Pettit i sur., 1999, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Osim zajednice, tradicionalni mediji (televizija, filmovi, glazba i dr.) i internet imaju velik utjecaj na ponašanje djece jer su djeca putem njih izložena medijskom nasilju što može utjecati i na njihovo ponašanje prema vršnjacima (Ilišin, 2003). Medijskom nasilju i njegovom utjecaju na agresivno ponašanje djece prema vršnjacima bit će posvećen velik dio ostatka rada.

2.1.4.5. Makrosustav i vršnjačko nasilje

Makrosustav čine šira društvena zajednica, kultura i politika. Iako se smatra kako su to čimbenici koji također imaju značajnu ulogu u razvoju nasilničkog ponašanja prema vršnjacima, makrosustav je najmanje istražena razina ekološkog modela vršnjačkog nasilja. Ipak, neosporno je da šira zajednica, kulturalne norme i stavovi koji u njoj prevladavaju (o ulozi žene, obiteljskim ulogama, kažnjavanju djece, ciljevima odgoja i sl.) i politika imaju posredan, ali značajan utjecaj na razvoj djetetovog ponašanja, pa tako i onog nasilničkog (Espelage i Swearer, 2004, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014).

2.1.5. Obilježja uloga u nasilničkom ponašanju među djecom

Dva desetljeća istraživanja dala su jasnu sliku o individualnim karakteristikama sudionika vršnjačkog nasilja (Barbaroza, 2009). Tako u okviru vršnjačkog nasilja možemo razlikovati četiri karakteristične uloge. To su djeca koja su izložena nasilju (žrtve nasilja), djeca koja se nasilno ponašaju (nasilnici), djeca koja doživljavaju nasilje, ali ga i sami čine te djeca koja ni na koji način ne sudjeluju u vršnjačkom nasilju (Salmivalli i sur., 1996).

Kada govorimo o ulozi nasilnika, Barbaroza (2009) ističe kako je vjerojatnije da će nasilnicima postati djeca koja su ranije i sama bila žrtve nasilja, nego djeca koja ni na koji način nisu sudjelovala u nasilju. Kao glavno obilježje tipičnog nasilnika Olweus (1978, U: Elez, 2003) navodi agresivnost prema vršnjacima. Općenito gledajući, nasilnici imaju pozitivniji stav prema nasilju nego drugi učenici. Osim što su agresivni, prkosni su, često se sukobljavaju s učiteljima, roditeljima i drugim odraslima i skloni su kršenju školskih pravila. U pravilu se teško nose s frustrirajućim situacijama, lako se uvrijede i slabo čitaju socijalne znakove zbog čega često umišljaju agresiju od strane drugih što doživljavaju provokacijom (Buljan Flander, 2010a). U odnosu na ostalu djecu u razredu, nasilnici imaju lošije psihosocijalno funkcioniranje (Craig, 1998). Karakterizira ih nedostatak razumijevanja za ono što im je rečeno, lošija prosudba, sumnjičavost, nekreativnost, kompulzivna potreba da kontroliraju druge i opsjednutost čistoćom (Field, 1999, U: Sesar, 2011). Smatraju da će agresijom postići uspjeh i nisu osjetljivi na nanošenje boli i patnje (Perry, Perry i Kennedy, 1992, U: Sesar, 2011), a izbor žrtve najčešće opravdavaju provokacijom od strane žrtve (Boulton i Underwood, 1992, U: Sesar, 2011). Počinitelji nasilja su, u odnosu na ostale sudionike nasilja, emocionalno nezreliji, imaju poteškoća u uspostavljanju i održavanju intimnih odnosa, impulzivni su, lako se razljute i nemaju osjećaj krivnje (Field, 1999, U: Sesar, 2011). Utvrđeno je da imaju poteškoće u prilagodbi na školu i manje potpore od strane nastavnika koji ih smatraju „težim“ pojedincima u razredu, a iznenađuje činjenica da je utvrđeno kako nasilnici lako uspostavljaju prijateljstva te imaju podršku ostale djece u razredu, jednaku kao i djeca koja ni na koji način ne sudjeluju u nasilju (Demaray i Malecki, 2003, Nansel i sur., 2001, 2004, U: Sesar, 2011). Olweus (1998) naglašava kako neki učenici sudjeluju u nasilju u ulozi nasilnika, ali nisu ti koji poduzimaju inicijativu. Njih naziva pasivnim nasilnicima, pratiocima ili sljedbenicima. Na kraju valja istaknuti i tjelesnu snagu kao obilježje koje nasilnike obično razlikuje od žrtava (Elez, 2003).

„Žrtve nasilja su učenici koji su opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika.“ (Šimić, 2004, 18) Tipične su žrtve plašljivije i nesigurnije nego učenici općenito. Često su oprezne i tihe, pate od pomanjkanja samopouzdanja i samopoštovanja te imaju negativan stav prema sebi (Olweus, 1998). Djecu koja su žrtve nasilja, u usporedbi s ostalom djecom, karakteriziraju depresivnost, anksioznost i sklonost samoubojstvu (Craig, 1998). Imaju lošije socijalne vještine u odnosu na drugu djecu, introvertirani su, neasertivni, pasivni, submisivni, a javlja se i tendencija da sebe okrivljuju za situaciju u kojoj su se našli (Schwartz, 2000). U školi se osjećaju usamljeno i napušteno, nemaju dobrih prijatelja u razredu (Olweus, 1998) i često izbjegavaju nastavu bez, na prvi pogled, opravdanog razloga (Vejmelka, 2012). Iako većina žrtava pokazuje pasivno i submisivno ponašanje, postoji i malen udio žrtava koje imaju agresivan stil ponašanja. Radi se o tzv. *provokativnim žrtvama* čije ponašanje stvara napetost i izaziva negativne reakcije ostatka učenika. Takvo izazivajuće ponašanje smatra se jednim od mehanizama kojim ta djeca postaju trajna meta vršnjačkog nasilja (Olweus, 1998).

U posljednje vrijeme posebna se pozornost pridaje upravo takvoj djeci koja trpi nasilje, ali se i nasilno ponašaju prema drugima. Oni pripadaju kombiniranoj ulozi nasilnika/žrtve (Vejmelka, 2012). Oko polovine djece koja su identificirana kao nasilnici, bili su žrtve nasilja. Djecu koja trpe nasilje, ali se i nasilno ponašaju prema drugima karakterizira osobnost koja se djelomično preklapa s karakteristikama nasilnika, a djelomično s karakteristikama žrtava. Međutim, čini se da se oni ipak razlikuju u nekim područjima od ostalih sudionika vršnjačkog nasilja (Rigby, 2002, U: Sesar, 2011). Izloženi su većem riziku od različitih problema u ponašanju kao što je hiperaktivnost, agresivnost, ovisnost o alkoholu, delinkvencija te izbjegavanje roditeljskih pravila (Schwartz, 2000, Wolke i sur., 2000, U: Sesar, 2011). Imaju lošije rezultate u mjerenjima školskih sposobnosti, prosocijalnog ponašanja, samokontrole, socijalnog prihvaćanja i samopoštovanja. Generalno, funkcioniraju lošije od djece koja su počinitelji nasilja i djece koja su izložena vršnjačkom nasilju (Hanish i Guerra, 2004, Nansel i sur., 2001, 2004, Olweus, 1993, Schwartz, 2000, U: Sesar, 2011). S jedne strane, sami sebe opisuju kao snažne osobe, a s druge strane, smatraju kako posjeduju mnogobrojne negativne karakteristike. U tome vidimo te dvostruke osobine ličnosti pa su takva djeca u jednom trenutku žrtve, a u drugom počinitelji nasilja (Sesar, 2011).

2.1.6. Posljedice izloženosti vršnjačkom nasilju

Rigby (2006) ističe nekoliko činitelja koji mogu utjecati na učinke zlostavljanja. Prvenstveno, važan činitelj je osobnost učenika koji trpi nasilje, odnosno njegova otpornost na isto. Neka su djeca otpornija od druge, doživljena negativna iskustva na njih djeluju slabije i iz razmjerno intenzivnog zlostavljanja mogu izaći tjelesno i psihički neoštećeni. Sljedeći činitelj koji može utjecati na učinke nasilja jest njegovo trajanje. Što je dulji vremenski period žrtva izložena nasilju, to je manje vjerojatno da će posljedice biti beznačajne, osim ako učenik nije silno otporan. Na kraju, valja istaknuti spolne razlike kao činitelje razmjera posljedica nasilja. Naime, istraživanja pokazuju da su djevojčice osjetljivije na nasilje te da je depresija najčešća posljedica nasilja nad njima. Ne možemo, naravno, reći kako nasilje ne ostavlja posljedice na dječake, ali oni na nasilje reagiraju prvenstveno ljutnjom, dok je emocionalna reakcija većine djevojčica tuga što vodi depresiji.

Danas je poznato da sudjelovanje u vršnjačkom nasilju može imati ozbiljne posljedice za počinitelje nasilja, djecu koja doživljavaju nasilje, djecu koja doživljavaju nasilje, ali su i nasilna prema drugoj djeci i za djecu koja promatraju nasilje (Lyznicki, McCaffree i Robinowitz, 2004, U: Sesar, 2011). Posljedice vršnjačkog nasilja Sesar (2011) grupira u tri kategorije: *psihološke poteškoće*, *poteškoće u socijalnom funkcioniranju* i *tjelesne posljedice*. Djeca – sudionici nasilja izloženi su povećanom riziku smetnji prvenstveno u emocionalnom i socijalnom razvoju koji se međusobno isprepliću (Craig i Harel, 2004, U: Marušić i Pavin Ivanec, 2008). Jedna od najčešćih psiholoških posljedica nasilja je nisko samopoštovanje žrtve, a prate ju ljutnja, tuga i nisko samopouzdanje (Buljan Flander, 2010a; Rigby, 2006). Nadalje, žrtve često pokazuju povećanu anksioznost, depresivnost i usamljenost (Craig, 1998), a češće pokazuju i suicidalne ideje (Piškin, 2002). Pokazuju nesklonost prema školskom okruženju i više izostaju iz škole nego druga djeca što u konačnici vodi izolaciji i lošijem školskom uspjehu (Rigby, 2006). Djeca koja se nasilno ponašaju prema drugoj djeci također imaju ozbiljne psihološke poteškoće. Poteškoće se manifestiraju kao viša razina depresije, anksioznost, lošije strategije suočavanja i različiti oblici psihosomatskih poteškoća (Rigby, 2002, U: Sesar, 2011). Također, djeca koja u ranoj dobi preuzmu nasilnički stil ponašanja, kasnije u životu mogu imati problema s kriminalnim ponašanjem. Jednako tako, djeca koja su svjedoci nasilničkog ponašanja u školi također mogu trpiti posljedice u budućnosti jer postaju skloniji tolerirati agresivno ponašanje (Buljan Flander, 2010a). Za djecu koja su istovremeno i počinitelji nasilja i žrtve utvrđeno je da imaju najviše problema u ponašanju (Schwartz, 2000),

a više o njima rečeno je u poglavlju koje se bavilo obilježjima uloga u nasilničkom ponašanju. Na kraju, tjelesni simptomi povezani s izloženošću nasilju od strane vršnjaka su poteškoće sa spavanjem, loš apetit, noćno mokrenje, glavobolje, bolovi u trbuhu, stezanje u prsima itd. (Williams i sur., 1996).

2.1.7. Podaci o istraživanjima vršnjačkog nasilja

Brojnost i uvjerljivost empirijskih podataka o štetnosti vršnjačkog nasilja pokrenula je brojna i opsežna istraživanja ovog fenomena u mnogim zemljama, što je prvi korak k djelotvornom planiranju i provođenju intervencijskih programa (Marušić i Pavin Ivanec, 2008). U ovom će poglavlju biti prikazan pregled prvog značajnog istraživanja vršnjačkog nasilja u svijetu, istraživanja koje je naglasilo važnost proučavanja ovog problema i potaknulo znanstvenike širom svijeta da se posvete njegovom ispitivanju. Nakon toga, bit će prikazan i pregled najvećeg nacionalnog istraživanja vršnjačkog nasilja u Republici Hrvatskoj.

Kao što je rečeno u povijesnom pregledu, prvo istraživanje nasilja među školskom djecom proveo je 1972. godine švedski liječnik Heinemann. Njegovo istraživanje bilo je popraćeno istraživanjem Dana Olweusa, znanstvenika čije se ime najčešće vezuje uz početak sustavnog istraživanja problema nasilja među školskom djecom i čija je Bergenska studija, provedena 1983. godine, jedno od najpoznatijih istraživanja tog fenomena. Nalazi te nacionalne studije ukazuju na to da je jedan od sedam učenika norveških osnovnih i srednjih škola sudjelovao u nasilju kao nasilnik ili žrtva. Nasilju su više bili izloženi dječaci nego djevojčice, a dobiveni rezultati odnose se na tzv. izravno nasilje koje uključuje otvorene napade na žrtvu. S druge strane, djevojčice su bile sklonije tzv. neizravnom ili relacijskom nasilju, a kada govorimo o izloženosti takvom obliku nasilja, rezultati ukazuju na podjednaku izloženost oba spola. Još jedan nalaz Bergenske studije pokazuje da su velik dio nasilništva kojem su bile izvrgnute djevojčice činili dječaci, a većinu dječaka (više od 80%) zlostavljali su poglavito dječaci. Ako uzmemo u obzir dob djece, rezultati istraživanja pokazali su da su nasilju češće bili izloženi mlađi učenici, a provodili su ga stariji. Nasilje su češće prijavljivali učenici nižih nego učenici viših razreda osnovne škole. Nadalje, često se tvrdi da se nasilje događa poglavito na putu do i iz škole, nego u samoj školi. Rezultati Bergenske studije to demantiraju te potkrepljuju podatkom da je gotovo dvostruko više učenika bilo zlostavljano u školi nego izvan nje (Olweus, 1998). S ovim se nalazom Bergenske studije ne bi složio Craig

koji je sa suradnicima proveo istraživanje kojim je usporedio učestalost doživljavanja vršnjačkog nasilja u učionici i na školskom igralištu. Došlo se do zaključka da je učestalost nasilja veća na igralištu gdje je uočeno više prilika za pretrpjeti nasilje ili biti svjedokom nasilja. Također, na igralištu nasilnici češće pribjegavaju direktnom, a u učionici indirektnom nasilju (Craig, Pepler i Atlas, 2000). Nadalje, u Bergenskoj studiji ispitana je i uloga nastavnika u problemu nasilja, a rezultati su pokazali da su nastavnici činili relativno malo da bi zaustavili nasilje u školi. Istražena je i povezanost razine nadzora za vrijeme školskog odmora i razine nasilja u školi. Nalazi su pokazali da što je veći broj nastavnika provodio nadzor za vrijeme odmora, to je uočena niža razina nasilja među vršnjacima. To ukazuje na veliku važnost dovoljnog broja odraslih prisutnih među učenicima za vrijeme odmora uz uvjet da su ti odrasli voljni djelovati u svrhu prevencije nasilja (Olweus, 1998).

Jedno od najvećih istraživanja problema vršnjačkog nasilja u našoj zemlji provela je Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba 2003. godine. Istraživanje je provedeno u 13 hrvatskih gradova i u 25 osnovnih škola, a uzorak su činili učenici od 4. do 8. razreda. Dobiveni rezultati pokazali su da svako četvrto dijete (27%) svakodnevno u školi doživljava barem jedan oblik nasilja. Od toga je 19% pasivnih žrtava, dok je 8% provokativnih (doživljavaju nasilje, ali ga i same čine). Istraživanje je također pokazalo da je 8% djece svakodnevno nasilno prema drugoj djeci, dok 65% ispitanih ni na koji način ne sudjeluje u vršnjačkom nasilju. Rezultati su ukazali na značajnu povezanost između počinjenog i doživljenog nasilja pa su djeca koja doživljavaju nasilje često i sama nasilna prema drugoj djeci. Nasilnici su u najvećem broju slučajeva (37%) djeca iz istog razreda, a nasilje je raširenije kod djece nižeg školskog uspjeha nego kod djece s višim uspjehom, što ukazuje na opadanje doživljenog i počinjenog nasilja s obzirom na visinu školskog uspjeha. Uspoređujući ispitanike prema spolu, uvidjelo se da je otprilike jednak broj dječaka i djevojčica doživjelo nasilje, ali je dvostruko više dječaka nego djevojčica nasilno prema drugima (Buljan Flander, 2010a). Osim što dječaci čine značajno više nasilja od djevojčica, istraživanje je pokazalo da su učenici 7. i 8. razreda značajno agresivniji od mlađih. Osim dobi i spola, po svojoj značajnosti ističe se i utjecaj varijable prihvaćenosti/odbačenosti pa tako osjećaj prihvaćenosti i odbačenosti ima vrlo važnu ulogu u činjenju nasilja, osobito kod dječaka (Buljan Flander, Durman Marijanović i Ćorić Špoljar, 2007).

2.2. Medijsko nasilje

2.2.1. Mediji – važan čimbenik u svakodnevnom životu i socijalizaciji djece i mladih

„U svakodnevnom životu suvremenog mladog čovjeka prisutnost masovnih medija gotovo je nemoguće izbjeći.“ (Citković, 2008, 502) Suvremeno je društvo, dakle, nezamislivo bez medija, a shodno tome traju i javne rasprave o utjecaju medija na sve brojniji auditorij. Istraživački proces dominantno je usmjeren na problem recepcije medijskih sadržaja, a u tom kontekstu posebna pozornost javnosti i stručnjaka posvećena je odnosu medija i djece. Razlog tomu je veliki socijalizacijski potencijal medija, odnosno ranjivost djece kao posebno osjetljive društvene skupine kada je riječ o izloženosti mogućem utjecaju medija. Pri tome važnu ulogu ima dob djece jer što su djeca mlađa, to su manje sposobna zaštititi se od različitih utjecaja, pa tako i od štetnih utjecaja medija (Ilišin, 2003). Mediji, osobito televizija, internet i mobitel, postaju najvažniji čimbenici socijalizacije. Snažno utječu na društvena ponašanja, nezaobilazno su sredstvo u informiranju, formiranju i prenošenju vrednota, stvaranju vizije svijeta i života, oblikovanju životnih stilova i identiteta. Uloga medija je osobito važna u adolescenciji, fazi izgradnje stavova i usvajanja normi ponašanja. To je vrijeme nesigurnosti, intimnih i osjetljivih pitanja koja adolescent ne želi dijeliti s drugima, već najčešće odgovore na njih pronalazi u medijima (Mandarić, 2012). Zato ne čudi činjenica da su masovni mediji postali važan izvor oblikovanja spoznaja o svijetu, međuljudskim odnosima, kulturi, okolišu i samome sebi. Utjecaj masovnih medija teško je odvojiti od utjecaja drugih odgojno-obrazovnih čimbenika (obitelj, škola, vršnjaci). Svi se oni međusobno nadopunjavaju kreirajući na taj način objedinjenu sliku svijeta (Citković, 2008). Livazović (2009) ističe kako mediji uvijek djeluju u suodnosu s mnoštvom drugih društvenih utjecaja zbog čega se posljedice ne mogu mjeriti kroz trenutačni utjecaj na pojedinca, već praćenjem postupnih promjena u društvenim normama i običajima tijekom vremena. Međutim, iako je neosporan utjecaj i drugih odgojno-obrazovnih čimbenika, masovni mediji su često prvi, a ponekad i jedini susret s različitim i nepoznatim socijalnim situacijama. Stoga ih smatramo jednim od najvažnijih faktora koji oblikuju pogled na svijet i omogućuju promjene u društvu (Citković, 2008).

Mandarić (2012) govori o utjecaju medija na formiranje virtualnog identiteta i rizicima koje sa sobom nosi identitet odvojen od stvarnog iskustva. Ističe kako se psiholozi i pedagozi ozbiljno bave pitanjem virtualnog identiteta i koliko npr. videoigre kao najpopularniji oblik

„uranjanja“ u virtualni svijet, utječu na realnog igrača. Igra identitetom koju djeca i mladi igraju u virtualnom prostoru izaziva različita mišljenja i stavove, a veliki problem u virtualnom prostoru povezan je s *ne-tjelesnim*. Naime, računalu nedostaje bitna dimenzija za cjelovitu komunikaciju, nedostaje mu tijelo. Tijelo je temeljna os čovjekova identiteta i tijelo nije nešto što imamo, nego nešto što jesmo. Drugim riječima, tijelo ograničava naš prostor i našu različitost. Bauman (2009, U: Mandarić, 2012) ističe kako virtualne zajednice možda jesu zabavne, ali stvaraju samo privid intimnosti i lažnu iluziju zajednice koja ne može dati sadržaj osobnom identitetu. Prema tome, poruka koju dobivamo putem masovnih medija nije nešto objektivno, već samo jedna od mnogostrukih predodžbi i simboličan prikaz vrijednosti određene kulture (Citković, 2008).

2.2.2. Učestalost i sadržajna dimenzija korištenja medija

„Prema statističkim podacima Henry J. Kaiser Family Foundationa, ustanove iz SAD-a koja se bavi istraživanjem obitelji, djeca iz razvijenih zemalja svaki dan provedu u prosjeku 6 sati i 32 minute pred nekakvim ekranom, bilo da je riječ o televiziji, kinu, videoigrama, računalu ili Internetu.“ (Laniado i Pietra, 2005, 11) Podaci istraživanja provedenog u Hrvatskoj ukazuju na to da djeca najveći dio slobodnog vremena, u prosjeku 3 do 4 sata dnevno, provode uz televiziju i druge medije (Ilišin, Marinović Bobinac i Radin, 2001).

Istraživanjem provedenim 2010. godine procijenjene su, između ostalog, medijske navike učenika sedmih i osmih razreda. Rezultati su pokazali da velik broj ispitanika dobar dio dana provodi pred televizijskim ekranima. Najviše ispitanika (58,2%) gleda TV do 3 sata dnevno, a 23,2% njih gleda TV čak do 5 sati svakog dana (Bilić, 2010). Slične rezultate navode Ilišin, Marinović Bobinac i Radin (2001). Prema njihovim rezultatima, 63% djece gleda TV do 3 sata dnevno, a 33% više od 3 sata. Prema Bilić (2010), učenici najviše gledaju filmove (58,1%), zabavne emisije (17%), sapunice (11,2%), glazbene emisije i spotove (8,6%), a najmanje dokumentarne emisije (4%) i vijesti (1%). Prema istraživanju koje su proveli Mikić i Rukavina (2006, U: Sindik, 2012) na uzorku djece osnovnoškolskog uzrasta, djeca najviše gledaju filmove i serije, a zatim crtane filmove (što opada s dobi). Skoro polovina djece voli gledati kvizove i sport, a najmanje informativno-političke emisije.

Prethodno spomenutim istraživanjem procijenjene su i medijske navike učenika vezane za igranje video i računalnih igara. Rezultati su pokazali da čak 80,6% učenika igra video i računalne igrice u svrhu zabave, a samo 5,6% bira igrice edukativnog sadržaja. Najveći broj

učenika (33,3%) provodi 2-3 sata dnevno igrajući igrice, a gotovo četvrtina to čini 1 sat dnevno. Zabrinjava podatak da 8,6% učenika 5 i više sati dnevno provede u igranju elektronskih igara. Prosjek igranja videoigara je oko 14 sati tjedno (Bilić, 2010). Usporedbe radi, djeca u SAD-u igraju videoigrice u prosjeku 13 sati tjedno (Gentile, Saleem, Anderson, 2007). Rezultati istraživanja kojeg su proveli Gentile i suradnici (2004) pokazali su da dječaci provedu 13 sati tjedno igrajući videoigre, dok djevojčice igraju značajno manje, oko 5 sati tjedno. Za usporedbu, istraživanje provedeno sredinom 90-ih godina pokazalo je da su dječaci provodili značajno manje vremena igrajući videoigre (oko 9 sati tjedno), dok su djevojčice igrale otprilike podjednako u odnosu na kasnija istraživanja (Buchmann i Funk, 1996, U: Anderson i sur., 2004).

„Ukupno možemo reći da djeca pred televizijskim i računalnim ekranima uglavnom zbog zabave prosječno provode 42 sata tjedno, što je čak 2 sata više nego što njihovi roditelji provedu na poslu i znatno više nego što oni provedu u školi.“ (Bilić, 2010, 269)

2.2.3. Učinci izloženosti medijskim sadržajima

Učinak medija nije jednak na svu djecu jer postoje čimbenici koji povećavaju ili smanjuju njihov utjecaj. Zato pri razmatranju utjecaja medija na djecu trebamo uzeti u obzir razvojne osobine djeteta, obilježja medijskih sadržaja kojima je dijete izloženo te djetetovo društveno i obiteljsko okruženje. Jedna od osnovnih djetetovih karakteristika je dob koja okvirno pokazuje njegov stupanj psihofizičkog razvoja. Naime, djeca različite dobi, odnosno različitog razvojnog stupnja, na različit način doživljavaju svijet oko sebe pa tako i medijske sadržaje. Tako primjerice, nasilni medijski sadržaji mogu imati najveći negativan utjecaj na djecu predškolske dobi jer ona teže razliku stvarnost od fikcije. Starija su djeca otpornija na takve sadržaje jer su već usvojila određene vještine upravljanja vlastitim ponašanjem. Neka istraživanja pokazuju i da spol djeteta može utjecati na učinke medija. Tako je, primjerice, utvrđeno da pojačana izloženost nasilju u medijima tijekom djetinjstva može utjecati na neizravnu agresivnost žena i fizičku agresivnost muškaraca u odrasloj dobi. Iz svega nevedenog može se zaključiti kako učestalo i dugotrajno gledanje nasilnih sadržaja u medijima može povećati rizik pojave agresivnog ponašanja, agresivnih misli i osjećaja, osobito kod dječaka i osobito kod djece mlađe dobi (Anderson i sur., 2003; Huesmann i sur., 2003).

Utjecaj medija ne možemo označiti isključivo pozitivnim ili isključivo negativnim jer, iako smo uvijek skloni prvo uočiti negativne strane koje korištenje medija sa sobom nosi, ne smijemo zaboraviti ni one pozitivne, posebice kad je o odgoju i obrazovanju djece riječ. Ilišin (1999, U: Miliša, Tolić i Vertovšek, 2010) ističe kako mediji u slobodnom vremenu mladih služe uglavnom za zabavu i razonodu, ali bitno je istaknuti da, jednako tako, ostvaruju i odgojno-obrazovnu i informativnu funkciju. Tako su mediji za djecu, osim što im služe za igru i zabavu, izvori novih informacija te im olakšavaju učenje i komunikaciju s okolinom. Jednako tako, kvalitetni medijski sadržaji kod djece mogu utjecati na razvoj mašte i kreativnosti te na širenje interesa i razvijanje drugih sposobnosti, kao što je primjerice učenje stranih jezika. Kad govorimo o spomenutim učincima, prvenstveno mislimo na korištenje televizije i interneta, a kako bismo istaknuli još neke pozitivne utjecaje medija, uzmimo za primjer videoigre. Naime, videoigre su pune problemskih situacija i zahtijevaju usvajanje složenih postupaka. U usporedbi sa statičnom ilustracijom neke knjige, pokretne slike na ekranu pune boja i popraćene zvukovima zaokupljaju pozornost korisnika zadržavajući njegovu svijest budnom i tražeći neprestane odgovore. Na taj način videoigre potiču misaone procese. Nadalje, prednost videoigara je i njihov *ikonički jezik*, univerzalni jezik slika koji razumiju svi i koji je već ušao u uporabu i u najjednostavnijim oblicima. Tako primjerice, važno li voće u supermarketu, do cijene dolazimo pritišćući tipku na kojoj se nalazi slika odabranog voća. Zato neki autori smatraju da je navikavanje od malih nogu na takav jezik kakav je prisutan i u videoigramama, prednost za djecu. Također, videoigre potiču intuiciju i hipotetičko mišljenje jer u njima pravila nisu unaprijed određena, već se otkrivaju promatranjem. U videoigramama se napreduje tako da se zamišljaju mogućnosti koje se zatim pokušavaju primijeniti. To je posve suprotno od onoga što se zbiva u školi gdje su pravila unaprijed određena umjesto da se samostalno otkrivaju i gdje se traži njihova doslovna primjena bez prethodnog istraživanja. Važno je istaknuti i da videoigre pospješuju koordinaciju pokreta jer igrajući dijete aktivira više osjetila i tako ih usklađuje. S jedne strane vidom prati što se zbiva na ekranu, a s druge strane rukuje upravljačem ili koristi tipkovnicu računala. Tako usklađuje pokrete ruku s onim što se zbiva na ekranu što nije nimalo jednostavan zadatak. Neki autori ističu i kako videoigre oslobađaju osjećaje objašnjavajući to time da pojedine videoigre zahtijevaju od igrača da se poistovijeti s junacima, a takvo „stavljanje u tuđu kožu“ zahtijeva od djeteta priličan napor kako bi se oslobodilo vlastite prirodene egocentričnosti. Osim svih navedenih pozitivnih utjecaja, ne smijemo zaboraviti ni da videoigre, jednako kao i drugi mediji, mogu biti korisna pomagala u učenju. Njihova je prednost u tome što je, u odnosu na ostale metode učenja, njihov pripovjedački okvir

jednostavniji za zapamtiti od suhoparne lekcije iz neke knjige (Laniado i Pietra, 2005; Miliša, Tolić i Vertovšek, 2010).

Osim pozitivnih, tu su naravno i negativni učinci medija na psihički, socijalni i emocionalni razvoj djece i mladih. Uzmimo za primjer televiziju. Televizija stvara izmišljeni svijet, a gledatelji ne shvaćaju da ono što vidimo na televiziji nije stvarnost, nego samo tumačenje te stvarnosti. Također, televizija u nama izaziva lažna sjećanja. U trenutačnom televizijskom vremenu nema mjesta za sjećanja iz prošlosti ili razmišljanja o budućnosti pa televizijske slike u djetetovoj psihi zamjenjuju stvarna sjećanja. Još jedna negativna posljedica pretjeranog gledanja televizije su problemi s pažnjom i koncentracijom. Naime, nerealno brzi ritam izmjene prizora što se javlja u većini dječjih emisija može izmijeniti normalni razvoj mozga pa djeca koja svakodnevno gledaju televiziju imaju više problema s pažnjom od djece koja je ne gledaju. Također, u interakciji s televizijom dijete se previše usmjerava na sebe, a s druge strane, postaje ravnodušno i otupljuje mu senzibilitet za druge. Drugim riječima, gledanje televizije potiče otuđenje djeteta od zajednice. Nadalje ćemo proanalizirati kako nasilne scene na televiziji, ali i drugim medijima, utječu na djecu. Nasilne scene uzrokuju kod djece tri vrste posljedica koje se ne moraju nužno istodobno javljati. Prije svega, postoji učinak agresora pri čemu dijete izloženo scenama nasilja ima veću mogućnost da se i samo tako ponaša. Drugo, djeca se poistovjećuju sa žrtvama nasilja pa često sanjaju nasilne scene što u njima budi strah i ometa normalno funkcioniranje. Naposljetku, najvažniji je učinak gledatelja koji se odnosi na dugotrajnu izloženost scenama nasilja zbog čega djeca razvijaju snažnu ravnodušnost prema istom. Za televiziju, ali i za sve ostale elektronske medije vrijedi da poništavaju posrednički odnos između gledatelja i stvarnosti. Naime, osoba ne percipira i ne prepoznaje postojanje medija, već reagira na ono što vidi kao da medija uopće nema. Također, mediji stvaraju trend i opće ponašanje pa tako crtani filmovi, videoigre ili, primjerice, korištenje društvenih mreža, postaju način života djece i mladih. Na kraju, ne smijemo zanemariti ni negativne učinke koje internet ima na djecu i mlade. S jedne strane, dostupnost, neiscrpnost i nepristranost interneta pruža djeci čitav niz mogućnosti za zadovoljenje vlastitih interesa i potreba, a s druge strane, donosi i određene rizike. Tako dijete, slučajno ili zbog radoznalosti, može pristupiti temama i pojavama od kojih bi trebalo ostati zaštićeno kao što su, primjerice, pedofilija, pornografija, nasilje, prostitucija, predrasude itd. (Laniado i Pietra, 2005; Miliša, Tolić i Vertovšek, 2010).

2.2.4. Definiranje medijskog nasilja

Govoreći o nasilju općenito, znanstvenici se ne mogu složiti oko jedinstvene definicije i iako je bit svih definicija ista, svaki od njih nudi definiciju formuliranu na drugačiji način. Valković (2010) ističe kako je nasilje veoma složena stvarnost koju se ne može jednoznačno definirati, već toj problematici treba pristupiti iz različitih uglova. Ta promjenjivost ili fleksibilnost nasilja i teškoća definiranja posebno je vidljiva kada je riječ o prezentaciji nasilja u medijima. Jedan od problema s kojim se susrećemo odnosi se na različite načine shvaćanja nasilja kada se ono prezentira kroz medije. Autor smatra kako postoji razlika, ali isto tako i neraskidiva povezanost, između nasilja koje se zaista dogodilo i nasilja kojeg prikazuju mediji. Slika nasilja kakvu pružaju mediji, upravo zbog toga što ono nije stvarno, već prezentirano, poprima različita značenja i funkcije. Primjerice, ponekad se nasilnim scenama u medijima želi ukazati na pogubnost terora i istaknuti posljedice nasilnog djelovanja. Iz toga zaključujemo da, kontradiktorno njegovoj naravi, nasilje predstavljeno putem medija može postati prigoda za zauzimanje stava o neprihvatljivosti nasilnog djelovanja. S druge strane, prikazi nasilja u medijima mogu imati funkciju veličanja pobjede ili žrtve nekog heroja, a nasiljem u medijima ponekad se želi izazvati snažna emocionalna reakcija i ostaviti jak dojam. U tom slučaju predstavljanje nasilja može pojačavati, ohrabrivati ili opravdavati kako konkretne nasilničke postupke, tako i nasilnički mentalitet.

Raspravljajući o medijskom nasilju, Kanižaj i Ciboci (2011) ističu kako se znanstvenici ne mogu složiti što se podrazumijeva pod nasilnim sadržajima u medijima, odnosno koje bi sve sadržaje pritom trebalo uključiti. Prema Andersonu i Bushmanu (2001), nasilni medijski sadržaji su oni sadržaji koji potiču pojedince da nanose štetu drugima. Jedna od novijih definicija koja se u posljednje vrijeme najviše koristi je Potterova definicija medijskog nasilja prema kojoj se ono definira kao povreda nečije fizičke i emocionalne dobrobiti. Raspravljajući o pojmu nasilja u medijima, provedeno je istraživanje o tome što publika podrazumijeva pod pojmom medijskog nasilja. Rezultati istraživanja pokazuju da je vizualan prikaz nasilja presudan čimbenik u procjeni je li neki događaj nasilan ili ne, i to neovisno o spolu, tjednom korištenju televizije, vjerskom i političkom opredjeljenju te osobnom iskustvu nasilja (Potter, 1999, U: Kanižaj i Ciboci, 2011). Nadalje, istraživanje je pokazalo da gledatelji nasilnima smatraju one scene koje ih na neki način šokiraju i vrijeđaju (Potter, 2003, U: Kanižaj i Ciboci, 2011). Jednako tako, publika crtane filmove ne ubraja u nasilne medijske sadržaje iako su mnoga prethodna istraživanja pokazala da crtani filmovi obiluju nasilnim

scenama i da mogu dovesti do desenzibiliziranja medijskih korisnika na nasilje (Potter, 1999, U: Kanižaj i Ciboci, 2011). Međutim, iako je proveo istraživanje o mišljenju publike, Potter (2003, U: Kanižaj i Ciboci, 2011) smatra kako bi definiranje medijskog nasilja onako kako ga vidi publika bilo neetično jer bismo na taj način ignorirali sva istraživanja koja su pokazala da i oblici nasilja koje publika ne ubraja među nasilne sadržaje, utječu na njih i izazivaju neželjene učinke.

2.2.5. Utjecaj medijskog nasilja na ponašanje djece i mladih

Djeca i mladi svakodnevno su izloženi različitim vrstama medija, a time i visokim razinama medijskog nasilja. Murray (2008) ističe kako interes javnosti za medijsko nasilje nije karakterističan samo za razdoblje intenzivnog razvoja moderne tehnologije. Naime, još se početkom 20. stoljeća uočavaju nasilni sadržaji u stripovima. Sredinom 20. stoljeća pojavljuje se televizija te se fokus s ilustriranih tiskanih materijala seli na audiovizualne medije i sadržaje koje oni prenose. Na kraju, 21. stoljeće obilježeno je korištenjem računalnih i video igara pa je fokus, samim time, usmjeren na nasilne sadržaje u njima. Kanižaj i Ciboci (2011) ističu kako se djeca prvi put susreću s medijskim nasiljem u crtanim filmovima koji, unatoč mišljenju publike, obiluju nasilnim scenama. Učestalost nasilja u crtićima veća je nego u akcijskim dramama ili komedijama (Potter i Warren, 1998, U: Kanižaj i Ciboci, 2011). U školskoj dobi dječju pažnju, osim televizijskih, zaokupljaju i računalni ekrani pa tako djeca sve više slobodnog vremena provode koristeći internet i igrajući videoigre. Najčešće biraju medije koji se zbog svog audiovizualnog karaktera (poput televizije) ili relativno jednostavnih mogućnosti korištenja (poput računalnih igara), odlikuju posebnom vrstom životnosti i realističnosti u prikazivanju nasilja (Kunczik i Zipfel, 2007). „Prema statističkim podacima Henry J. Kaiser Family Foundationa, ustanove iz SAD-a koja se bavi istraživanjem obitelji, djeca iz razvijenih zemalja svaki dan provedu u prosjeku 6 sati i 32 minute pred nekakvim ekranom, bilo da je riječ o televiziji, kinu, videoigrama, računalu ili Internetu.“ (Laniado i Pietra, 2005, 11) Podaci istraživanja provedenog u Hrvatskoj ukazuju na to da djeca najveći dio slobodnog vremena, u prosjeku 3 do 4 sata dnevno, provode uz televiziju i druge medije (Ilišin, Marinović Bobinac i Radin, 2001). Također, zabrinjavaju podaci da dijete koje redovito gleda programe na komercijalnim televizijama, do završetka osnovne škole vidi više od 12 000 ubojstava i 100 000 drugih oblika nasilja (Mandarić, 2012). Zbog toga se postavlja

pitanje povezanosti medijskog nasilja i njihovog agresivnog ponašanja. Gentile i suradnici (2004) utvrdili su povezanost između izloženosti medijskom nasilju i povećane fizičke, verbalne i indirektno agresivnosti djece. Tako su djeca, izložena medijskom nasilju u ranoj školskoj dobi, kasnije bila fizički, verbalno i relacijski agresivnija prema vršnjacima. U tom smislu, izloženost medijskom nasilju opisuju kao čimbenik rizika za agresivne stavove i ponašanja. Potter (1999, U: Kanižaj i Ciboci, 2011) navodi kako nasilni medijski sadržaji utječu na fiziološko, emocionalno i kognitivno stanje pojedinca. Naime, gledanjem nasilnih sadržaja mijenja se broj otkucaja srca, krvni tlak, ritam disanja i druge fiziološke funkcije, a da toga nismo ni svjesni. Međutim, što više nasilnih scena gledamo, tijelo postaje otpornije i sve se više navikava na njih pa se ni fiziološke funkcije u tolikoj mjeri ne mijenjaju. Promjene u emocionalnom stanju temelje se na fiziološkim učincima, ali ih je pojedinac sada svjestan i pokazuje ih na pozitivan (sreća i ljubav) ili negativan (tuga, mržnja i strah) način. Jednako kao i u prethodnom slučaju, stalna izloženost nasilnim sadržajima u medijima dovodi do navikavanja, kod gledatelja se javlja sve veća tolerancija prema takvim sadržajima te dolazi do desenzibilizacije i smanjenja stupnja empatije. Veća tolerancija na nasilje i manjak empatije prema žrtvama dovode do promjene stavova o nasilju, odnosno djeca koja su više izložena medijskom nasilju imaju pozitivnije stavove o nasilju općenito. Na kraju, kognitivni učinak odnosi se na opažanje i učenje obrazaca ponašanja koji se zatim primjenjuju u stvarnom životu. Nakon gledanja nasilnih sadržaja koje nije imalo negativne posljedice, pojedinci mogu zaključiti kako je takvo ponašanje ispravno te se mogu i sami ponašati na sličan način. Iz svega se navedenog može zaključiti da dugotrajna izloženost nasilnim medijskim sadržajima može rezultirati stvaranjem novih predodžbi koje mijenjaju stavove i ponašanje pojedinca. Iako posljedice izloženosti medijskom nasilju nisu za svu djecu iste, utvrđena je pozitivna povezanost između izloženosti nasilnim medijskim sadržajima i agresivnog ponašanja prema vršnjacima (Bilić, 2010).

Također, valja spomenuti važnije teorije o utjecaju medijskog nasilja na publiku. Jedna od njih je svakako Bandurina teorija socijalnog učenja koja polazi od teze da se određeno (u ovom slučaju nasilno) ponašanje uči i prihvaća promatranjem modela. Drugim riječima, promatranje nasilnog djelovanja osobu može potaknuti na imitiranje istog, zanemarujući pritom prethodno formirane stavove zabrane takvih ponašanja. Iduća je teorija kultiviranja prema kojoj oni koji su više izloženi nasilnim sadržajima u medijima, doživljavaju strah na intenzivniji način i posvuda vide prijeteću opasnost (Valković, 2010). Teorija banalizacije nasilja ističe da dugotrajno gledanje nasilnih sadržaja vodi prema navikavanju na nasilje,

budući da ono gubi svoj karakter posebnosti i neredovitosti te prestaje biti nešto što u uobičajenom životu stvara nemir. Na to se nadovezuje i slabljenje suosjećanja (desenzibilizacija) prema žrtvama nasilja, a ujedno raste tolerancija prema samom nasilju (Kunczik i Zipfel, 2004, U: Valković, 2010). Nasilje u medijima može poticati ne samo agresiju prema drugima, već i prema sebi, o čemu govori tzv. Wertherov efekt. Naime, medijski izvještaji o samoubojstvima, odnosno način prikazivanja samoubojstva, kao i identifikacija sa žrtvom, može potaknuti gledatelja na suicid. Smatra se da je prvi val samoubojstava (o kojem postoje podaci) zabilježen u Njemačkoj nakon objavljivanja Goetheova romana „Patnje mladoga Werthera“ prema čijem je glavnom liku ova pojava i dobila ime (Valković, 2010). Katarza je teorija koja polazi od toga da gledanje nasilja ima pozitivne efekte jer se na taj način ublažava nasilje koje kod ljudi prirodno postoji. Naime, prikazivanje i gledanje nasilja poprima svojevrsnu ulogu katarze jer sudjelovanje (u virtualnom smislu) u nekom nasilnom događaju može utjecati na pražnjenje agresivnosti kod gledatelja (Tamborini, 2003, U: Valković, 2010). Na kraju valja spomenuti i tzv. priming teoriju. Prema ovoj teoriji, podražajem (nekim nasilnim scenama na televiziji) se može pobuditi čvor (tzv. priming) i time potaknuti sklonost nasilnom ponašanju. Utjecaj medija će biti to veći što je veća sličnost između nasilja koje se prikazuje i stvarne situacije u kojoj se gledatelj nalazi (Kunczik i Zipfel, 2004, U: Valković, 2010).

Porast agresivnog ponašanja kod djece najčešće se povezuje s osobitostima sadržaja i količinom vremena koje provode pred televizijskim i računalnim ekranima. Djeca koja češće koriste medije pokazuju više svih vrsta međuvršnjačkog nasilnog ponašanja od djece koja manje vremena provode pred medijima. Međutim, osim kvantitativnih pokazatelja, nameće se potreba analiziranja i pasivne ili aktivne uključenosti u nasilne medijske sadržaje (Bilić, 2010; Velki i Kuterovac Jagodić, 2013).

2.2.5.1. Djeca – pasivni promatrači medijskog nasilja

Djeca su od najranije dobi izložena izmišljenom i nerealnom medijskom nasilju, ali i medijskim prikazima nasilja koji se zbilja događaju u stvarnom životu (Bilić, 2010). Kada govorimo o izmišljenom nasilju, za primjer možemo uzeti filmove. Više od polovice filmova prikazuje barem jedan zločin, ubojstvo ili zlostavljanje pa uz filmove najčešće vežemo pojam izloženosti medijskom nasilju (Gentile, Saleem i Anderson, 2007). Postoje razlike među spolovima kada govorimo o izloženosti medijskom nasilju u filmovima. Tako dječaci više

gledaju filmove koji obiluju nasilnim scenama kao što su horori, akcijski, kriminalistički i ratni filmovi, dok djevojčice više gledaju ljubavne filmove i komedije (Mikić i Rukavina, 2006, U: Sindik, 2012). S druge strane, nasilje koje se događa u stvarnom životu, a prezentira se u vijestima i drugim političkim ili dokumentarnim emisijama, može različito utjecati na djecu. Mlađa djeca mogu biti uznemirena slikama ratnih strahota, umiranja i sl., a starija se boje da se isto ne dogodi njima. Općenito govoreći, djeca koja su previše izložena emisijama u kojima dominira stvarno nasilje, imaju tendenciju precijeniti nasilje te svijet percipirati kao opasno mjesto (Smith i Wilson, 2002). U odnosu na vijesti, djeca su više zainteresirana za različite zabavne emisije, uključujući i one glazbene. Nasilni sadržaji kojima obiluju takve emisije, odnosno glazbeni spotovi koji se u njima puštaju, mogu također pojačati agresivne misli i neprijateljske osjećaje prema vršnjacima (Anderson, Carnagey i Eubanks, 2003). Iako istraživanja pokazuju da su djeca sklona oponašati nasilne postupke koje vide, potrebno je naglasiti da je odnos između izloženosti medijskom nasilju i agresivnog ponašanja, cirkularan. S jedne strane, nasilje potiče agresivnost, ali s druge strane, i agresivnija djeca češće biraju nasilne programe (Bilić, 2010).

2.2.5.2. Aktivna uključenost djece u nasilne medijske sadržaje

U odnosu na televizijsko i filmsko nasilje u kojem su djeca u pasivnoj poziciji, sve se češće istražuje i utjecaj videoigara zbog njihove interaktivne prirode. Naime, u njima djeca nisu samo pasivni primatelji, već aktivno sudjeluju i sukreiraju nasilje (Bilić, 2010). Gentile i Anderson (2003) ističu da je utjecaj videoigara na nasilno ponašanje potencijalno pogubniji od izloženosti nasilju na televizijskim ekranima. Jedan od argumenata koji ukazuje na utjecaj videoigara na djecu je *identifikacija* igrača s likovima. Autori naglašavaju da poistovjećivanje s likovima povećava vjerojatnost imitacije viđenog ponašanja. To posljedično, navodi Bilić (2010), otežava razlikovanje stvarnog i virtualnog svijeta, zbog čega medijsko iskustvo ima snažan utjecaj na ponašanje pojedinca. *Nagrađivanje* je idući faktor koji utjecaj videoigara na ponašanje čini snažnijim. Naime, u videoigramama se agresivni postupci nagrađuju. Uz stalnu povratnu informaciju o napredovanju, nasilno ponašanje nagrađuje se bodovima ili verbalnim pohvalama, što je uvjet za nastavak igranja (Goldestein, 2001, U: Bilić, 2010). Bilić (2010) ističe da će djeca prije imitirati ona ponašanja za koja slijede nagrade, nego ona praćena kaznama. Shodno tome, smatra se da nagrađivanje nasilja u svijetu videoigara može potaknuti

ponavljanje sličnog ponašanja u stvarnom životu. *Učenje ponavljanjem* način je učinkovitog usvajanja informacija i postupaka. Kako su u videoigrama djeca usmjerena na neprestano ponavljanje obrazaca agresivnog ponašanja, smatra se da se time povećavaju šanse za njegovo usvajanje (Gentile i Anderson, 2003.). Međutim, posljedice igranja elektronskih igara nisu jednake za svu djecu, a kao faktori rizika navode se loše vještine rješavanja problema, loš roditeljski nadzor i prethodna agresivnost i nasilnost (Anderson i Bushman, 2001).

2.2.6. Obilježja i utjecaji televizijskog nasilja

Pojavom televizije sredinom prošlog stoljeća te porastom interesa za njezinim utjecajem na publiku, 50-ih je godina provedeno prvo istraživanje ovog problema u svijetu. Radi se o studiji utjecaja televizije na djecu koja je provedena 1955. godine u Engleskoj. Tri godine kasnije uslijedila je kanadsko-američka studija istog problema, a rezultati oba istraživanja osvijestili su važnost poznavanja moćnih utjecaja televizije te stvorili temelje za kasnija istraživanja (Murray, 2008). Kasnija opsežna međunarodna istraživanja pokazala su da djeca i mladi, koji gledaju mnogo nasilja na televiziji, često postaju agresivniji i manje suosjećajni sa žrtvama nasilja (Olweus, 1998). Vezano za to, na temelju niza provedenih istraživanja, agresivno ponašanje dodaje se na listu potencijalnih posljedica prekomjernog gledanja nasilnih televizijskih sadržaja (Kuntsche i sur., 2006; Zimmerman i sur., 2005).

Činjenica je da je utjecaj televizije, unatoč sve većem značenju koje dobivaju novi mediji, i dalje veoma velik. Televizija je audiovizualni medij, što znači da slikom i zvukom pobuđuje emocionalne odgovore koji su neposredniji i intenzivniji od drugih načina komuniciranja. Televizijska slika dojmljiva je i vrlo sugestivna te na gledatelja može ostaviti snažan dojam, snažniji od gomile riječi koju smo pročitali u novinama ili čuli na radiju. Televiziju se naziva „kućnim“ medijem jer, ne samo da je stalno prisutna i da ulazi u ritam obiteljskog života, već često određuje i organizira živote pojedinaca. To je važno imati na umu kada se govori o televizijskom nasilju budući da se sadržaj koji televizija prikazuje prožima s obiteljskim životom, a time se stvaraju mnoge pretpostavke za proces identifikacije. Televizija je medij koji nam prezentira najveći broj informacija i medij koji snažno utječe na vrednovanje i razumijevanje svijeta. Nasilje na televiziji nije moguće jednoznačno odrediti, već ga treba promatrati kroz specifičnosti televizijskih programa i ulogu koju televizija ima u današnjem društvu. Tako uočavamo da postoje karakteristike koje televizijsko nasilje razlikuju od nasilja drugih medija. Prvo, televizijsko gledateljstvo je samo po sebi vrlo

raznoliko pa televizija tzv. „soft“ nasiljem nastoji izbjeći rizik da bude odbačena ili prozvana zbog eventualnih neprimjerenih sadržaja. Zato se nasilne scene na televiziji prikazuju u blažem obliku nego što je to slučaj s drugim medijima (Valković, 2010). Drugo, televizija se često želi predstaviti kao medij koji želi pomoći i biti na usluzi sudionicima nasilja, no na taj način zapravo izlaže gledatelje nasilju. Tipičan primjer takvog nasilja su emisije u kojima se govori o nestalim osobama, raspravlja o obiteljskom nasilju i sličnim temama. Tako se nastoji zaintrigirati publika kako bi se uključila u rješavanje problema, ali se na taj način i ona sama uvodi u svijet nasilja (Villa, 2004, U: Valković, 2010). Schramm i suradnici (1961, U: Gunter i McAleer, 1997) navode tri glavna razloga zašto djeca gledaju televiziju. Prvo, televizija djeci nudi bijeg od stvarnog života i problema s kojima se u njemu susreću u izmišljeni svijet u kojem se mogu opustiti i zabaviti. Drugo, televizija je djeci sredstvo informiranja, od toga kako se obučiti, kamo otići i kako se ponašati, do informacija koje se ne tiču njih osobno, ali vezane su za društvo čiji su članovi. Na kraju, autori ističu kako je druženje najvažniji razlog gledanja televizije. Naime, gledanje televizije u društvu obitelji ili prijatelja prilika je za druženje i rasprave o viđenim sadržajima.

Radi boljeg razumijevanja, djelovanje televizije potrebno je promatrati kroz različite programe: informativne, zabavne i propagandne. Na taj je način lakše uočiti specifičnosti prikazivanja nasilja i pojedine forme koje ono poprima u televizijskoj prezentaciji. U informativnom programu velik prostor daje se vijestima koje su na različite načine obilježene nasiljem. Tako su negativnost i dramatičnost, u većini slučajeva, osnovni elementi vijesti. S jedne strane, dobra vijest mora sadržavati nešto što „iskače“ izvan redovitog tijeka odvijanja, izvan redovitih normi, nešto što je njihovo kršenje ili nepoštivanje. S druge strane, dramatičnost privlači publiku jer se redovito ostavlja otvoreno pitanje o daljnjem tijeku događaja. Upravo zbog te nedorečenosti potiče se na stalnu pozornost i medijsko konzumiranje. Kao ni drugi mediji, ni televizija ne prikazuje stvarnost na potpuno objektivan način, već svojim utjecajem ima mogućnost uvećavanja, ali i podcjenjivanja realne opasnosti i prijetnji. Osim u vijestima, nasilje je veoma prisutno i u tzv. *fiction programu* koji gledateljima služi za zabavu i opuštanje. Radi se o filmovima, serijama i animiranim programima. U mnogim je filmovima (filmovi strave, pornografski, kriminalistički, ratni, akcijski itd.) nasilje nezaobilazna tema jednako kao i u serijama gdje se dobrom pričom smatra priča koja je nasilna i emotivno nabijena. Animirani programi, zahvaljujući doprinosu računalne tehnike i mogućnosti simulacije, nisu samo zabavni, već obiluju nasiljem te šire strah i osjećaj osvete. U promidžbenim se programima također često poseže za nasiljem,

ponajprije radi privlačenja pozornosti publike. Promidžba je sama po sebi nasilna jer se nameće i prekida program protivno želji gledatelja. Drugi element nasilja u promidžbi jest njen sadržaj ako prikazuje nešto što direktno ili indirektno potiče ili odobrava nasilje. S obzirom na sve izneseno, djeca i mladi imaju na raspolaganju različite sadržaje koje mogu odabrati na TV-u, od vijesti, informativnog i dokumentarnog programa, preko filmova, serija i drugog zabavnog programa pa sve do promidžbenog programa (Valković, 2010).

Također, raspravlja se i o motivima prikazivanja nasilja na televiziji te zašto je ono tako dobro prihvaćeno od strane gledatelja. Njemački sociolog Luhmann (2000, U: Valković, 2010) ističe uspjeh u poslovanju, potporu nekoj ideološkoj opciji, zadržavanje statusa quo u društvu ili komercijalni uspjeh kao potencijalne motive prikazivanja nasilja na televiziji. Nadalje, Gili (2006, U: Valković, 2010) govori o razlozima zbog kojih gledatelji prihvaćaju takvu vrstu nasilja. On smatra da gledanjem televizije žele doživjeti emocije koje se rijetko mogu doživjeti u svakodnevnom životu kao što su, primjerice, strah i uzbuđenje. Takvi izazovi suočavanja s novim emocijama karakteristični su za adolescentsku dob. Jednako tako, televizijski ekran omogućuje susretanje s neugodnom stvarnošću koju donosi nasilje, ali uvijek s distance i bez konkretnih posljedica. Na taj način televizija postaje izvor i sredstvo doživljavanja različitih iskustava što pridonosi njenoj prihvaćenosti među publikom.

Teorije o utjecaju televizijskog nasilja na svakodnevni život pokazuju da se utjecaj nasilja prikazanog na televiziji ne može tumačiti jednostavnim kriterijem prema kojem više pogledanog nasilja znači više nasilnog ponašanja. Istraživanja pokazuju da pozornost treba obratiti na više elemenata, a Kunczik i Zipfel (2004, U: Valković, 2010) su te elemente svrstali u tri kategorije: karakteristike televizijskog sadržaja, karakteristike osobe koja gleda nasilne programe i karakteristike društvenog okruženja. Kada govorimo o karakteristikama televizijskog sadržaja, pozornost treba obratiti na mjeru i intenzitet eksplicitnog prikazivanja nasilja, način na koji je prikazan nasilnik (ako je osoba koja čini nasilje prikazana na privlačan način, lakše se s takvom osobom identificirati), činjenicu je li prikazano nasilje opravdano, način na koji su prikazane posljedice nasilja na žrtvu, realnost prikazanog nasilja i eventualnu podudarnost sa stvarnošću. Zato valja istaknuti da nasilje na televiziji ne mora nužno voditi utvrđivanju agresivnih stavova i ponašanja. Ako se prikazuju negativne posljedice nasilja, ako se počinitelji nasilja ne glorificiraju, ako se čin nasilja ne opravdava, ako je nasilje prikazano u negativnom svjetlu, tada prikaz nasilja ne mora imati negativne posljedice. Međutim, u svim ostalim okolnostima mogućnost za višestruke negativne posljedice je velika (Trend, 2007, U: Kanižaj i Ciboci, 2011). Iduću kategoriju čine

karakteristike gledatelja: dob, spol, društveno-ekonomski status te intelektualne sposobnosti. Kada govorimo o društvenom okruženju, prvenstveno mislimo na obiteljsko okruženje, a potom na vršnjake i širu zajednicu. Velika je razlika radi li se o problematičnoj i konfliktnoj obitelji ili obitelji bez osobitih problema. Također, za mlade ljude je važno njihovo društvo prijatelja i vršnjaka, ali i utjecaj šire društvene klime (Kunczik i Zipfel, 2004, U: Valković, 2010).

2.2.7. Obilježja i utjecaji elektroničkog nasilja

Kraj 20. i početak 21. stoljeća obilježen je dinamičnim razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija, a jedna od glavnih stečevina tog razdoblja je *internet* (Stanić, 2007a, U: Hodak Kodžoman, Velki i Cakić, 2013). O internetu se posljednjih godina govori više nego o svim ostalim medijima zajedno, broj korisnika iz godine u godinu raste, a sadržaji koje nudi internet sve su bogatiji i raznolikiji. Istraživanje koje je 2008. godine provela Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba pokazalo je da 73% djece ima neko iskustvo u korištenju interneta, a gotovo svakodnevno internet koristi 58% ispitanih učenika (Buljan Flander, 2010b). Oni na internetu čine isto što i u ostalim oblicima javnog života kojima imaju pristup: druže se, natječu za socijalni status, predstavljaju sebe i riskiraju kako bi procijenili granice socijalnog svijeta (Peck, 2008, U: Car, 2010). Drugim riječima, internet im postaje neograničeno pokusno okruženje za eksperimentiranje u socijalnim odnosima (Car, 2010). Osim toga, internet djeci i mladima pruža mnoge mogućnosti: brzo i pregledno pronalaženje informacija i sadržaja, priliku za učenje, obrazovanje i edukaciju, komunikaciju i druženje putem sve popularnijih društvenih mreža, gledanje filmova i serija, slušanje glazbe, igranje računalnih igara itd. Međutim, važno je napomenuti da je internet, unatoč svim svojim mogućnostima, ipak samo alat. Ovisno o tome kako ga upotrebljavamo, takve će imati i posljedice (Buljan Flander, 2010b; Stanić, 2007b, U: Hodak Kodžoman, Velki i Cakić, 2013).

Osim nabrojanih pozitivnih strana korištenja interneta, tu su i one negativne. Naime, mladi, a osobito adolescenti, upravo u virtualnom svijetu pronalaze novi prostor za nasilničko ponašanje. Takvo virtualno nasilje novi je oblik izražavanja nasilničkog ponašanja koje svakodnevno širi svoje područje i umrežava sve više djece i mladih (Mandarić, 2012). Tako su prisutni sve veći rizici od primanja neprimjerenih sadržaja, kontaktiranja s neželjenim osobama, stvaranja internetskih sadržaja koji ismijavaju druge, slanja neugodnih poruka, izlaganja seksualnim sadržajima i drugog. Sve to zajedničkim imenom nazivamo nasiljem

putem modernih tehnologija, odnosno elektroničkim nasiljem (eng. cyberbullying). Elektroničko nasilje je, dakle, nasilje kojem su žrtve izložene putem interneta i mobilnih telefona. Provodi se različitim elektroničkim medijima: društvenim mrežama, forumima, e-poštom, SMS-om i slično (Šimunović, 2008, U: Hodak Kodžoman, Velki i Cakić, 2013). Osim ove, postoji čitav niz definicija drugih, domaćih i stranih autora. Tako Akbulut i suradnici (2010, U: Betts, 2016) definiraju cyberbullying kao namjerne i pakosne aktivnosti putem informacijsko-komunikacijske tehnologije (eng. ICT) s ciljem nanošenja štete drugoj osobi ili osobama. Nadalje, Bhat (2008, U: Betts, 2016) konkretizira štetu nastalu kao posljedica cyberbullyinga pa navodi kako je cilj takvog nasilja posramiti, ugroziti, povrijediti ili isključiti. Buljan Flander (2010b) nasilje preko interneta definira kao svaku komunikacijsku aktivnost putem moderne tehnologije koja je štetna kako za pojedinca, tako i za opće dobro. O elektroničkom nasilju među vršnjacima radi se kada je dijete, putem interneta ili mobilnog telefona, izloženo napadu drugog djeteta ili grupe djece. Međuvršnjačko nasilje putem interneta uključuje poticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, vrijeđanje, uhođenje, slanje okrutnih, zlobnih i prijetećih poruka, kreiranje internetskih stranica koje sadrže neprimjerene priče, slike i šale na račun vršnjaka, „provaljivanje“ u tuđe e-mail adrese te slanje neprimjerenih sadržaja drugima. Čak 18% djece u dobi između 12 i 14 godina bilo je žrtva nekog oblika nasilja preko interneta, a 11% njih izjasnilo se internet nasilnicima. Također, djevojčice su češće žrtve, ali i češći nasilnici na internetu od dječaka. Istraživanja dobnih razlika u izloženosti nasilnim sadržajima na internetu pokazuju da su stariji adolescenti češće izloženi nasilju na internetu od mlađih ispitanika. Te dobne razlike mogu biti rezultat razvojnih faktora koji utječu na vrijeme i vrstu korištenja interneta, odnosno učestalost korištenja interneta i sadržaje koje učenici biraju. Moguće je da se mladi s odrastanjem sve više uključuju u razne aktivnosti s nepoznatima što povećava razik za izlaganje nasilju putem interneta (Mesch, 2009).

Razlikujemo dvije vrste nasilja preko interneta: izravan napad i napad preko posrednika. Izravan napad događa se kada nasilnik žrtvi šalje uznemirujuće poruke mobitelom, e-mailom ili putem društvenih mreža, objavljuje privatne podatke ili neistinite informacije o žrtvi, postavlja internetske ankete o žrtvi, šalje viruse ili neželjenu poštu, ukrade ili promijeni lozinku e-pošte ili društvenih mreža itd. S druge strane, nasilje preko posrednika događa se kad počinitelj napada žrtvu preko treće osobe, koja toga najčešće nije svjesna. Primjerice, neko dijete sazna lozinku e-mail adrese drugog djeteta te to saznanje iskoristi u negativnom smislu na način da s njegove e-mail adrese šalje uznemirujuće i neprimjerene poruke

njegovim prijateljima. Svima se tako čini da je žrtva ta koja čini loše stvari, prijatelji će se s njome posvađati, a roditelji i učitelji će ju kazniti. Svi su oni zapravo posrednici u nasilju, a da toga nisu ni svjesni (Buljan Flander, 2010b). Na tom tragu, Chadwick (2014) razlikuje očito i prikriveno elektroničko nasilje. Očito nasilje uključuje direktno uznemiravanje i zastrašivanje putem interneta, objavljivanje povjerljivih informacija o žrtvi, slanje neprimjerenih sadržaja i sl., dok prikriveno elektroničko nasilje uključuje lažno predstavljanje, kreiranje lažnih e-mail adresa i korisničkih imena kako bi se sakrio pravi identitet, uhođenje putem društvenih mreža s ciljem narušavanja osjećaja sigurnosti kod žrtve, hakiranje i korištenje tuđih e-mailova i profila na društvenim mrežama itd.

Posljedice nasilja preko interneta mogu biti ozbiljnije od posljedica vršnjačkog nasilja u stvarnim situacijama. Naime, publika na internetu često je šira od one u razredu ili na školskom igralištu. Također, pisana riječ djeluje konkretnije i realnije od izgovorene. Verbalna uvreda može se lakše zaboraviti, a pisanu uvredu poslanu putem interneta ili mobilnog telefona žrtva može iznova i iznova čitati. Nadalje, nasilje na internetu može se dogoditi bilo kad i bilo gdje pa je vrlo mala mogućnost za izbjegavanje istog. Budući da nasilnik može ostati anonimn, nekoj je djeci upravo to poticaj za nasilno ponašanje (Buljan Flander, 2010b).

Ured UNICEF-a za Hrvatsku proveo je istraživanje kojim su ispitana iskustva i stavovi učenika viših razreda osnovne škole o elektroničkim medijima. Rezultati su pokazali da učenici izražavaju veće slaganje s tvrdnjama kojima se iskazuju prednosti i dobrobiti elektroničkih medija, nego s tvrdnjama kojima se opisuju moguće opasnosti elektroničkih medija. U percepciji prednosti i opasnosti elektroničkih medija razlikuju se djeca koja doživljavaju nasilje putem elektroničkih medija od one koja ga ne doživljavaju. Tako djeca koja ne trpe cyberbullying vide više prednosti elektroničkih medija, dok djeca koja trpe takvu vrstu nasilja u većoj mjeri percipiraju njihove opasnosti. Slične percepcije imaju i djeca koja vrše elektroničko nasilje od djece koja ga ne vrše. Naime, djeca koja čine elektroničko nasilje doživljavaju elektroničke medije pozitivnijima i neopasnijima, dok djeca koja trpe takvo nasilje doživljavaju ih manje pozitivnima i opasnima. Premda rezultati istraživanja nisu dali mogućnost uzročno-posljedičnog zaključivanja, pretpostavlja se da neposredno osobno iskustvo u korištenju internetom i mobitelom utječe na stavove o elektroničkim medijima (Pregrad i sur., 2011).

Rezultati istog istraživanja pokazali su i značajne razlike između stavova dječaka i stavova djevojčica, kada je o elektroničkom nasilju riječ. Tako se djevojčice, u slučaju cyberbullyinga, osjećaju lošije od dječaka. One se također više slažu s tvrdnjom da se žrtvom nasilja postaje bez razloga te cyberbullying smatraju ozbiljnijim od nasilja u stvarnom životu. S druge strane, dječaci smatraju kako je zabavno drugima slati anonimne uznemirujuće poruke te kako, ako zlostavljaju druge putem elektroničkih medija, lakše mogu sakriti svoj identitet. Ovakve razlike među spolovima idu u prilog tome da dječaci, općenito govoreći, imaju pozitivnije stavove o elektroničkom nasilju nego djevojčice. Također, postoje razlike u stavu prema elektroničkom nasilju djece koja čine nasilje u odnosu na ostale. Djeca koja vrše elektroničko nasilje smatraju kako je anonimno slanje uznemirujućih poruka zabavno i kako će se lakše izvući ako nekog zlostavljaju putem interneta. Elektroničko nasilje ne smatraju ozbiljnijim od nasilja u stvarnom životu, a u slučaju elektroničkog nasilja osjećali bi se manje loše od drugih i rjeđe bi ga pokušali zaustaviti. Ovakve razlike u stavovima jasno pokazuju da je riječ o djeci koja su manje suosjećajna, nasilje vide kao uobičajeni obrazac ponašanja ili kao dobar način zabave. Dakle, profil djece sklone elektroničkom nasilju istovjetan je profilu djece koja zlostavljaju u izravnom kontaktu pa možemo zaključiti da djeca, čiji su stavovi o elektroničkom nasilju pozitivni, imaju pozitivne stavove i o nasilju općenito te su češće nasilni prema svojim vršnjacima, kako u virtualnom, tako i u stvarnom životu (Pregrad i sur. 2011).

2.2.8. Obilježja i utjecaji nasilja u videoigramama

Između računalnih igara i videoigara ne postoji značajnija razlika, osim što se računalne igre igraju pomoću računala, a videoigre pomoću igraće konzole (npr. Playstation) koja je priključena na televizor. Međutim, računalne su igre prisutnije jer računalo ima širu uporabu i ne služi samo za igranje igara, za razliku od konzole kojoj je to jedina namjena. Unatoč tome, pojam videoigre obično se poistovjećuje s pojmom računalne igre pa će tako biti i u ovom radu (Bilić, Gjučić i Kirinić, 2010). Kada su se krajem 70-ih godina prošlog stoljeća prvi put pojavile, videoigre su bile jednostavne i naizgled bezopasne. Tome u prilog ide i podatak da je prva videoigrice naziva „Pong“ bila jednostavna elektronička verzija stolnog tenisa, bez tragova ikakvog nasilja. 90-ih se godina karakter videoigara mijenja, uvode se nasilni sadržaji, cilj igara postaje uništiti protivnika, a do kraja 90-ih raste broj nasilnih videoigara koje postaju dostupne svima, bez obzira na dob (Anderson i Dill, 2000, Walsh, 1999, U: Anderson i sur., 2004). Prema dostupnim istraživanjima, učestalost iskustva igranja računalnih igrica je oko

90%, a mnoga izvješća govore i o tome da 100% ispitanika ima iskustva u igranju. Zato možemo reći da je igranje računalnih igara uobičajena aktivnost među djecom i mladima. Kad je riječ o spolnim razlikama, istraživanja pokazuju da dječaci u odnosu na djevojčice igraju češće i dulji vremenski period (Loton, 2007, U: Bilić, Gjučić i Kirinić, 2010) te su skloniji nasilnim igrama, dok djevojčice više igraju intelektualne i kreativne videoigre (Bilić, Gjučić i Kirinić, 2010). Rezultati istraživanja kojeg su proveli Gentile i suradnici (2004) pokazali su da dječaci provedu 13 sati tjedno igrajući videoigre, dok djevojčice igraju značajno manje, oko 5 sati tjedno. Za usporedbu, istraživanje provedeno sredinom 90-ih godina pokazalo je da su dječaci provodili značajno manje vremena igrajući videoigre (oko 9 sati tjedno), dok su djevojčice igrale otprilike podjednako u odnosu na kasnija istraživanja (Buchmann i Funk, 1996, U: Anderson i sur., 2004). Također, istraživanja su potvrdila da je većina popularnih videoigara u velikoj mjeri nasilna. Tako djevojčice procjenjuju da je gotovo 60% videoigara nasilno, dok dječaci više od 70% videoigara koje igraju smatraju nasilnima (Gentile i sur., 2004). Analizom sadržaja najpopularnijih videoigara došlo se do zaključka da je gotovo 80% analiziranih igara nasilne prirode (Dietz, 1998, U: Anderson i Dill, 2000). Djeca od najranije dobi igraju računalne igre, a istraživanje provedeno na uzorku roditelja djece predškolske dobi pokazalo je da djeca u trećoj i četvrtoj godini života igraju računalne igre u 90% slučajeva, dok djeca u petoj i šestoj godini života igraju računalne igre u 74% slučajeva. Međutim, važno je napomenuti da djeca predškolske dobi uglavnom igraju računalne igre namijenjene njihovom uzrastu te da u njima nema tragova nasilja ili ga ima, ali u vrlo malim količinama (Ružić-Baf i Radetić-Paić, 2010). Većina igara je ipak namijenjena starijoj populaciji djece, od 11. godine nadalje, a igranje računalnih igara doseže vrhunac u dobi između 8. i 15. godine, što znači da dio djece igra igre koje nisu primjerene njihovoj dobi (Ružić-Baf i Radetić-Paić, 2010; Walsh, 2015, U: Bilić, Gjučić i Kirinić, 2010). Uzmemo li u obzir da djeca od najranije dobi igraju videoigre koje su primjerene njihovoj dobi i ne sadrže nasilje, a da tek kasnije počinju igrati popularne videoigre koje su, kako je pokazalo ranije spomenuto istraživanje, pretežno nasilne prirode, možemo zaključiti da su djeca starije dobi izloženi nasilnim medijskim sadržajima u videoigramama nego mlađa djeca.

Razlikujemo čitav niz različitih video i računalnih igara koje dijelimo u 2 velike skupine. U prvu skupinu ubrajamo igre koje su u prvom redu namijenjene učenju i zabavi i one generalno sadrže manje nasilnih sadržaja. Radi se prvenstveno o različitim sportskim igrama poput nogometa, tenisa, golfa i drugih sportova. Tu su i različite edukativne igre poput kvizova koji djeci i mladima pomažu u svladavanju gradiva, učenju stranih jezika, širenju

znanja u pojedinim područjima i sl. Posebno mjesto u ovoj skupini zauzimaju i popularne simulacijske igre koje se temelje na simulaciji situacija iz stvarnog života pa tako omogućuju igračima upravljanje avionima, vožnju trkaćim automobilima i sl. S druge strane, u drugu veliku skupinu video i računalnih igara ubrajamo igre koje obiluju nasilnim sadržajima. To su igre uništavanja, borilačke igre, strategijske igre i igre igranja uloga. Igre uništavanja i borilačke igre karakterizira borba protiv neprijatelja golim rukama ili uporabom različitih vrsta oružja. Uspjeh se očituje u pobjedama i napredovanju kroz sve zahtjevnije razine. Strategije su inteligentne igre u kojima je potrebno taktički razmišljati i razvijati strategije kako bi se porazio neprijatelj ili postigao neki drugi cilj. Na kraju, u igrama igranja uloga igrač uništava protivnika preuzimajući uloge različitih likova. Uništavanjem protivnika postaje jači kako bi mogao uništiti i snažnije protivnike. Zbog toga se u ovim igrama vrijeme igranja konstantno produžava pa postoji opasnost od još većeg utjecaja nasilnih sadržaja na igrača, ali i od stvaranja ovisnosti o igranju ovakvih igara (Bilić, Gjučić i Kirinić, 2010).

Podijeljena su mišljenja oko učinaka videoigara na djecu i mlade. Dio znanstvenika naglašava njihove pozitivne efekte pa je tako u poglavlju o učincima izloženosti medijskim sadržajima naveden čitav niz pozitivnih efekata videoigara na korisnike. Osim Laniado i Pietra (2005), i drugi autori ističu pozitivne utjecaje na razvoj kognitivnih sposobnosti, odnosno pažnje, pamćenja i kontrole (Boot i sur. 2008). Također, videoigre koje uključuju više igrača potiču djecu na suradnju s drugima, slušanje njihovih ideja, formuliranje zajedničkih planova i razvijanje vještine vođenja. Suprotno uobičajenim stavovima, računalne igre pomažu djeci da se u virtualnom svijetu neizravno oslobode od napetosti, frustracija i agresivnosti (Stupak, 2004, U: Bilić, Gjučić i Kirinić, 2010).

Iako računalne igre mogu biti korisne u učenju, razvoju brzine i koordinacije te sposobnosti rješavanja problema, osobito se upozorava na njihove štetne utjecaje kao što je agresivnost, socijalna izolacija i razvoj ovisnosti (Bilić, Gjučić i Kirinić, 2010). Nasilnički sadržaji u videoigramama svakako su jedna od većih opasnosti ovog medija. Analiza njihova sadržaja pokazuje da 89% videoigara sadrži neki nasilni sadržaj, a znanstvenike osobito zabrinjava učenje i nagrađivanje nasilničkog ponašanja koje djeca tijekom igranja ponavljaju (Gentile i Anderson, 2003; Gentile i sur., 2004). Osim toga, postoji mogućnost imitiranja radnji i postupaka likova, razvijanja neosjetljivosti za nasilje i opravdavanje realnog nasilja. Sve to utječe na razvoj stavova da su nasilna ponašanja prikladna i efikasna, a to potiče djecu na njihovu primjenu u socijalnom okruženju. Agresivnosti pridonose pritisak i napetost koji su potencirani igricama, što dovodi do promijenjenih stavova o društvenim normama i

vrijednostima. Najčešće se to manifestira kroz zanemarivanje prava i osjećaja drugih te agresivno i nasilno ponašanje prema vršnjacima. Također, za razliku od ostalih igara, primjerice sportskih, računalne igre karakterizira nefizička aktivnost i osamljenost. Zbog toga se uz videoigre nerijetko vežu i negativni socijalni učinci, odnosno navodi se da djeca svoje odnose s vršnjacima zamjenjuju virtualnim prijateljima te se socijalno povlače (Bilić, Gjukić i Kirinić, 2010). Gentile (2005, U: Bilić, Gjukić i Kirinić, 2010) upozorava da djeca zaokupljena igranjem računalnih igara imaju poteškoće u odnosima s obitelji i prijateljima. Ne samo zato što se od njih udaljavaju, već pokazuju i sklonost konfliktima i problemima. Osim agresivnosti i socijalne izolacije, još se jedan negativan aspekt često veže uz igranje računalnih igara. Radi se o postupnom produžavanju vremena igranja i povećavanju vezanosti uz igranje, odnosno o stvaranju ovisnosti (Bilić, Gjukić i Kirinić, 2010).

3. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja bio je, na uzorku djece osnovnoškolske dobi, ispitati povezanost između učestalosti korištenja medija te nasilnih sadržaja u njima s agresivnim ponašanjem djece prema vršnjacima. U skladu s ciljem istraživanja postavljeni su sljedeći problemi:

1. Ispitati povezanost između učestalosti korištenja medija i činjenja nasilja nad vršnjacima.
2. Ispitati spolne i dobne razlike u izloženosti nasilnim medijskim sadržajima.
3. Ispitati povezanost spola, dobi i izloženosti nasilnim medijskim sadržajima sa stavovima učenika o nasilju.
4. Ispitati prediktivnost dobi, spola, izloženosti nasilnim medijskim sadržajima i stavova o nasilju za počinjenje vršnjačkog nasilja.

4. HIPOTEZE

Na temelju dosadašnjih spoznaja o utjecaju medijskog nasilja na agresivno ponašanje djece prema vršnjacima, postavljene su sljedeće hipoteze:

H1: Postoji povezanost između učestalosti korištenja medija i počinjenog nasilja nad vršnjacima.

H2: Postoje razlike između učenika kada je riječ o izloženosti nasilnim medijskim sadržajima.

H2.1: Dječaci su više izloženi nasilnim medijskim sadržajima nego djevojčice.

H2.2: Stariji učenici su više izloženi nasilnim medijskim sadržajima nego mlađi učenici.

H3: Postoje razlike između učenika kada je riječ o stavovima prema nasilju.

H3.1: Dječaci imaju pozitivnije stavove o nasilju nego djevojčice.

H3.2: Stariji učenici imaju pozitivnije stavove o nasilju nego mlađi učenici.

H3.3: Učenici koji su češće izloženi nasilnim medijskim sadržajima imaju pozitivnije stavove o nasilju.

H4: Prediktori počinjenog nasilja bit će spol, dob, izloženost nasilnim medijskim sadržajima i stavovi o nasilju.

H4.1: Dječaci su češći činitelji vršnjačkog nasilja nego djevojčice.

H4.2: Stariji učenici su češći činitelji vršnjačkog nasilja nego mlađi učenici.

H4.3: Učenici koji su češće izloženi nasilnim medijskim sadržajima, češće vrše nasilje nad vršnjacima.

H4.4: Učenici koji imaju pozitivnije stavove o nasilju, češće vrše nasilje nad vršnjacima.

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

5.1. Ispitanici

Istraživanje je provedeno u Osnovnoj školi Jure Kaštelana u Zagrebu na prigodnom uzorku od 150 učenika viših razreda. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 8 razrednih odjeljenja, po 2 od svakog razreda, s ciljem približno ravnomjerne zastupljenosti svih uzrasta. Ispitano je 36 učenika petih razreda, 42 učenika šestih razreda, 32 učenika sedmih razreda te 40 učenika osmih razreda. Uzorak svih viših razreda odabran je kako bi nas uputio na

eventualne razlike po dobi, a u obzir će se uzeti i razlike po spolovima. Shodno tome, uzorak su činile 74 učenice i 76 učenika.

5.2. Mjerni instrumenti

Kao postupak prikupljanja podataka u ovom istraživanju koristila se anketa, a kao instrument, sukladno tome, anonimni anketni upitnik. Za potrebe ovog rada napravljen je anketni upitnik za procjenu medijskih navika učenika i njihovih iskustava vezanih za nasilje među vršnjacima. Pri izradi upitnika korišten je Upitnik školskog nasilja (UŠN-2003) koji predstavlja izmijenjenu i dopunjenu verziju Upitnika nasilnik/žrtva, autora Dana Olweusa. Upitnik školskog nasilja konstruirali su djelatnici Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba, autori Buljan Flander, Karlović i Štimac (2003, U: Buljan Flander, Durman Marijanović i Ćorić Špoljar, 2007). Također, pri izradi upitnika korišten je i upitnik koji je Ured UNICEF-a za Hrvatsku konstruirao za potrebe istraživanja iskustava i stavova djece, roditelja i učitelja prema elektroničkom nasilju (Pregrad i sur., 2011). Upitnik izrađen za potrebe ovog rada sastojao se od 12 pitanja i 69 varijabli kojima su se ispitale demografske karakteristike učenika (dob i spol), učestalost korištenja medija (vrijeme koje svakodnevno provode koristeći različite vrste medija) te njihova sadržajna dimenzija (medijski sadržaji koje učenici biraju). Slijedi skala kojom su ispitani stavovi učenika o medijskom i vršnjačkom nasilju te skala kojom je ispitana njihova izloženost medijskom nasilju. Na kraju, posljednje dvije skale ispitivale su doživljeno i počinjeno nasilje od strane vršnjaka, odnosno nad vršnjacima. Upitnik korišten u istraživanju priložen je kao dodatak ovom radu.

5.3. Postupak provođenja istraživanja

Istraživanje je provedeno tijekom svibnja 2017. godine u Osnovnoj školi Jure Kaštelana u Zagrebu, a provođenje istraživanja prethodno je odobrilo Povjerenstvo Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja. Obzirom da su uzorak činili učenici mlađi od 14 godina, a prema članku 3.3. Etičkog kodeksa istraživanja s djecom, bilo je nužno zatražiti pisani ili usmeni pristanak roditelja ili skrbnika. Zbog praktičnih razloga od roditelja je pismenim putem zatražena suglasnost za provođenje ispitivanja pri čemu su informirani o svrsi i koristima istraživanja, vrsti i trajanju postupka, povjerljivosti dobivenih podataka kao i zaštiti privatnosti sudionika. Suglasnost je također priložena kao dodatak radu. Budući da su

ispitanici bili djeca mlađa od 14 godina, a prema članku 3.5. Etičkog kodeksa istraživanja s djecom, svrha i način provođenja istraživanja objašnjena im je u skladu s njihovom zrelošću u pismenim uputama anketnog upitnika kao i usmeno prije samog pristupanja ispunjavanju istog. Ispunjavanju upitnika pristupili su samo oni učenici čiji su roditelji dali pismenu suglasnost i koji su i sami bili suglasni s provođenjem istraživanja. Svi koji su pristupili informirani su o anonimnosti i dobrovoljnosti postupka te mogućnosti da u bilo kojem trenutku mogu odustati od ispunjavanja upitnika. Anketiranje učenika izvršeno je u razredima za vrijeme trajanja nastave uz prethodan dogovor s nastavnicima i stručnim suradnikom pedagogom. Učenici za ispunjavanje upitnika nisu imali vremensko ograničenje, a na kraju ispitivanja zaprimljeno je ukupno 150 upitnika. Svi su učenici u potpunosti ispunili anketni upitnik te su, shodno tome, svi upitnici uzeti u obzir u daljnjoj obradi podataka.

5.4. Statistička obrada podataka

Podaci su obrađeni uz primjenu računalnog programa za statističku obradu podataka IBM SPSS Statistics 23. U obradi podataka primijenjena je deskriptivna statistika pri čemu su izračunate frekvencije i postoci. Također, korišten je T-test kojim su izračunate razlike između dviju nezavisnih skupina te analiza varijance (ANOVA) kojom su izračunate razlike između 3 i više nezavisnih skupina. Pearsonov koeficijent korelacije korišten je za zaključivanje o povezanosti između varijabli, a multipla regresijska analiza za zaključivanje o uzročno-posljedičnim vezama između povezanih varijabli.

6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

6.1. Deskriptivna analiza

Prve dvije varijable u anketnom upitniku odnosile su se na sociodemografska obilježja ispitanika, spol i razred. Rezultati su pokazali da je u istraživanju sudjelovalo približno jednako učenika oba spola, odnosno 76 učenika (50,7%) i 74 učenice (49,3%). Varijabla razred korištena je u svrhu istraživanja razlika u dobi, a ispitivanje je provedeno u ukupno 8 razrednih odjeljenja viših razreda, po 2 odjeljenja svakog razreda. Ispitano je 36 učenika petih razreda (24%), 42 učenika šestih razreda (28%), 32 učenika sedmih razreda (21,3%) i 40 učenika osmih razreda (26,7%). Rezultati o spolu i dobi ispitanika nalaze se u Tablici 1.

Tablica 1. Spol i razred ispitanika (rezultati su izraženi u frekvencija i postocima)

		F	%
Spol	Muško	76	50,7
	Žensko	74	49,3
Razred	5. razred	36	24,0
	6. razred	42	28,0
	7. razred	32	21,3
	8. razred	40	26,7

Iduća skupina pitanja odnosila se na kvantitativno korištenje medija, odnosno učestalost gledanja televizije, igranja računalnih igara i korištenja interneta. Ispitanici su zaokruživanjem jednog od ponuđenih odgovora iskazivali koliko vremena dnevno provode koristeći određeni medij, a na raspolaganju su imali 7 ponuđenih odgovora za svako pitanje, od „manje od 1 sata dnevno“ do „uopće ne koristim taj medij“. Također, kao jedna od mogućnosti ponuđen im je i odgovor „ne znam“.

Rezultati su pokazali da najveći broj učenika (34,7%) gleda televiziju 1-2 sata svakoga dana, a gotovo upola toliko njih gleda TV više ili manje od toga. 18,0% učenika gleda TV 3-4 sata dnevno, 17,3% gleda TV manje od 1 sata dnevno, a 18,7% ne gleda TV baš svakoga dana. Vrlo mali broj učenika (2,7%) gleda TV više od 4 sata dnevno ili uopće ne prati televizijski program. Rezultati o učestalosti gledanja TV-a prikazani su u Tablici 2.

Tablica 2. Učestalost gledanja TV-a izražena u frekvencijama i postocima

	F	%
Manje od 1 sata dnevno	26	17,3
1-2 sata dnevno	52	34,7
3-4 sata dnevno	27	18,0
Više od 4 sata dnevno	4	2,7
Ne gledaju TV svakog dana	28	18,7
Uopće ne gledaju TV	4	2,7
Ne znaju	9	6,0

Nadalje, slično kao i u slučaju gledanja televizije, rezultati su ukazali na to da najviše ispitanih učenika (30,7%) igra videoigre 1-2 sata dnevno. 16% učenika igra manje od 1 sata dnevno, a jednako toliko njih igra igrice 3-4 sata svakoga dana. Gotovo petina učenika (18,0%) ne igra videoigre svakodnevno, 8,7% ne igra uopće, a 9,3% igra videoigre više od 4 sata svakoga dana. Rezultati o učestalosti igranja videoigara prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3. Učestalost igranja videoigara izražena u frekvencijama i postocima

	F	%
Manje od 1 sata dnevno	24	16,0
1-2 sata dnevno	46	30,7
3-4 sata dnevno	24	16,0
Više od 4 sata dnevno	14	9,3
Ne igraju igrice svakog dana	27	18,0
Uopće ne igraju igrice	13	8,7
Ne znaju	2	1,3

Kada je riječ o učestalosti korištenja interneta, rezultati su ponovo pokazali da najviše učenika (30,0%) provodi na internetu 1-2 sata dnevno. Također, visok je udio učenika (24,0%) koji na internetu provedu više od 4 sata svakog dana, dok nešto manje ispitanika (21,3%) svakodnevno koristi internet 3-4 sata. 14,0% učenika provodi manje od 1 sata dnevno na internetu, 8,7% ne koristi internet svakog dana, a samo 1 učenik (0,7%) uopće ne koristi internet. Rezultati o učestalosti korištenja interneta prikazani su u Tablici 4.

Tablica 4. Učestalost korištenja interneta izražena u frekvencijama i postocima

	F	%
Manje od 1 sata dnevno	21	14,0
1-2 sata dnevno	45	30,0
3-4 sata dnevno	32	21,3
Više od 4 sata dnevno	36	24,0
Ne koriste internet svakog dana	13	8,7
Uopće ne koriste internet	1	0,7
Ne znaju	2	1,3

Sljedećim setom pitanja ispitivala se sadržajna dimenzija korištenja medija, odnosno vrste sadržaja koje učenici biraju na televiziji i internetu te vrste videoigara koje najčešće igraju. Ponuđeno im je 8 različitih TV sadržaja te 7 različitih vrsta videoigara i 7 mogućih namjena korištenja interneta. Također, u svakom pitanju ispitanici su mogli upisati sadržaj koji se nije našao u ponuđenim odgovorima, a dio je njihovog odabira kada su medijski sadržaji u pitanju. Za svaki ponuđen sadržaj ispitanici su odgovarali zaokruživanjem odgovora „da“ ili „ne“, ovisno o tome biraju li navedeni sadržaj ili ne.

Kada je riječ o TV sadržajima, rezultati (prikazani u tablici 5) su pokazali da su, među ponuđenim TV sadržajima, filmovi najzastupljeniji sadržaj koji učenici biraju što navodi njih 95,3%. Iduće su serije za koje se odlučuje 66,7% ispitanika te zabavne emisije poput kvizova i reality showova koje prati 65,3% učenika. Po gledanosti ispitanih učenika slijedi sportski program koji prati njih 54,7%, dokumentarni program prati 48,7%, a za glazbene emisije i vijesti se odlučuje približno podjednako učenika, njih 38,0%, odnosno 36,7%. Reklame i oglase gleda najmanje učenika (18,7%), a 16,7% učenika (uglavnom učenika 5. i 6. razreda) dopisalo je da na TV-u gleda animirani program. Ovakvi rezultati u skladu su s rezultatima prijašnjih istraživanja, a prema kojima su filmovi i serije najgledaniji TV sadržaji među adolescentima, a slijede ih zabavne emisije. S druge strane, učenici se rjeđe odlučuju za dokumentarni i informativno-politički program (Bilić, 2010; Mikić i Rukavina, 2006, U: Sindik, 2012).

Tablica 5. Birani TV sadržaji (rezultati su izraženi u frekvencijama i postocima)

	F	%
Vijesti	55	36,7
Filmovi	143	95,3
Serije	100	66,7
Glazbene emisije i spotovi	57	38,0
Sportski program	82	54,7
Zabavne emisije (kvizovi, reality showovi...)	98	65,3
Dokumentarne emisije	73	48,7
Reklame i oglasi	28	18,7
Animirani program	25	16,7

Kada je riječ o različitim vrstama videoigara koje učenici igraju, pokazalo se da najviše ispitanika, njih 62,0%, bira strategijske igre koje karakterizira taktičko razmišljanje i razvijanje strategija. Slijede igre igranja uloga koje bira 55,3% te sportske igre koje igra njih 52,7%. 46,0% igra simulacijske igre, a potom slijede igre koje karakterizira najviše nasilja, a to su borilačke igre i igre uništavanja koje bira 44,7%, odnosno 41,3% učenika. Najmanje učenika, njih 40,0%, igra različite edukativne igre. Rezultati o najčešće igranim videoigramama nalaze se u Tablici 6.

Tablica 6. Najčešće igrane videoigre (rezultati su izraženi u frekvencijama i postocima)

	F	%
Edukativne igre	60	40,0
Sportske igre	79	52,7
Simulacijske igre	69	46,0
Borilačke igre	67	44,7
Igre uništavanja	62	41,3
Strategijske igre	93	62,0
Igre igranja uloga	83	55,3

Posljednje pitanje u ovom setu pitanja odnosilo se na internetske sadržaje koje učenici biraju, odnosno namjene za koje koriste internet, a rezultati su prikazani u Tablici 7. Tako se internet najčešće koristi za slušanje glazbe što navodi čak 90,7% učenika. Mnogi od njih (88,7%) na internetu pronalaze potrebne informacije te putem interneta komuniciraju s vršnjacima (84,0). Za 76,7% učenika internet predstavlja pomoć u učenju i rješavanju školskih zadataka, a za njih 70,7% internet je mjesto gdje se zabavljaju igrajući računalne igre. Za gledanje filmova i serija internet koristi 68,0% ispitanih učenika, a za ažuriranje profila na društvenim mrežama njih 66,0%.

Tablica 7. Najčešće namjene korištenja interneta (rezultati su izraženi u frekvencijama i postocima)

	F	%
Pronalaženje informacija o temama koje me zanimaju	133	88,7
Kao pomoć u učenju i rješavanju školskih zadataka	115	76,7
Komunikaciju s vršnjacima	126	84,0

Ažuriranje profila na društvenim mrežama (postavljanje fotografija, dijeljenje sadržaja i sl.)	99	66,0
Igranje računalnih igara	106	70,7
Slušanje glazbe	136	90,7
Gledanje filmova i serija	102	68,0

Posljednji set pitanja u anketnom upitniku odnosio se na stavove učenika o medijskom nasilju i nasilju prema vršnjacima, izloženost učenika medijskom nasilju te njihova iskustva vezana uz doživljeno i počinjeno vršnjačko nasilje. Kada je riječ o skali kojom su ispitani stavovi učenika o medijskom nasilju i nasilju nad vršnjacima, minimalni ostvareni rezultat iznosio je 9, a maksimalni 36 bodova. Statistička obrada pokazala je da je vrijednost aritmetičke sredine za ovu skalu 19.7, a standardna devijacija 5.7. Koeficijent unutarnje pouzdanosti Cronbach's Alpha iznosio je 0.61. Sljedećom skalom ispitivala se izloženost učenika medijskom nasilju. Za ovu skalu također je utvrđeno da je pouzdana (Cronbach's Alpha iznosio je 0.74), minimalni ostvareni rezultat je 10, a maksimalni 36 bodova, dok je vrijednost aritmetičke sredine iznosila 21.0, a standardna devijacija 5.6. Nadalje, pretposljednjom skalom u upitniku ispitana je učestalost doživljenog nasilja. Minimalni ostvareni rezultat iznosio je 13, a maksimalni 59 bodova. Vrijednost aritmetičke sredine iznosila je 24.4, a standardna devijacija 7.9. Za ovu skalu je utvrđena visoka pouzdanost obzirom da je koeficijent pouzdanosti iznosio 0.87. Posljednjom skalom u upitniku ispitivala se učestalost počinjenog nasilja nad vršnjacima. Ova skala pokazala se također visoko pouzdanom (Cronbach's Alpha iznosio je 0.94), vrijednost aritmetičke sredine iznosila je 19.5, a standardna devijacija bila je 8.6. Minimalni ostvareni rezultat ove skale iznosio je 13, a maksimalni 65 bodova. Svi navedeni deskriptivni podaci za upitnike vezane za nasilje nalaze se u Tablici 8.

Tablica 8. Deskriptivni podaci za upitnike vezane za nasilje

	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Minimalni rezultat	Maksimalni rezultat	Pouzdanost (Cronbach's Alpha)
Stavovi o medijskom i vršnjačkom nasilju	19,7	5,7	9	36	0,61

Izloženost medijskom nasilju	21,0	5,6	10	36	0,74
Doživljeno nasilje od strane vršnjaka	24,4	7,9	13	59	0,87
Počinjeno nasilje nad vršnjacima	19,5	8,6	13	65	0,94

Pitanje 9 u anketnom upitniku odnosilo se na stavove učenika o medijskom nasilju i nasilju nad vršnjacima. Učenicima je u skali Likertovog tipa ponuđeno 8 tvrdnji, a oni su svoje slaganje s tvrdnjama iskazivali zaokruživanjem brojki od 1 do 5, pri čemu je 1 značilo da se uopće ne slažu, a 5 da se u potpunosti slažu s navedenom tvrdnjom. Rezultati, prikazani u Tablici 9, pokazali su da više od polovine ispitanika (53,3%) objavljivanje nećijih fotografija na društvenim mrežama protiv volje te osobe smatra lošim postupkom. Također, otprilike dvije trećine učenika (67,3%) se ne slaže s tvrdnjom da je zabavno drugima slati uznemirujuće poruke, a više od polovine učenika (56,0%) smatra kako je nasilje putem interneta ozbiljno kao i nasilje koje se događa u stvarnom životu. 68,0% ispitanika smatra kako nasilje koje vide u medijima ne utječe na to da njihovo ponašanje prema vršnjacima postane agresivnije. Nadalje, više od trećine ispitanih učenika, njih 38,7% smatra kako je lakše vršiti nasilje nad nekim putem mobitela ili interneta jer je tako teže biti otkriven. 38,0% učenika nije moglo procijeniti ima li u medijima više opasnih ili korisnih sadržaja, a najveći udio ispitanika (47,3%) uglavnom se ili u potpunosti slaže s tvrdnjom da su nasilni sadržaji u videoigrama potpuno bezopasni. Unatoč takvom stavu, više od polovine učenika (54,7%) smatra da bi roditelji trebali kontrolirati sadržaje koje djeca biraju na internetu.

Tablica 9. Stavovi učenika o medijskom nasilju i nasilju nad vršnjacima (rezultati su izraženi u %)

	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Ne mogu procijeniti	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem
1. Objavljivanje nećijih fotografija na društvenim	53,3	9,3	4,0	8,7	24,7

mrežama protiv njegove/njezine volje ne smatram lošim postupkom.					
2. Zabavno je nekome anonimno slati uznemirujuće poruke.	67,3	12,0	6,0	7,3	7,3
3. Smatram kako nasilje putem interneta nije ozbiljno poput nasilja koje se događa u stvarnom životu.	33,3	22,7	28,0	9,3	6,7
4. Nasilje koje vidim u medijima utječe na to da moje ponašanje prema vršnjacima bude agresivnije.	68,0	13,3	12,7	4,0	2,0
5. Lakše je vršiti nasilje nad nekim putem mobitela ili interneta jer ćeš tako teže biti otkriven.	38,7	14,7	20,7	10,7	15,3
6. U medijima ima više opasnih nego korisnih sadržaja.	19,3	21,3	38,0	12,0	9,3
7. Nasilne sadržaje u videoigrama smatram potpuno bezopasnima.	12,0	18,7	22,0	24,0	23,3
8. Unatoč svim opasnostima, smatram da roditelji ne bi trebali kontrolirati sadržaje koje djeca gledaju na internetu.	30,7	24,0	19,3	12,0	14,0

Pitanje 10 u anketnom upitniku odnosilo se na izloženost učenika nasilju u medijima. U njemu je također korištena skala Likertovog tipa s 5 stupnjeva. Učenicima je ponuđeno 8 tvrdnji, a svoje slaganje s njima izražavali su zaokruživanjem brojki od 1 do 5, pri čemu je 1

značilo uopće ne, a 5 u potpunosti da. Rezultati, prikazani u Tablici 10, su pokazali da samo 17,3% ispitanih učenika pri odabiru filma bira horor, dok njih 74,7% pri odabiru filma uopće ili uglavnom ne bira filmove strave i užasa. Nakon što pogledaju takvu vrstu filma, uglavnom ili u potpunosti osjećaju strah i sanjaju nasilne scene (60,7% učenika). Vežano za to, 42,7% učenika uopće ili uglavnom nije ravnodušno dok gleda nasilne scene u filmu, dok 31,3% njih uglavnom ili u potpunosti jest. Također, zanimljivo je da više od polovine ispitanika (52,0%) uopće ili uglavnom ne uznemiruju slike umiranja i ratnih strahota s kojima se susreću u vijestima. 60,7% učenika smatra da video i računalne igre koje igraju uopće ili u potpunosti ne sadrže nasilje, a u tom smjeru ide i rezultat da 62,0% ispitanika češće bira edukativne i sportske videoigre, a manji udio, 24,7% njih češće bira videoigre koje karakteriziraju borbe i uništavanja. Ovi nalazi slažu se s podacima koji su dobiveni ispitivanjem vrsta videoigara koje učenici igraju, a prema kojima više ispitanika odabire igre koje karakterizira manje nasilja kao što su strategijske igre, igre igranja uloga i sportske igre, dok manji broj njih igra igre s visokom razinom nasilja kao što su borilačke igre i igre uništavanja. Te podatke možemo povezati sa sljedećom tvrdnjom koja se tiče roditeljskog nadzora, a prema kojoj roditelji 56,0% ispitanika kontroliraju sadržaje koje njihova djeca biraju na internetu. S roditeljskim nadzorom možemo povezati i podatak da se više od polovine učenika (53,3%) ne događa da vršnjaci o njima objavljuju neprimjerene ili neistinite sadržaje na društvenim mrežama.

Tablica 10. Izloženost učenika medijskom nasilju (rezultati su izraženi u %)

	Uopće ne	Uglavnom ne	Ne mogu procijeniti	Uglavnom da	U potpunosti da
1. Pri odabiru filma koji ću gledati, najčešće biram horor.	42,0	32,7	8,0	8,0	9,3
2. Nakon što pogledam film strave i užasa, osjećam strah i sanjam nasilne scene.	8,7	16,7	14,0	26,7	34,0
3. Video i računalne igre koje igram često sadrže nasilje.	34,0	26,7	8,7	17,3	13,3
4. Potpuno sam ravnodušan/na dok gledam nasilne scene u filmu.	22,0	20,7	26,0	15,3	16,0

5. Roditelji pomoću filtera i posebnih programa na računalima kontroliraju sadržaje koje biram na internetu.	4,0	8,7	17,3	14,0	56,0
6. Dogodilo mi se da su vršnjaci objavili neprimjerene ili neistinite sadržaje o meni na društvenim mrežama.	53,3	20,7	8,7	5,3	12,0
7. Češće biram videoigre koje karakteriziraju borbe i uništavanja nego sportske i edukativne igre.	33,3	28,7	13,3	12,7	12,0
8. Uznemiruju me slike umiranja i ratnih strahota s kojima se susrećem u vijestima.	26,7	25,3	22,0	8,7	17,3

Skala kojom se ispitalo doživljeno nasilje od strane vršnjaka ponovno je skala Likertovog tipa s 5 stupnjeva. Sastoji se od 13 tvrdnji koje se tiču različitih vrsta nasilja, fizičkog, psihičkog i materijalnog nasilja te nasilja putem interneta, odnosno cyberbullyinga. Učenici su svoje slaganje s tvrdnjama izražavali zaokruživanjem brojki od 1 do 5, pri čemu je 1 značilo nikad, a 5 vrlo često. Tvrdnja 1 i tvrdnja 2 odnosile su se na fizičko nasilje, tvrdnje 3-8 ticale su se psihičkog (verbalnog i neverbalnog) nasilja, tvrdnjama 9 i 10 ispitalo se doživljeno materijalno nasilje, a tvrdnjama 11-13 cyberbullying. Rezultati su prikazani u Tablici 11, a pokazali su da učenici, od svih spomenutih vrsta nasilja, najčešće (svakodnevno ili više puta tjedno) doživljavaju psihičko nasilje u obliku nazivanja pogrdnim imenima, vrijeđanja, tračanja i širenja neistina. Često (jednom tjedno), osim psihičkog, doživljavaju i fizičko nasilje u obliku guranja ili udaranja. Što se tiče materijalnog nasilja i cyberbullyinga, ono je mnogo rjeđe od psihičkog i fizičkog nasilja i najveći broj učenika nikada nije doživio takve oblike nasilja. Oni koji jesu, doživljavaju takvo nasilje rijetko i radi se uglavnom o namjernom uništavanju imovine te primanju uznemirujućih poruka putem interneta.

Tablica 11. Doživljeno nasilje (rezultati izraženi u %)

	nikad	rijetko	ponekad	često	vrlo često
1. Netko me udario ili gurnuo.	15,3	43,3	23,3	14,0	4,0
2. Netko me namjerno ozlijedio.	38,7	42,0	14,0	3,3	2,0
3. Netko me nazivao pogrđnim imenima.	24,0	28,0	26,0	12,7	9,3
4. Netko me vrijeđao.	15,3	32,0	32,0	12,7	8,0
5. Netko je prijeto da će mi nešto ružno učiniti.	61,3	20,7	10,7	3,3	4,0
6. Netko je govorio drugima ružno o meni.	26,0	32,0	19,3	14,0	8,7
7. Netko je širio neistine o meni.	28,7	30,0	23,3	10,0	8,0
8. Isključivali su me iz igre i drugih aktivnosti.	52,0	29,3	11,3	4,0	3,3
9. Netko je namjerno uništio moje stvari.	64,7	22,7	9,3	2,7	0,7
10. Netko je na silu želio prisvojiti moj novac ili drugu imovinu.	84,0	10,7	3,3	0,7	1,3
11. Netko mi je putem interneta (e-maila ili društvenih mreža) slao uznemirujuće poruke.	72,0	18,0	6,0	2,7	1,3
12. Netko je objavio moje privatne podatke ili neistinite informacije o meni na internetu.	88,0	8,0	2,7	0,7	0,7
13. Netko je hakirao i koristio moju e-mail adresu ili profil na društvenoj mreži.	91,3	6,0	1,3	0,7	0,7

Posljednjom skalom ispitivalo se počinjeno nasilje nad vršnjacima. Jednako kao i u prošlom primjeru, radi se o skali Likertovog tipa s ukupno 13 tvrdnji koje se tiču različitih oblika doživljenog nasilja. Učenici su iskazivali svoje slaganje s tvrdnjama zaokruživanjem brojeva od 1 do 5, pri čemu je 1 značilo nikad, a 5 vrlo često. Rezultati su prikazani u Tablici 12, a pokazali su da ispitanici rijetko (dogodilo se jednom ili dvaput) vrše fizičko nasilje nad svojim vršnjacima ili ga ne vrše nikad. Što se tiče psihičkog nasilja, ono uglavnom čine rijetko ili ne čine nikad, s time da nazivanje pogrđnim imenima, vrijeđanje i govorenje ružno o nekome prakticiraju češće od ostalih oblika psihičkog nasilja. Isti je slučaj i s materijalnim nasiljem te cyberbullyingom gdje je, za sve tvrdnje koje se tiču tih oblika nasilja, više od 90,0% ispitanika zaokružilo da nikad nisu počinili takvo nasilje prema vršnjacima. Oblici nasilja koji se javljaju češće su namjerno uništavanje tuđih stvari i slanje uznemirujućih poruka putem interneta.

Tablica 12. Počinjeno nasilje (rezultati su izraženi u %)

	nikad	rijetko	ponekad	često	vrlo često
1. Udariš ili gurneš nekoga.	36,0	39,3	14,7	6,7	3,3
2. Namjerno ozlijediš nekoga.	68,7	23,3	3,3	2,0	2,7
3. Nazivaš nekoga pogrdnim imenima.	35,3	37,3	18,0	6,0	3,3
4. Vrijeđaš nekoga.	38,0	35,3	18,7	4,7	3,3
5. Prijetiš nekome da ćeš mu nešto ružno učiniti.	76,0	15,3	2,0	3,3	3,3
6. Govoriš ružno o nekome.	44,0	38,0	9,3	6,0	2,7
7. Širiš neistine o nekome.	78,0	14,7	4,7	0,0	2,7
8. Isključuješ druge iz igre i drugih aktivnosti.	70,7	18,7	6,7	1,3	2,7
9. Namjerno uništavaš tuđe stvari.	92,0	3,3	1,3	0,0	3,3
10. Silom želiš prisvojiti tuđi novac ili drugu imovinu.	94,0	2,0	1,3	0,7	2,0
11. Šalješ nekome uznemirujuće poruke putem interneta (e-maila ili društvenih mreža).	91,3	3,3	2,7	0,7	2,0
12. Objavljuješ tuđe privatne podatke ili neistinite informacije o toj osobi na internetu.	94,7	2,7	0,7	0,0	2,0
13. Hakiraš i koristiš tuđu e-mail adresu ili profil na društvenoj mreži.	93,3	2,0	1,3	0,0	3,3

6.2. Provjere hipoteza

6.2.1. Povezanost učestalosti korištenja medija i nasilnog ponašanja prema vršnjacima

Ovim istraživanjem željelo se, između ostalog, ispitati postoji li statistički značajna povezanost između učestalosti korištenja medija i počinjenog nasilja nad vršnjacima. Kako bismo to mogli ispitati, varijable koje se tiču učestalosti korištenja medija kodirane su svaka u 3 kategorije. Ispitanici koji su zaokružili odgovore „ne gledam TV svakog dana“, „uopće ne gledam TV“ i „ne znam koliko gledam TV“ činili su prvu kategoriju onih koji ne koriste ili jako malo koriste televiziju te je njima dodijeljeno 0 bodova. U drugu kategoriju ubrojani su ispitanici koji umjereno gledaju TV (do 2 sata dnevno) i njima je dodijeljen 1 bod, a u treću oni koji često koriste TV (3 i više sati dnevno) te su njima dodijeljena po 2 boda. Veći rezultat

značio je veću učestalost korištenja medija. Isti postupak ponovljen je i varijablama „igranje videoigara“ i „korištenje interneta“, a na kraju je načinjena ukupna varijabla „učestalost korištenja medija“ koja je zbroj 3 rekodirane varijable. Nakon rekodiranja korišten je Pearsonov koeficijent korelacije koji nam je omogućio zaključivanje o povezanosti između ispitivanih varijabli. Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna pozitivna povezanost između učestalosti korištenja medija i počinjenog nasilja nad vršnjacima ($r=0.39$, $p<0.01$). To znači da su učenici koji češće koriste medije, češće i nasilni prema svojim vršnjacima, čime je postavljena hipoteza potvrđena.

6.2.2. Spolne i dobne razlike u izloženosti nasilnim medijskim sadržajima

U okviru drugog problema ispitalo se postoje li statistički značajne razlike prema spolu i prema dobi kada je riječ o izloženosti nasilnim medijskim sadržajima. Postavljene su dvije podhipoteze.

Prvom podhipotezom se pretpostavilo da su dječaci izloženiji nasilnim medijskim sadržajima nego djevojčice. S ciljem usporedbe dječaka i djevojčica proveden je T-test za nezavisne uzorke. Provedbom T-testa dobiveno je da postoji statistički značajna razlika između dječaka i djevojčica kada je riječ o izloženosti nasilnim medijskim sadržajima ($t=-7.33$, $df=128.56$, $p<0.01$). Rezultati su pokazali da su dječaci ($M=23.83$, $SD=5.74$) više izloženi nasilnim medijskim sadržajima nego djevojčice ($M=18.07$, $SD=3.70$). Time je postavljena podhipoteza potvrđena.

Drugom podhipotezom pretpostavilo se da su stariji učenici više izloženi nasilnim medijskim sadržajima nego mlađi učenici. S obzirom da su u ovom slučaju 4 nezavisne grupe (5., 6., 7. i 8. razred), korištena je jednosmjerna analiza varijance (ANOVA) kako bismo varijablu „razred“ usporedili s varijablama koje se odnose na izloženost medijskom nasilju. Provedenom analizom dobiveno je da postoji statistički značajna razlika između dobi ispitanih učenika i njihove izloženosti nasilnim medijskim sadržajima ($F_{3,149}=4.52$, $p<0.01$). Rezultati analize potvrdili su postavljenu podhipotezu da stariji učenici imaju pozitivnije stavove o nasilju od mlađih učenika ($M_{\text{petirazred}}=19.06$, $M_{\text{šestirazred}}=19.76$, $M_{\text{sedmirazred}}=22.69$, $M_{\text{osmirazred}}=22.65$). Napravljen je i POST HOC test S-N-K kako bi se utvrdilo između kojih točno grupa postoji razlika. Rezultati testa pokazali su da učenici 7. i 8. razreda imaju pozitivnije stavove o nasilju od učenika 5. i 6. razreda, ali da ne postoje razlike između

učenika 5. i 6. razreda kao ni između učenika 7. i 8. razreda, kada su u pitanju stavovi o nasilju.

6.2.3. Povezanost spola, dobi i izloženosti nasilnim medijskim sadržajima sa stavovima o nasilju

Kako bismo odgovorili na treći problem, ispitalo se postoje li statistički značajne razlike prema spolu i prema dobi kada je riječ o stavovima prema nasilju te imaju li učenici, koji su češće izloženi nasilnim medijskim sadržajima, pozitivnije stavove o istom. U ovom slučaju postavljene su 3 podhipoteze.

Prva podhipoteza odnosi se na to da dječaci imaju pozitivnije stavove o nasilju nego djevojčice. Proveden je T-test za nezavisne uzorke, a rezultati testa pokazali su da postoji statistički značajna razlika između dječaka i djevojčica kada je riječ o njihovim stavovima o nasilju ($t=-4.55$, $df=142.66$, $p<0.05$). Iz dobivenih rezultata možemo zaključiti da dječaci imaju pozitivnije stavove o nasilju nego djevojčice ($M_{dječaci}=21.66$, $SD_{dječaci}=5.88$, $M_{djevojčice}=17.70$, $SD_{djevojčice}=4.71$) čime je ova podhipoteza potvrđena.

Drugom podhipotezom pretpostavilo se da stariji učenici imaju pozitivnije stavove o nasilju nego mlađi učenici. Test koji je korišten kako bi se ova hipoteza potvrdila ili odbacila jest jednosmjerna analiza varijance kojom je varijabla „razred“ uspoređena s varijablama koje se odnose na stavove učenika o nasilju. Nakon provedene analize došlo se do zaključka da postoji statistički značajna razlika između dobi ispitanih učenika i stavova učenika o nasilju ($F_{3,149}=4.63$, $p<0.01$). Rezultati analize potvrdili su postavljenu podhipotezu da stariji učenici imaju pozitivnije stavove o nasilju od mlađih učenika ($M_{petirazred}=17.53$, $M_{šestirazred}=18.76$, $M_{sedmirazred}=20.84$, $M_{osmirazred}=21.75$). I u ovom je slučaju napravljen POST HOC test S-N-K kako bi se utvrdilo između kojih su grupa prisutne razlike. Pokazalo se da postoje razlike između 5./6. i 7./8. razreda, odnosno da učenici 7. i 8. razreda imaju pozitivnije stavove o nasilju od učenika 5. i 6. razreda. Međusobne razlike između 5. i 6. kao i između 7. i 8., nisu utvrđene.

Trećom podhipotezom pretpostavilo se da učenici koji su češće izloženi nasilnim medijskim sadržajima imaju pozitivnije stavove o nasilju prema vršnjacima. Kako bismo zaključili o povezanosti između tih varijabli, korišten je Pearsonov koeficijent korelacije. Rezultati su pokazali da postoji statistički značajna pozitivna povezanost između izloženosti nasilnim medijskim sadržajima i pozitivnih stavova o nasilju ($r=0.51$, $p<0.01$). To znači da

učenici koji su više izloženi nasilnim medijskim sadržajima imaju pozitivnije stavove o nasilju čime je ova podhipoteza potvrđena.

6.2.4. Dob, spol, izloženost nasilnim medijskim sadržajima i stavovi o nasilju kao prediktori činjenja nasilja nad vršnjacima

U okviru posljednjeg problema pretpostavilo se da su prediktori činjenja nasilja nad vršnjacima dob, spol, izloženost nasilnim medijskim sadržajima i stavovi o nasilju. S ciljem donošenja zaključaka o doprinosu pojedinih prediktora, provedena je regresijska analiza. Kao kriterijska varijabla korištena je mjera počinjenog nasilja nad vršnjacima, a kao prediktorske varijable korišteni su demografski podaci (spol i mjera dobi), izloženost nasilnim medijskim sadržajima i stavovi o nasilju. Prediktorske varijable zajedno objašnjavaju 28,7% varijance kriterija počinjeno nasilje. Regresijski model dobiven analizom pokazao se statistički značajnim ($F_{4,149}=14.62$, $p<0.01$, $R=0.54$) te su 2 od 4 podhipoteze potvrđene. Statistički značajnima pokazali su se prediktor izloženost nasilnim medijskim sadržajima ($\beta=0.28$, $p<0.01$) i prediktor stavovi o nasilju ($\beta=0.21$, $p<0.05$). Time su potvrđene podhipoteze H4.3 i H4.4, a prema kojima učenici koji su češće izloženi nasilnim medijskim sadržajima, češće vrše nasilje nad vršnjacima i učenici koji imaju pozitivnije stavove o nasilju, češće su nasilni prema vršnjacima. Prediktori dob i spol nisu se pokazali statistički značajnima ($p>0.05$) pa su podhipoteze H4.1 i H4.2 odbačene. Rezultati regresijske analize nalaze se u Tablici 13.

Tablica 13. Regresijski koeficijenti prediktora za kriterij Počinjeno nasilje nad vršnjacima

Prediktorska varijabla	β	R	R^2	F
		0.54	0.29	14.62**
dob	0.11			
spol	0.11			
izloženost nasilnim medijskim sadržajima	0.28**			
stavovi o nasilju	0.21*			

* $p<0.05$

** $p<0.01$

β = standardizirani regresijski koeficijent

R = apsolutna vrijednost koeficijenta linearne korelacije

R^2 = proporcija objašnjene varijance

F = vrijednost ukupnog F omjera

7. RASPRAVA

7.1. Rasprava o rezultatima istraživanja

Prvi problem ovog istraživanja bio je ispitati povezanost između učestalosti korištenja medija i nasilničkog ponašanja djece prema vršnjacima. Dobiveno je da postoji statistički značajna povezanost te je hipoteza potvrđena. Dobiveni rezultati su očekivani i u skladu su s ranije provedenim istraživanjima slične tematike. Tako, primjerice, Bilić (2010) navodi da se porast agresivnog ponašanja kod djece povezuje s količinom vremena koje provode koristeći različite vrste medija te da vrijeme provedeno pred televizijskim, računalnim i ostalim ekranima utječe na porast nasilnog ponašanja prema vršnjacima. Rezultati istraživanja koje su provele Velki i Kuterovac Jagodić (2013) također pokazuju da djeca koja češće koriste medije pokazuju više svih vrsta međuvršnjačkog nasilnog ponašanja od djece koja manje vremena provode pred medijima. Iako je istraživanjem provedenim za potrebe ovog rada utvrđeno da postoji pozitivna povezanost između učestalosti korištenja medija i nasilničkog ponašanja prema vršnjacima, ne možemo zaključiti o postojanju uzročno-posljedičnih veza između testiranih varijabli. Drugim riječima, usprkos dokazanoj povezanosti, važno je istaknuti kako nam rezultati ovog istraživanja nisu dali uvid u to utječe li vrijeme provedeno pred medijskim ekranima na porast nasilja prema vršnjacima ili su nasilni učenici skloni više vremena provoditi koristeći različite vrste medija.

Kada govorimo u učestalosti korištenja medija, zanimljivo je usporediti podatke dobivene ovim istraživanjem s podacima istraživanja drugih autora. Rezultati nam pokazuju da najveći broj ispitanih učenika (otprilike 35%) dnevno provodi 1-2 sata gledajući TV. Više od 30% učenika isto toliko vremena provodi igrajući videoigre kao i koristeći internet. Oko petine ispitanika navodi da svaki spomenuti medij koristi i 3-4 sata svakog dana. Za usporedbu, rezultati drugih istraživanja provedenih u Hrvatskoj pokazali su da oko 60% djece gleda TV do 3 sata dnevno, a više od 20% gleda TV čak do 5 sati svakog dana. Trećina

ispitanika provodi 2-3 sata dnevno igrajući videoigre, a gotovo četvrtina to čini 1 sat dnevno. Prosjek korištenja medija općenito je 3 do 4 sata dnevno, a prosjek igranja videoigara je oko 14 sati tjedno (Bilić, 2010; Ilišin, Marinović Bobinac i Radin, 2001). Nakon analize rezultata prethodnih istraživanja, možemo zaključiti kako adolescenti, koji su sudjelovali u ovom istraživanju, provode manje vremena koristeći medije nego što su to pokazali rezultati ranijih studija provedenih na hrvatskim školarcima. Usporedbe radi, istraživanje provedeno u SAD-u pokazalo je da djeca iz razvijenih zemalja svaki dan provedu u prosjeku 6 sati i 32 minute pred nekakvim ekranom, bilo da je riječ o televiziji, videoigrama, računalu ili internetu (Laniado i Pietra, 2005). Također, djeca u SAD-u igraju videoigrice u prosjeku 13 sati tjedno (Gentile, Saleem, Anderson, 2007). Dolazimo do zaključka da djeca u Hrvatskoj, ukupno gledano, provode nešto manje vremena koristeći medije nego što je to slučaj s djecom u razvijenijim zemljama. Međutim, s obzirom na trend porasta učestalosti korištenja medija hrvatskih adolescenata, možemo primijetiti kako se sve više približavamo svjetskim prosjecima.

U okviru drugog postavljenog problema ispitane su spolne i dobne razlike u izloženosti nasilnim medijskim sadržajima. Istraživanje je potvrdilo pretpostavke da postoje spolne i dobne razlike te da su dječaci i stariji učenici izloženiji nasilju u medijima nego što su to djevojčice i učenici mlađe životne dobi. Što se tiče dobivenih statistički značajnih spolnih razlika, one su u skladu s podacima koje nam nudi teorija. Prvo uzmimo u obzir izloženost nasilnim sadržajima na televiziji. S obzirom da Gentile, Saleem i Anderson (2007) ističu da više od polovice filmova prikazuje barem jedan zločin, ubojstvo ili zlostavljanje i da pojam izloženosti medijskom nasilju najčešće vezemo uz filmove, za primjer ćemo uzeti upravo njih. Mikić i Rukavina (2006, U: Sindik, 2012) su istraživanjem spolnih razlika pri odabiru filma došli do nalaza da dječaci više gledaju filmove koji obiluju nasilnim scenama kao što su horori, akcijski, kriminalistički i ratni filmovi, dok djevojčice više gledaju ljubavne filmove i komedije. Slično je i s igranjem videoigara. Istraživanja pokazuju da su dječaci skloniji nasilnim igrama, dok djevojčice više igraju intelektualne i kreativne videoigre (Bilić, Gjučić i Kirinić, 2010). Više je mogućih razloga zašto je tome tako. Jedan od njih je svakako veća osjetljivost djevojčica na nasilje zbog čega češće pribjegavaju manje nasilnim sadržajima. Još od najranije dobi postupci odgajanja usmjeravaju se prema razvoju spolno stereotipnog ponašanja djeteta. Tako se razlikuju igre, igračke, aktivnosti i sportovi namijenjeni djevojčicama od onih namijenjenih dječacima. Djevojčice se potiču na pasivnost i izbjegavanje svega nasilnog. S druge strane, dječake se potiče na aktivnost i nezavisnost. To

je svakako jedan od razloga zašto dječaci u adolescentskoj dobi biraju nasilnije medijske sadržaje, odnosno zašto više nego djevojčice gledaju filmove strave i užasa, igraju nasilne videoigre i izlažu se nasilju na internetu.

Istražene su i dobne razlike u izloženosti nasilnim sadržajima u medijima te je potvrđeno da su stariji učenici izloženiji medijskom nasilju nego mladi učenici. Te nalaze možemo potkrijepiti nalazima drugih autora (npr. Mesch, 2009) koji pokazuju da su stariji adolescenti češće izloženi nasilju u medijima od mlađih ispitanika. To se osobito odnosi na izloženost nasilju putem interneta, medija koji razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija postaje jednim od najpopularnijih medija među djecom i mladima. Dobivene dobne razlike mogu biti rezultat razvojnih faktora koji utječu na vrijeme i vrstu korištenja medija, odnosno učestalost korištenja medija i sadržaje koje učenici biraju. Starija djeca imaju drugačije medijske interese te ih više zanimaju sadržaji primjereniji odraslima. Jednako tako, s godinama djeca sve više samostalno moderiraju svoje slobodno vrijeme, vrijeme za učenje i aktivnosti kojima se bave izvan škole. Shodno tome, mogu više slobodnog vremena provoditi gledajući TV, igrajući videoigre ili koristeći internet. Moguće je i da s odrastanjem mladih, roditelji sve manje sudjeluju u nadzoru medijskih sadržaja kojima se njihova djeca izlažu kao i da im u manjoj mjeri ograničavaju vrijeme provedeno pred ekranima. Svi ti navedeni faktori možebitno povećavaju rizik za izlaganjem medijskom nasilju.

Treći problem odnosio se na razlike između učenika kada je riječ o stavovima prema nasilju. Zanimalo nas je postoje li dobne i spolne razlike te razlike s obzirom na izloženost nasilnim medijskim sadržajima. Dobiveno je da dječaci, stariji učenici i učenici koji su više izloženi medijskom nasilju imaju pozitivnije stavove o nasilju općenito, kako vršnjačkom, tako i medijskom. Za početak se možemo zapitati što to uopće znači imati pozitivne stavove o nasilju. Zbog stalne izloženosti medijskom nasilju gledatelji se navikavaju na isto te se javlja sve veća tolerancija na nasilne sadržaje, dolazi do desenzibilizacije i smanjenja stupnja empatije (Bilić, 2010). Tako primjerice, učenik koji navodi da slanje uznemirujućih poruka smatra zabavnim, na taj način izražava svoj pozitivan stav o nasilju. Takvim stavom izražava se manjak empatije, a nedostatak empatije je, s druge strane, psihološka karakteristika koju možemo povezati s nasilnim ponašanjem prema vršnjacima. Prema dostupnim istraživanjima, djeca s nižom razinom empatije nasilničko ponašanje prema vršnjacima procjenjuju pozitivnije te sama čine više nasilja od djece s višom razinom empatije (Espelage, Mebane i Swearer, 2004, Gini i sur., 2007, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Vezano za to, u okviru posljednjeg problema istraživanja ispitana je prediktivnost pojedinih varijabli za činjenje

nasilja te se utvrdilo da su izloženost medijskom nasilju i pozitivni stavovi o nasilju prediktori nasilnog ponašanja prema vršnjacima. U tom smjeru kreću se i mišljenja mnogih drugih autora pa tako Bilić (2010), primjerice, navodi da dugotrajna izloženost nasilnim medijskim sadržajima može rezultirati stvaranjem novih predodžbi koje mijenjaju stavove i ponašanje pojedinca. Iako posljedice izloženosti medijskom nasilju nisu za svu djecu iste, utvrđena je pozitivna povezanost između izloženosti nasilnim medijskim sadržajima i agresivnog ponašanja prema vršnjacima. Nadalje, Gentile i suradnici (2004) opisuju izloženost medijskom nasilju kao čimbenik rizika za agresivne stavove i ponašanja, a Potter (1999, U: Kanižaj i Ciboci, 2011) navodi kako nasilni medijski sadržaji utječu na fiziološko, emocionalno i kognitivno stanje pojedinca.

Istraživanjem su potvrđene i pretpostavke o dobnim i spolnim razlikama s obzirom na stavove o nasilju. Dobiveno je da dječaci i stariji učenici imaju pozitivnije stavove o nasilju od djevojčica i mlađih učenika. Ti su nalazi u skladu s ranije provedenim istraživanjima. Uzmimo za primjer istraživanje kojim su ispitana iskustva i stavovi učenika viših razreda osnovne škole o elektroničkim medijima, a prema kojem dječaci smatraju kako je zabavno drugima slati anonimne uznemirujuće poruke te kako, ako zlostavljaju druge putem elektroničkih medija, lakše mogu sakriti svoj identitet. Ovakve razlike među spolovima idu u prilog tome da dječaci, općenito govoreći, imaju pozitivnije stavove o elektroničkom nasilju nego djevojčice. S obzirom da je profil djece sklone elektroničkom nasilju istovjetan profilu djece koja zlostavljaju u izravnom kontaktu, možemo zaključiti da djeca, čiji su stavovi o elektroničkom nasilju pozitivni, imaju pozitivne stavove i o nasilju općenito (Pregrad i sur. 2011). Razloge zašto dječaci i stariji učenici imaju pozitivnije stavove o nasilju možemo povezati s razlozima zbog kojih su dječaci i stariji učenici izloženiji medijskom nasilju, a o kojima smo donijeli zaključke u okviru drugog problema istraživanja. Naime, odgoj djece usmjeren je prema razvoju spolno stereotipnog ponašanja pa se dječacima nameću nasilne igre i aktivnosti, dok se djevojčice pošteđuju. Zbog toga su dječaci i u starijoj dobi skloniji nasilnim medijskim sadržajima i nasilju kao takvom. Jednako tako, s odrastanjem se mijenjaju medijski interesi djece što utječe na odabir medijskih sadržaja koji mogu biti nasilniji nego što je primjereno godinama djeteta. Dakle, možemo povući paralelu između razloga zbog kojih su dječaci i stariji učenici izloženiji medijskom nasilju i imaju pozitivnije stavove o nasilju, no važno je istaknuti kako je ovim istraživanjem utvrđena samo povezanost između izloženosti medijskom nasilju i stavova o nasilju, ali ne i uzročno-posljedična veza. To znači da nam rezultati istraživanja ne otkrivaju utječe li izloženost medijskom nasilju na to da stavovi o

nasilju postanu pozitivniji ili pozitivni stavovi o nasilju dovode do svjesno većeg izlaganja nasilnim medijskim sadržajima.

U okviru posljednjeg problema istraživanja ispitana je prediktivnost dobi, spola, izloženosti nasilnim medijskim sadržajima i stavova o nasilju za počinjenje vršnjačkog nasilja. Kao što je već izneseno, za izloženost medijskom nasilju i stavove o nasilju dokazano je da su prediktori počinjenog nasilja nad vršnjacima. S druge strane, rezultati su potpuno neočekivano pokazali da dob i spol nisu prediktori činjenja nasilja nad vršnjacima te su hipoteze odbačene. Takvi nalazi nisu u skladu s podacima koje nudi literatura. Naime, prethodna istraživanja pokazuju da je spol prediktor činjenja nasilja i da je, općenito govoreći, više nasilnika među dječacima nego među djevojčicama (Buljan Flander, Durman Marijanović i Ćorić Špoljar, 2007; Olweus, 1998). Nalazi oko povezanosti dobi i nasilja ukazuju na porast nasilnog ponašanja s dobi te pokazuju da je nasilje među vršnjacima najviše prisutno među učenicima završnih razreda osnovne škole (Buljan Flander, Durman Marijanović i Ćorić Špoljar, 2007). Vrhunac je zabilježen u dobi od 14 - 15 godina nakon čega slijedi pad (Murray-Harvey, Slee i Taki, 2010, Sušac, Rimac i Ajduković, 2012, U: Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Postoji nekoliko mogućih razloga zbog kojih se dobiveni rezultati ne podudaraju s rezultatima prijašnjih studija. Prvi mogući razlog su metodološka ograničenja istraživanja o kojima će biti više riječi u nastavku rada. Prvenstveno se tu misli na malen i prigodan uzorak te na mogućnost dobivanja socijalno poželjnih odgovora na pitanje o počinjenom nasilju. Zbog toga rezultate treba promatrati s oprezom. Drugi mogući razlog je smanjen utjecaj spola i dobi na nasilničko ponašanje, što bi značilo da se smanjuje jaz između spolova i dobi učenika kada je riječ o nasilju nad vršnjacima. Drugim riječima, moguće je da su rezultati takvi zbog toga što sve više djevojčica i mlađih učenika sudjeluje u vršnjačkom nasilju u ulozi nasilnika.

7.2. Metodološki nedostaci istraživanja

Možemo reći kako ovo istraživanje ima nekoliko metodoloških ograničenja i nedostataka. Kao prvi nedostatak možemo istaknuti prigodan uzorak koji nam ne omogućuje generalizaciju s uzorka na populaciju, odnosno zahtijeva veliki oprez pri zaključivanju o populaciji. Naime, uzorak su činili učenici viših razreda samo jedne škole zbog čega moramo biti oprezni zaključujemo li, primjerice, o učenicima viših razreda cijelog naselja, grada ili šireg područja. Zato ovo istraživanje možemo smatrati pilot-istraživanjem kojim se na

prigodnom uzorku provjerila valjanost istraživačkog instrumentarija te su, temeljem toga, donijeti preliminarni zaključci o predmetu istraživanja. Jednako tako, uzorak je problematičan jer je malen iako je nacrtom istraživanja predviđen veći uzorak. Razlog tomu je velik broj nevraćenih roditeljskih suglasnosti. Manji dio roditelja i/ili učenika nije bio suglasan s provođenjem istraživanja, a u većem broju slučajeva učenici su izjavili da su zaboravili roditeljima dati suglasnosti ili su ih zagubili pa roditelji nisu niti mogli potpisati. Osim uzorka, uočavamo nedostatke i u instrumentu. Naime, upitnik je sadržavao pitanja, poput onih o doživljenom i počinjenom nasilju, na koja je moguće dobiti socijalno poželjne odgovore. Iako su sporni instrumenti preuzeti od autora koji su se ranije bavili sličnom tematikom i iako je statističkom obradom dobivena visoka pouzdanost skala, ipak je potrebno oprezno zaključivati o rezultatima tih instrumenata. Nedostatak ovog istraživanja su i uvjeti anketiranja koji zbog organizacije nastave nisu mogli biti poboljšani. Naime, anketiranje je provedeno u velikim grupama učenika zbog čega je bilo teško stvoriti uvjete u kojima bi svaki učenik u potpunosti samostalno ispunio upitnik. Takvi uvjeti mogli su utjecati na iskrenost odgovora i povećanje rizika za dobivanje socijalno poželjnih odgovora.

8. ZAKLJUČAK

Govoreći o utjecaju medijskog nasilja na ponašanje djece i mladih, važno je istaknuti kako se radi o jednoj vrlo širokoj i kompleksnoj temi koju možemo promatrati i istraživati iz više različitih uglova. Ni sami istraživači nisu jedinstveni oko stajališta na koje načine i kojim putevima medijsko nasilje utječe na pojavu agresivnog ponašanja, kao ni oko čimbenika koji dodatno povećavaju medijski utjecaj. Temeljem brojnih istraživanja domaćih i stranih autora, o kojima je bilo riječi u ovom radu, s velikom sigurnošću možemo zaključiti kako izloženost nasilju u medijima povećava rizik od pojave agresivnog ponašanja kod gledatelja. Međutim, bitno je naglasiti da to ne znači da je medijsko nasilje jedini uzrok pojave nasilja. Ono se može javiti i bez gledanja nasilja u medijima, a ako se pojavi kao posljedica pretjerane izloženosti nasilnim medijskim sadržajima, obično su prisutni i drugi rizični čimbenici. Dakle, izloženost medijskom nasilju neće, sama po sebi, dobro funkcionirajuće dijete normalnog razvoja pretvoriti u nasilnika. Za to je potrebna prisutnost drugih situacijskih čimbenika kao što su socijalna isključenost, neadekvatno roditeljstvo i dr. Jednako tako, svoj doprinos pojavi nasilja daju i individualne karakteristike djeteta, odnosno karakteristike ličnosti u čemu važnu

ulogu igra faktor nasljeđa. Također, treba naglasiti kako je dugoročna kumulacija učinaka najvažniji aspekt djelovanja medijskog nasilja na nasilje u stvarnom životu. Drugim riječima, potrebna je višegodišnja izloženost nasilnim medijskim sadržajima kako bismo mogli govoriti o stvarnom utjecaju medija na ponašanje. Pri tome su djeca i mladi jedna od najosjetljivijih skupina kada je riječ o izloženosti mogućem utjecaju medija pa je socijalizacijski potencijal medija samim time veći. Važno je istaknuti i kako učinci medija ne moraju biti nužno negativni. Osim što služe za zabavu i opuštanje, mediji ostvaruju i odgojno-obrazovnu te informativnu funkciju. Ipak, iako je učinak drugih odgojno-obrazovnih čimbenika na ponašanje djece neosporan, možemo zaključiti kako su masovni mediji jedan od najvažnijih faktora koji oblikuje naš pogled na svijet i shodno tome, naše ponašanje.

Ovim istraživanjem dobiveni su podaci koji se također kreću u tom smjeru. Naime, rezultati nam ukazuju na značajan utjecaj medija, odnosno medijskog nasilja, na ponašanje adolescenata. Tome u prilog ide dokazana prediktivnost učestalosti korištenja medija i izloženosti nasilnim medijskim sadržajima za činjenje nasilja nad vršnjacima. Vezano za to, pokazalo se i da su pozitivni stavovi o nasilju prediktor počinjenog nasilja. Rezultati su većinom očekivani te potvrđuju nalaze prethodnih studija o utjecaju medijskog nasilja na agresivno ponašanje adolescenata. Rezultat koji je bio neočekivan odnosi se na to da se dob i spol učenika nisu pokazali prediktorima nasilništva, što svakako nije u skladu s podacima koje nudi dostupna literatura. Zato bi u budućnosti bilo poželjno provesti slično istraživanje na većem uzorku s pouzdanijim instrumentima i kontroliranim uvjetima provođenja. Pridavanje pozornosti ovom problemu važno je jer svako istraživanje međuvršnjačkog nasilja i faktora koji na njega utječu, predstavlja veliki doprinos boljem razumijevanju ovog fenomena te posljedica koje ostavlja na djecu sudionike. Također, rezultati istraživanja mogu pridonijeti i organizaciji učinkovitih aktivnosti usmjerenih na prevenciju i intervenciju u tom području, odnosno mogu stručnjacima u području odgoja i obrazovanja pomoći pri izradi djelotvornijih mjera u borbi protiv problema vršnjačkog nasilja.

9. SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati povezanost između učestalosti korištenja medija te prisutnosti nasilnih sadržaja u njima s agresivnim ponašanjem djece prema vršnjacima. Ispitanici su bili učenici viših razreda osnovne škole Jure Kaštelana iz Zagreba, a u istraživanju je sudjelovalo ukupno 150 ispitanika (76 učenika i 74 učenice). Istraživanje je provedeno u svibnju 2017. godine, a kao instrument je korišten anonimni anketni upitnik. Rezultati su pokazali da su učenici koji češće koriste medije, češće nasilni prema svojim vršnjacima. Dječaci i stariji učenici više su izloženi nasilnim medijskim sadržajima te imaju pozitivnije stavove o nasilju nego djevojčice i mlađi učenici. Također, utvrđena je statistički značajna povezanost između izloženosti medijskom nasilju i stavova o nasilju. Učenici koji su više izloženi nasilju u medijima, imaju općenito pozitivnije stavove o istom. Na kraju, rezultati ovog istraživanja sugeriraju da izloženost medijskom nasilju i pozitivni stavovi o nasilju povećavaju rizik za nasilno ponašanje prema vršnjacima u stvarnom svijetu. S druge strane, dob i spol učenika nisu se pokazali prediktorima počinjenog nasilja.

Ključne riječi: medijsko nasilje, vršnjaci, agresivno ponašanje

10. SUMMARY

The aim of this study was to examine the correlation between frequency of using media and the presence of violent contents in them, on the one hand, and aggressive behaviour toward peers, on the other hand. The respondents were students of the fifth, sixth, seventh and eighth grades of elementary school Jure Kaštelan from Zagreb. The sample consisted of 150 students (76 male and 74 female). The research was conducted in May 2017 using anonymous questionnaire as an instrument. The results showed that students who use media more often are more likely to manifest violence toward their peers. Boys and older students are more exposed to violence in the media than girls and younger students. They also have more positive attitudes about violence than girls and younger teenagers. Furthermore, there is a statistically significant correlation between exposure to the media violence and attitudes about violence. Students who are more exposed to violence in the media have more positive attitudes about violence in general. In the end, the results of this research suggest that exposure to violence in the media and positive attitudes about violence increase the risk of violent peer behaviour in the real world. On the other hand, age and gender were not predictive for perpetration of peer violence.

Keywords: media violence, peers, aggressive behaviour

11. LITERATURA

Ajduković, M.; Kolesarić, V., ur. (2003), *Etički kodeks istraživanja s djecom*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži: Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske.

Anderson, C. A.; Bushman, B. J. (2001), Effects of violent video games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressive affect, physiological arousal, and prosocial behavior: A meta-analytic review of the scientific literature. *Journal of Psychological Science*, 12 (5), 353-359.

Anderson, C. A.; Carnagey, N. L.; Eubanks, J. (2003), Exposure to Violent Media: The Effects of Songs With Violent Lyrics on Aggressive Thoughts and Feelings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84 (5), 960-971.

Anderson, C. A.; Dill, K. E. (2000), Video Games and Aggressive Thoughts, Feelings, and Behavior in the Laboratory and in Life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78 (4), 772-790.

Anderson, C. A. et.al. (2003), The Influence of Media Violence on Youth. *Psychological Science*, 4 (3), 81-110.

Anderson, C. A. et.al. (2004), Violent video games: Specific effects of violent content on aggressive thoughts and behavior. *Advances in Experimental Social Psychology*, 36, 199-249.

Baldry, A. C. (2003), Bullying in schools and exposure to domestic violence in Italy. *Child Abuse & Neglect*, 27 (7), 713-732.

Barboza, G. E. et.al. (2009). Individual characteristics and the multiple contexts of adolescent bullying: An ecological perspective. *Journal of Youth Adolescence*, 38 (1), 101-121.

Betts, L. R. (2016), *Cyberbullying: Approaches, Consequences and Interventions*. Nottingham: Palgrave Macmillan.

Bilić, V. (2010), Povezanosti medijskog nasilja s agresivnim ponašanjem prema vršnjacima. *Odgovne znanosti*, 12 (2), 263-281.

Bilić, V.; Gjukić, D.; Kirinić, G. (2010), Mogući učinci igranja računalnih igrica i videoigara na djecu i adolescente. *Napredak*, 151 (2), 195-213.

Boot, W. R. et.al. (2008), The effects of video game playing on attention, memory and executive control. *Acta psychologica*, 129 (3), 387-398.

Buljan Flander, G.; Durman Marijanović, Z.; Ćorić Špoljar, R. (2007), Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja*, 16 (1-2), 157-174.

Buljan Flander, G., ur. (2010a), *Nasilje među djecom*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.

Buljan Flander, G., ur. (2010b), *Nasilje preko interneta*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.

Car, S. (2010), Online komunikacija i socijalni odnosi učenika. *Pedagogijska istraživanja*, 7 (2), 281 - 289.

Chadwick, S. (2014), *Impacts of Cyberbullying, Building Social and Emotional Resilience in Schools*. North Ryde, NSW: Springer.

Čitković, S. (2008), Nepostojeći svijet: uloga masovnih medija u socijalnoj konstrukciji stvarnosti mladih. U: Uzelac, V.; Vujičić, L. (ur.), *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj – svezak 2*. Rijeka: Učiteljski fakultet.

Coloroso, B. (2004), *Nasilnik, žrtva i promatrač: od vrtića do srednje škole: kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja*. Zagreb: Bios.

Cowie, H. (2011), Understanding Why Children and Young People Engage in Bullying at School. U: Barter, C.; Berridge, D. (ur.), *Children Behaving Badly? Peer Violence Between Children and Young People*. Chichester: Wiley-Blackwell.

Craig, W. M. (1998), The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences*, 24 (1), 123-130.

Craig, W. M.; Pepler, D.; Atlas, R. (2000), Observations of bullying in the playground and in classroom. *School Psychology International*, 21 (1), 22-36.

Crick, N. R.; Grotpeter, J. K. (1995), Relational aggression, gender and social psychological adjustment. *Child Development*, 66 (3), 710-722.

Elez, K. (2003), *Nasilništvo i samopoimanje djece osnovnoškolske dobi*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.

Gentile, D. A.; Anderson, C. A. (2003), *Violent Video Games: The Newest Media Violence Hazard*. U: Gentile, D. A. (ur.), *Media Violence and children*. Westport: Praeger.

Gentile, D. A. et.al. (2004), The effects of violent video game habits on adolescent hostility, aggressive behaviors, and school performance. *Journal of Adolescence*, 27 (1), 5-22.

Gentile, D. A.; Saleem, M.; Anderson, C. A. (2007), Public Policy and the Effects of Media Violence on Children. *Social Issues and Policy Review*, 1 (1), 15–61.

Gunter, B.; McAleer, J. (1997), *Children & Television*. London and New York: Routledge.

Hanižjar, H. (2011), *Nasilje u školi i putem elektroničkih medija*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.

Hodak Kodžoman, I.; Velki, T.; Cakić, L. (2013), Izloženost djece starije školske dobi elektroničkom nasilju. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 59 (30), 110-127.

Huesmann, L. R. et.al. (2003), Longitudinal relations between children's exposure to television violence and their aggressive and violent behavior in young adulthood: 1977-1992. *Developmental Psychology*, 39 (2), 201-221.

Ilišin, V. (2003), Mediji u slobodnom vremenu djece i komunikacija o medijskim sadržajima. *Medijska istraživanja*, 9 (2), 9-34.

Ilišin, V.; Marinović Bobinac, A.; Radin, F. (2001), *Djeca i mediji: uloga medija u svakodnevnom životu djece*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

Kanižaj, I.; Ciboci, L. (2011), Kako je nasilje preko medija ušlo u naše domove – utjecaj, učinci i posljedice nasilja u medijima na djecu i mlade. U: Ciboci, L.; Kanižaj, I.; Labaš, D. (ur.), *Djeca medija – od marginalizacije do senzacije*. Zagreb: Matica hrvatska.

Kunczik, M.; Zipfel, A. (2007), Mediji i nasilje: aktualno stanje u znanosti. *MEDIANALI - znanstveni časopis za medije, novinarstvo, masovno komuniciranje, odnose s javnostima i kulturu društva*, 1 (1), 1-26.

Kuntsche, E. et.al. (2006), Television Viewing and Forms of Bullying among Adolescents from Eight Countries. *Journal of Adolescent Health*, 39 (6), 908-915.

Laniado, N.; Pietra, G. (2005), *Naše dijete, videoigre, Internet i televizija: što učiniti ako ga hipnotiziraju?* Rijeka: Studio TIM.

Lebedina-Manzoni, M.; Lotar, M.; Ricijaš, N. (2008), Podložnost vršnjačkom pritisku kod adolescenta - Izazovi definiranja i mjerenja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (3), 401-419.

Livazović, G. (2009), Teorijsko – metodološke značajke utjecaja medija na adolescente. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 55 (21), 108-115.

Mandarić, V. (2012), Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih. *Bogoslovna smotra*, 82 (1), 131-149.

Marušić, I.; Pavin Ivanec, T. (2008), Praćenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama: spolne razlike u učestalosti i vrstama nasilnog ponašanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (1), 5-19.

Mesch, G. S. (2009), Parental mediation, online activities and cyberbullying. *Cyberpsychology and Behavior*, 12 (4), 387-393.

Miliša, Z.; Tolić, M.; Vertovšek, N. (2010), *Mladi – odgoj za medije: priručnik za stjecanje medijskih kompetencija*. Zagreb: MEP.

Murray, J. P. (2008), Media Violence: The Effects are Both Real and Strong. *American Behavioral Scientist*, 51 (8), 1212-1230.

Olweus, D. (1998), *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti?* Zagreb: Školska knjiga.

Padilla-Walker, L. M.; Bean, R. A. (2009), Negative and positive peer influence: Relations to positive and negative behaviors for African American, European American, and Hispanic adolescents. *Journal of Adolescence*, 32 (2), 323-337.

Piškin, M. (2002), Schoolbullying: definition, types, related factors and strategies to prevent bullying problems. *Educational sciences: theory practice*, 2 (2), 555-562.

Pregrad, J. et.al. (2011), *Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima: Izvještaj o rezultatima istraživanja provedenog među djecom, učiteljima i*

roditeljima u sklopu programa prevencije elektroničkog nasilja „Prekini lanac!“. Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

Pšunder, M.; Cvek, M. (2012), Pupils and their perception of media violence. *Informatologia*, 45 (1), 1-13.

Rigby, K. (2006), *Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti*. Zagreb: Mosta.

Ružić-Baf, M. i Radetić-Paić, M. (2010), Utjecaj računalnih igara na mlade i uporaba PEGI alata. *Život i škola*, 56 (24), 9-18.

Salmivalli, C. et.al. (1996), Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22 (1), 1–15.

Schwartz, D. (2000), Subtypes of victims and aggressors in children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28 (2), 181-192.

Sesar, K. (2011), Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*. 18 (3), 497-526.

Sindik, J. (2012), Kako roditelji percipiraju utjecaj medija na predškolsku djecu. *Medijska istraživanja*, 18 (1), 5-32.

Smith, P. K.; Brain, P. (2000), Bullying in schools: Lessons from two decades of research. *Aggressive Behaviour*, 26 (1), 1-9.

Smith, S. L.; Wilson, B. J. (2002), Children's Comprehension of and Fear Reaction to Television News. *Media Psychology*, 4 (1), 1-26.

Šimić, N. (2004), *Doprinos istraživanju pojavnosti nasilja među djecom u školi*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.

Valković, J. (2010), Oblici i utjecaji televizijskog nasilja. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 8 (1), 67-85.

Vejmelka, L. (2012), Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (2), 215-240.

Velki, T.; Kuterovac Jagodić, G. (2013), Uloga učestalosti korištenja medija i socijalnog konteksta u nasilničkom ponašanju djece prema vršnjacima. U: Kuterovac Jagodić, G.; Erceg

Jugović, I.; Huić, A. (ur.), *21. Dani Ramira i Zorana Bujasa: sažeci priopćenja*, Zagreb: Filozofski fakultet Zagreb.

Velki, T.; Kuterovac Jagodić, G. (2014), Individualni i kontekstualni činitelji dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (1), 33-64.

Vlada Republike Hrvatske (2004), Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima. *Dijete i društvo*, 6 (1), 101-112.

Williams, K. et.al. (1996), Association of common health symptoms with bullying in primary school children. *British Medical Journal*, 313, 17-19.

Zimmerman, F. J. et.al. (2005), Early cognitive stimulation, emotional support, and television watching as predictors of subsequent bullying among grade-school children. *Archives of Pediatric Adolescent Medicine*, 159 (4), 384-388.

Žužul, M. (1989), *Agresivno ponašanje: psihologijska analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske.

12. PRILOZI

Prilog 1 - anketni upitnik

Dragi učenici,

pred vama se nalazi anketni upitnik o korištenju medija i njihovom utjecaju na nasilje među vršnjacima. Rezultati će se koristiti u svrhu izrade diplomskog rada pod nazivom „Učestalost korištenja medija i nasilničko ponašanje djece prema vršnjacima“ na Odsjeku za sociologiju i Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Upitnikom se ispituje učestalost korištenja različitih medija, medijski sadržaji koje najčešće birate te vaša iskustva vezana za nasilje među vršnjacima.

Ispunjavanje upitnika je anonimno i dobrovoljno te vas molim da na pitanja odgovarate iskreno i da upitnik ispunite u cijelosti, jer se u protivnom vaši odgovori neće moći koristiti.

Zahvaljujem na suradnji!

Diana Panjković, studentica diplomskog studija pedagogije i sociologije

1. Spol: M Ž

2. Razred: 5. 6. 7. 8.

Na sljedeća pitanja odgovori zaokruživanjem jednog ponuđenog odgovora.

3. Koliko vremena dnevno provodiš gledajući TV?

- 1.) manje od 1 sata dnevno
- 2.) 1 - 2 sata dnevno
- 3.) 3 - 4 sata dnevno
- 4.) više od 4 sata dnevno
- 5.) ne gledam TV svakoga dana
- 6.) uopće ne gledam TV
- 7.) ne znam

4. Koliko vremena dnevno provodiš igrajući video i računalne igrice (na računalu, laptopu, tabletu, mobilnom telefonu i igraćim konzolama)?

- 1.) manje od 1 sata dnevno
- 2.) 1 - 2 sata dnevno
- 3.) 3 - 4 sata dnevno
- 4.) više od 4 sata dnevno
- 5.) ne igram video i računalne igre svakoga dana
- 6.) uopće ne igram video i računalne igre
- 7.) ne znam

5. Koliko vremena dnevno provodiš na internetu (uključujući i internet na mobilnom telefonu)?

- 1.) manje od 1 sata dnevno
- 2.) 1 - 2 sata dnevno
- 3.) 3 - 4 sata dnevno
- 4.) više od 4 sata dnevno
- 5.) nisam na internetu svaki dan
- 6.) nikad ne provodim vrijeme na internetu
- 7.) ne znam

Na sljedeća pitanja odgovori tako da zaokružiš broj koji ti najbolje odgovara, pri čemu brojevi predstavljaju sljedeće:

1 = da	2 = ne
--------	--------

6. Kakve sadržaje gledaš na TV-u?

	da	ne
1. Vijesti	1	2
2. Filmove	1	2
3. Serije	1	2
4. Glazbene emisije i spotove	1	2
5. Sportski program	1	2
6. Zabavne emisije (kvizove, reality showove...)	1	2
7. Dokumentarne emisije	1	2
8. Reklame i oglase	1	2
9. Nešto drugo: _____		

7. Kakve video i računalne igre igraš (uključujući igre na računalu, laptopu, tabletu, mobilnom telefonu i igraćim konzolama)?

	da	ne
1. Edukativne igre (pomažu u svladavanju gradiva, učenju stranih jezika i sl.)	1	2
2. Sportske igre (npr. nogomet, košarka, tenis, golf i sl.)	1	2
3. Simulacijske igre (upravljanje avionom, trkaćim automobilima i sl.)	1	2
4. Borilačke igre (borba protiv neprijatelja oružjem ili golim rukama)	1	2
5. Igre uništavanja (uništavanje protivnika uporabom različitih vrsta oružja)	1	2
6. Strategijske igre (taktičko razmišljanje i razvijanje strategija kako bi se porazio neprijatelj ili postigao neki drugi cilj)	1	2
7. Igre igranja uloga (igrač preuzima uloge likova te napreduje, skuplja bodove i prelazi na nove razine)	1	2
8. Nešto drugo: _____		

8. Za koju namjenu koristiš internet?

	da	ne
1. Pronalaženje informacija o temama koje me zanimaju	1	2
2. Kao pomoć u učenju i rješavanju školskih zadataka	1	2
3. Komunikaciju s vršnjacima	1	2
4. Ažuriranje profila na društvenim mrežama (postavljanje fotografija, dijeljenje sadržaja i sl.)	1	2
5. Igranje računalnih igara	1	2
6. Slušanje glazbe	1	2
7. Gledanje filmova i serija	1	2
8. Nešto drugo: _____		

9. Na sljedeće tvrdnje odgovori zaokruživanjem broja koji najbolje označava tvoje slaganje s navedenom tvrdnjom, pri čemu brojevi predstavljaju sljedeće:

1 = uopće se ne slažem
2 = uglavnom se ne slažem
3 = ne mogu procijeniti
4 = uglavnom se slažem
5 = u potpunosti se slažem

	uopće se ne slažem	uglavnom se ne slažem	ne mogu procijeniti	uglavnom se slažem	u potpunosti se slažem
1. Objavljivanje nečijih fotografija na društvenim mrežama protiv njegove/njezine volje ne smatram lošim postupkom.	1	2	3	4	5
2. Zabavno je nekome anonimno slati uznemirujuće poruke.	1	2	3	4	5
3. Smatram kako nasilje putem interneta nije ozbiljno poput nasilja koje se događa u stvarnom životu.	1	2	3	4	5
4. Nasilje koje vidim u medijima utječe na to da moje ponašanje prema vršnjacima bude agresivnije.	1	2	3	4	5
5. Lakše je vršiti nasilje nad nekim putem mobitela ili interneta jer ćeš tako teže biti otkriven.	1	2	3	4	5
6. U medijima ima više opasnih nego korisnih sadržaja.	1	2	3	4	5
7. Nasilne sadržaje u videoigrama smatram potpuno bezopasnima.	1	2	3	4	5
8. Unatoč svim opasnostima, smatram da roditelji ne bi trebali kontrolirati sadržaje koje djeca gledaju na internetu.	1	2	3	4	5

10. Na sljedeće tvrdnje odgovori zaokruživanjem broja koji najbolje označava tvoje slaganje s navedenom tvrdnjom, pri čemu brojevi predstavljaju sljedeće:

1 = uopće ne
2 = uglavnom ne
3 = ne mogu procijeniti
4 = uglavnom da
5 = u potpunosti da

	uopće ne	uglavnom ne	ne mogu procijeniti	uglavnom da	u potpunosti da
1. Pri odabiru filma koji ću gledati, najčešće biram horor.	1	2	3	4	5
2. Nakon što pogledam film strave i užasa, osjećam strah i sanjam nasilne scene.	1	2	3	4	5
3. Video i računalne igre koje igram često sadrže nasilje.	1	2	3	4	5
4. Potpuno sam ravnodušan/na dok gledam nasilne scene u filmu.	1	2	3	4	5
5. Roditelji pomoću filtera i posebnih programa na računalima kontroliraju sadržaje koje biram na internetu.	1	2	3	4	5
6. Dogodilo mi se da su vršnjaci objavili neprimjerene ili neistinite sadržaje o meni na društvenim mrežama.	1	2	3	4	5
7. Češće biram videoigre koje karakteriziraju borbe i uništavanja nego sportske i edukativne igre.	1	2	3	4	5
8. Uznemiruju me slike umiranja i ratnih strahota s kojima se susrećem u vijestima.	1	2	3	4	5

Na tvrdnje u posljednja dva pitanja odgovori zaokruživanjem broja koji najbolje označava tvoje slaganje s navedenom tvrdnjom, pri čemu brojevi predstavljaju sljedeće:

1 = nikad
2 = rijetko (dogodilo se jednom ili dvaput i nikad više)
3 = ponekad (1 - 3 puta u posljednjih nekoliko mjeseci)
4 = često (jednom tjedno)
5 = vrlo često (svakodnevno ili više puta tjedno)

11. Koliko često ti se navedene situacije događaju od strane vršnjaka?

	nikad	rijetko	ponekad	često	vrlo često
1. Netko me udario ili gurnuo.	1	2	3	4	5
2. Netko me namjerno ozlijedio.	1	2	3	4	5
3. Netko me nazivao pogrđnim imenima.	1	2	3	4	5
4. Netko me vrijeđao.	1	2	3	4	5
5. Netko je prijetio da će mi nešto ružno učiniti.	1	2	3	4	5
6. Netko je govorio drugima ružno o meni.	1	2	3	4	5
7. Netko je širio neistine o meni.	1	2	3	4	5
8. Isključivali su me iz igre i drugih aktivnosti.	1	2	3	4	5
9. Netko je namjerno uništio moje stvari.	1	2	3	4	5
10. Netko je na silu želio prisvojiti moj novac ili drugu imovinu.	1	2	3	4	5
11. Netko mi je putem interneta (e-maila ili društvenih mreža) slao uznemirujuće poruke.	1	2	3	4	5
12. Netko je objavio moje privatne podatke ili neistinite informacije o meni na internetu.	1	2	3	4	5
13. Netko je hakirao i koristio moju e-mail adresu ili profil na društvenoj mreži.	1	2	3	4	5

12. Koliko se često ti prema svojim vršnjacima ponašaš na neke od ovdje navedenih načina?

	nikad	rijetko	ponekad	često	vrlo često
1. Udariš ili gurneš nekoga.	1	2	3	4	5
2. Namjerno ozlijediš nekoga.	1	2	3	4	5
3. Nazivaš nekoga pogrđnim imenima.	1	2	3	4	5
4. Vrijeđaš nekoga.	1	2	3	4	5
5. Prijetiš nekome da ćeš mu nešto ružno učiniti.	1	2	3	4	5
6. Govoriš ružno o nekome.	1	2	3	4	5
7. Širiš neistine o nekome.	1	2	3	4	5
8. Isključuješ druge iz igre i drugih aktivnosti.	1	2	3	4	5
9. Namjerno uništavaš tuđe stvari.	1	2	3	4	5
10. Silom želiš prisvojiti tuđi novac ili drugu imovinu.	1	2	3	4	5
11. Šalješ nekome uznemirujuće poruke putem interneta (e-maila ili društvenih mreža).	1	2	3	4	5
12. Objavljuješ tuđe privatne podatke ili neistinite informacije o toj osobi na internetu.	1	2	3	4	5
13. Hakiraš i koristiš tuđu e-mail adresu ili profil na društvenoj mreži.	1	2	3	4	5

Hvala na sudjelovanju!

Prilog 2 - suglasnost roditelja

Poštovani roditelji,

za potrebe diplomskog rada studentice pedagogije i sociologije *Diane Panjković* u Osnovnoj školi Jure Kaštelana provodit će se istraživanje na temu "*Učestalost korištenja medija i nasilničko ponašanje djece prema vršnjacima*". Cilj je ovog istraživanja ispitati povezanost između učestalosti gledanja televizije, korištenja interneta i igranja računalnih igara te prisutnosti nasilnih sadržaja u njima s agresivnim ponašanjem učenika prema vršnjacima.

Istraživanje će se provoditi putem ispunjavanja anonimnih anketnih upitnika, a u skladu s Etičkim kodeksom za istraživanja s djecom, podaci dobiveni u ovom istraživanju bit će strogo povjerljivi i čuvani. Sudjelovanje je u potpunosti dobrovoljno te će sudionik u svakom trenutku moći odustati od istraživanja.

Istraživanje je odobrilo Povjerenstvo Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja. Ukoliko ste suglasni da Vaše dijete sudjeluje u istraživanju, molim da potpisanu suglasnost dostavite razrednom nastavniku najkasnije do 15. svibnja 2017. O rezultatima istraživanja možete se raspitati naknadno putem mail adrese diana.panjkovic@gmail.com.

S poštovanjem,
Diana Panjković

SUGLASNOST

Suglasan/na sam da moje dijete _____

(ime i prezime, razred)

sudjeluje u istraživanju, uz pridržavanje Etičkog kodeksa i uz zaštitu tajnosti podataka.

(potpis roditelja)

U Zagrebu, _____